

Ideat in concreto

Gilles Deleuzen teoria ideoista Immanuel Kantin transsendentaalisen idean käsitteen kritiikkinä ja jatkokehittelynä

Pro gradu -tutkielma

Helsingin yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Filosofian, historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Teoreettinen filosofia

Julius Telivuo

012631027

16.3.2012

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO.....	3
1 Deleuzen ja Kantin ideoiden tausta Platonin filosofiassa	5
1.1 <i>Mille Platons</i> – Platonin moninaisuus	6
1.2 Platonin vaikutus Kantiin.....	9
2 Kantilaiset ideat – järjen käsitteet	13
2.1 Järki päättelyn kykynä	14
2.2 Syllogismit psykologisten, kosmologisten ja teologisten ideoiden aihiona	15
2.3 Ideoiden transsendentaalinen harha	18
2.4 Sääntelevät, ongelmalliset ideat.....	19
2.4.1 Idea sääntelevänä polttopisteenä ja horisonttina	23
2.4.2 Regulaatiivisuus eri ideatyypin näkökulmasta	25
2.5 Ideoiden objektiivisuus	27
3 Ideoiden määrittäminen Kantilla.....	28
3.1 <i>Ens omni modo determinatum</i> – käsitteiden määrittämisestä olioiden täyteen määrittämisyyteen kokemuksen kohteiden perustana.....	29
3.2 Yhteenveto kantilaisesta määrittämisestä	33
4 Kokemuksen genealogia kantilaisen ehdollistamisen kritiikkinä	34
4.1 Kokemuksen kohteiden perusta	34
4.2 Maimon ja kokemuksen synty	37
4.3 Immanenssi geneettisyytenä ja Deleuzen ” transsendentaalinen empirismi”	41
5 Deleuze ja ideoiden differentiaalisuus	43
5.1 Ideoiden differentiaalinen määrittäminen.....	45
5.2 Idean määrittämättömän momentin määrittävyys jatkuvuuden perustana ja puhtaana kvantitatiivisuutena	49
5.3 Idean kvalitatiivinen elementti.....	54
5.3.1 Vastavuoroinen määrittäminen differentiaalisuhteen määrittävyuden periaatteena	55
5.4 Idean täysi määrittäminen ja potentiaalisuus	59
5.5 <i>Ens omni modo determinatum</i> jälleen – Deleuzen ja Kantin määrittämisteorioiden erot	65
6 Idean aktualisoituminen – ideoista olioihin	67
6.1 Kohteiden virtuaalinen määrittäminen ja intensiivinen aktualisoituminen	68
6.2 Kohteiden differentioituminen, eriytyminen, yksilöityminen ja eksplikoituminen.....	69
6.3 Toteutuvatko geneettisyyden ja sisäisyyden vaatimukset Deleuzen ideateoriassa?	71
LOPUKSI.....	74
LÄHTEET	77
Deleuzen teokset	77
Kantin teokset	78
Muut lähteet	78

JOHDANTO

Idean käsite vie ranskalaisen filosofin Gilles Deleuzen (1925-1995) väitöskirjan *Différence et répétition* (1968) ytimeen. Deleuzen idean käsitteeseen kytkeytyy monia tämän filosofialle ominaisista teemoista, mutta samalla se muodostaa vahvan yhteyden filosofian perinteeseen. Deleuze lähtee idean käsitteessään yllättäen liikkeelle Immanuel Kantin (1724-1802) määritelmästä: ”Kant muistuttaa toistuvasti, että ideat ovat olemukseltaan ’problemaattisia’” (DR, s. 218; vrt. A646/B674).¹ Tästä ajatuksesta Deleuze pyrkii rakentamaan uudenlaista käsitystä kokemuksen perustan luonteesta: kokemuksen perustana ei ole mikään olemus, mutta ei myöskään pelkkä tyhjiys tai negatiivisuus vaan itsessään problemaattinen idea.

Vaikka Deleuze omaksuu ajatuksen ideoiden problemaattisuudesta Kantilta, hänen ideateoriansa muodostaa myös Kantin filosofisen projektin kritiikin. Tarkemmin ottaen Deleuze kritisoi kantilaisia kokemuksen mahdollisuusehtoja niiden ulkoisuudesta kokemukseen nähden: Deleuzen mukaan Kantilaiset kategoriat ja ideat jäävät ulkoisiksi todelliseen kokemukseen nähden. Ehdollistamisen sijaan Deleuze näkeekin kokemuksen perustan geneettisenä: ideat ovat kokemuksen synnyn sisäinen perusta.

Deleuze konstruoi ideateoriansa yhtäältä kantilaisten kokemuksen mahdollisuusehtojen kritiikkinä ja toisaalta ottaa lähtökohdaksi juuri Kantin ideakäsityksen. Kantista tekee Deleuzen kannalta kiinnostavan se, että hän edustaa monia tämän kritisoidimia ajattelutapoja, mutta Deleuze kuitenkin myös ottaa monia Kantin käsitteitä ja ajatuksia lähtökohdakseen. En tarjoakaan kaikenkattavaa Kant-esittelyä, vaan pyrin pikemminkin kokoamaan Deleuzen teorian taustalla hämmöttävän Kantin. Kantin keskeisyys Deleuzelle perustuu Kantin perusoivallukseen transsendentaalisesta perustasta kokemukseksi sisäisenä tai ”immanenttina”: transsendentaalinen taso on jollain tapaa osa tätä maailmaa. Kuitenkin Deleuzen näkökulmasta Kant tulkitsee tämän perusoivalluksen väärin samastaessaan kokemuksen transsendentaalisen tason tietoa jäsentäviin yleiskäsitteisiin (kategorioihin).

Jos Kant sijoittaa kokemuksen sisältöihin palautumattoman immanentin perustan kohteiden yleisimpiin ominaisuuksiin, Deleuze näkee tämän perustan taas kohteet tuottavina periaatteina. Lisäksi transsendentaalisuus ei Deleuzen mukaan koske kohteen yleisiä piirteitä, vaan pikemminkin jotakin poikkeavaa tai huomattavaa, joka erottuu kohteen tai ilmiön ta-

---

¹ Viittaan Deleuzen ja Kantin teoksiin lyhenteillä, joiden selitykset ovat tutkielman kirjallisuusluettelossa.

vallisesta, säännöllisestä osasta. Deleuze siis jakaa Kantin kysymyksen kokemuksen immanentista perustasta, mutta hylkää merkittävän osan Kantin käsitteellisestä ratkaisumallista. Deleuzelle subjektiivisen tietoisuuden alaiset käsitteet ja arvostelmat vain kuvaavat kokemuksen lopputulemaa tai tuotetta. Kategoriat yleisimpinä käsitteinä eivät selitäkään kokemusta vaan ne juuri pitäisi selittää.

Tutkielma keskittyy Kantin osalta yhtäältä tämän idean käsitteeseen ja toisaalta Deleuzen kritiikin kohteeseen, eli kantilaiseen ajatukseen kokemuksen ehdoista *mahdollisen* eikä todellisen kokemuksen ehtoina sekä Deleuzen väitteeseen ehtojen ja ehdollistetun välisen suhteen ulkoisuudesta. Tutkielman keskiössä on Deleuzen ideateoria ja tilanpuutteen vuoksi en voi esitellä laajalti Kantin filosofisen järjestelmän eri puolia. Oletan Kantin *Puh-taan järjen kritiikin* perusasetelman tunnetuksi: tieto (*Erkenntnis*) koskee Kantin mukaan kohteita ilmenevinä ja muodostuu aistimellisestä intuitiosta ja ymmärryksen käsitteistä, jotka kuvittelukyvyyn ”skeemat” luonnostavat aistimellisuuteen. Intuitio (*Anschauung*) on Kantin mukaan välitön suhde ajallis-avaruudelliseen kohteeseen, käsitteen (*Begriff*) ollessa välilinen mielle tai representaatio (*Vorstellung*), joka ilmaisee kohteiden yleisiä ominaisuuksia ja lakeja (A19/B33). Tieto näyttäytyy Kantilla arvostelmina (*Urteil*). Arvostelma edellyttää tiedollista synteesiä, joka syntyy kun kuvittelukyky kokoaa tai ”syntetisoi” aistimellisen, ajallis-avaruudellisen moninaisuuden ja antaa näin ymmärryksen tunnistaa siitä käsitteidensä sisällön (A77/B102). Vastaavasti Kant pitää kaiken kokemuksen ehtoina yhtäältä intuition muotoja – aikaa ja avaruutta – sekä ymmärryksen puhtaita käsitteitä, kategorioita. (ks. esim. KKF.) Keskityn Kantin filosofiassa tämän ideakäsitykseen ja pyrin pääasiassa problemaatisoimaan ne Kantin järjestelmän piirteet, jotka ovat Deleuzelle keskeisiä. Deleuzen ideateoria ei kuitenkaan ole suora Kant-kritiikki ja viittaukset hänen viittauksena Kantiin ovat usein tiiviitä; Deleuzen ideateorian ja Kant-kritiikin esittelyn ohella tutkielman yhtenä tavoitteena onkin luoda myös tarkempi kuva Deleuzen teorian taustalla olevista kantilaisista teemoista.

Tutkielman aluksi käsittelen lyhyesti Deleuzen ja Kantin ideateorioiden taustavaikuttajaa, Platonia ja luonnostelen problemaattisen tulkinnan tämän idean käsitteestä. Lisäksi tuon esiin Platonin vaikutuksen Kantin idean käsitteeseen. Toisessa luvussa siirryn Kantin ideateoriaan, jossa näytän ideoiden syllogistisen perustan ja niiden roolin harhojen lähteinä, mutta myös niiden tietoa sääntelevän tehtävän problemaattisina periaatteina tai ongelmina. Kolmas luku koskee Kantin käsitystä kokemuksen kohteiden määrittämisyydestä, joka muodostaa aihion Deleuzen teorialle ideoiden määrittämisyydestä. Tämän jälkeen neljän-

nessä luvussa esittelen kritiikkiä, jota Deleuze kohdistaa kantilaisiin kokemuksen mahdollisuusehtoihin. Viidennen luvun aiheena taas on Deleuzen oma teoria ideoiden differentiaalisesta määrittynoisyydestä, jossa Deleuze korvaa Kantin käsitteellisen määrittymisen differentiaalilaskentaan pohjautuvalla mallilla. Deleuzen teoriaan ideoista kokemuksen sisäisenä määrittynoisyytenä sisältyy ajatus ideoista aktuaalisten kohteiden perustana. Niinpä kuudennessa luvussa esittelen vielä lyhyesti Deleuzen teoriaa ideoiden aktualisoitumisesta. Lopuksi arvioin, missä määrin Deleuzen ideoteoria ratkaisee ongelmat, joista Deleuze kritisoi Kantin filosofiaa.

1 Deleuzen ja Kantin ideoiden tausta Platonin filosofiassa

Sana 'idea' yhdistyy filosofian piirissä epäilemättä kiinteimmin Platoniin ja nähdäkseni onkin hyödyllistä luonnostella aluksi Deleuzen ja Kantin idean käsitteiden erot Platonin idean käsitteeseen nähden. Tämä on luontevaa myös sikäli, että jos *Différence et répétition*issa Deleuze aloittaa ideoiden käsittelemisen Kantista – ”Kant muistuttaa toistuvasti, että ideat ovat olemukseltaan 'problemaattisia'” (DR, s. 218; ks. LS, s. 70), Kant vuorostaan toteaa ideoiden käsittelyn aluksi *Puhtaan järjen kritiikissä*: ”Platon käytti ilmaisua idea ymmärtäen sen selvästi jonakin, mikä ei ensinnäkään voi olla aisteista lähtöisin ja mikä ylittää myös ymmärryksen käsitteet, [...] sillä kokemuksessa ei koskaan kohdata mitään sen kanssa yhtenevää.” (A312–313/B368–370).

Platonin ja Kantin tavoin Deleuzellekin ”ideaalinen” tarkoittaa jotakin, mikä muodostaa perustan kokemukselle mutta ei suoraan ilmene siinä. Karkeasti ottaen voisi sanoa, että Platonilla ideat ovat todellisen tiedon kohteina olevia olemuksia, joita ei sellaisinaan havaita mutta joiden tuntemisen malli on kuitenkin peräisin havainnosta tai näkemisestä; dialektiikan päämääränä on ideoiden välittömän kontemploinnin ”muistiin palauttaminen” (kreik. *ἀνάμνησις*). Kantilla taas ideat ovat perustavasti havaitsemattomia, mutta tämä ei ole vain äärellisyyden luoma haaste, vaan johtuu ideoiden perustavasta subjektiivisuudesta (ideat vain ohjaavat tai sääntelevät tietoa, eivätkä muodosta sen kohdetta vaan ongelmia, jotka koskevat ymmärryksen toiminnan yhtenäisyyttä). Deleuze taas tavallaan yhdistää nämä ratkaisut ja muotoilee ideat joksikin todelliseksi ja tietoisesta subjektista riippumattomaksi (kuten Platonilla) mutta tehden niistä olemuksellisesti ilmenemättömiä ja problemaattisia (kuten Kantilla). Lyhyesti sanottuna Platonin ideaalisista mutta objektiivisista olemuksista

siirrytään Kantin filosofiassa tiedon subjektiivisiin järjestymisperiaatteisiin, jotka Deleuze vuorostaan näyttää objektiivisina, mutta tällä kertaa problemaattisina ja ”olemuksettomina” todellisuuden rakenteina.

1.1 Mille Platons – Platonin moninaisuus

Deleuze omaksuu Kantilta ajatuksen ideoista ongelmina. Käsittelen kuitenkin ensin lyhyesti myös Platonin idean käsitettä tästä ongelmallisesta näkökulmasta, johon Deleuze viittaa lyhyesti (DR, s. 88). *Différence et répétitionissa* Deleuze viittaa ensin ideoiden käsittelyn yhteydessä Platoniin, mutta tulkitsee tätä melko maltillisesti keskittyen lähinnä ajatukseen, että oliot ovat osallisia (kreik. μέθεξις – osallisuus, osallistuminen) ideoista. Ideat eivät siis näyttäydy suoraan missään olioissa, ja kutakin ideaa dialektisesti tarkastellessa on olennaista löytää tapaus, joka on lähimpänä osallisena ideasta. Esimerkiksi täysin oikeudenmukaista on vain oikeudenmukaisuuden idea kaiken ilmenevän oikeudenmukaisuuden ollessa sekoittuneena johonkin muuhun. Tällöin pyritään selvittämään henkilö tai tapaus, joka on välittömimmin osallisena oikeudenmukaisuudesta (DR, s. 87).

Kantista lähtevä ajatus ideoiden problemaattisuudesta kuitenkin tavoittaa myös tärkeän piirteen Platonin ideoissa. Haluankin kyseenalaistaa kaksi laajalle levinnyttä, ideoita koskevaa lähestymistapaa: ideoiden ”kielifilosofisen” tai käsitteellisen tulkinnan; ”platonistisen” tulkinnan ideoista perustavina olemuksina. Kummatkin tulkinnat ovat perusteltuja, mutta ne kadottavat ideoiden problemaattisen puolen näkyvistä.

Platonin dialogeja tarkastellessa voi havaita ensinnäkin, että ideat eivät ole olennaisesti käsitteitä predikaattien mielessä; eivät perinteisessä mielessä, jossa idea ilmaisisi jonkin subjektin predikaattia eli määrettä tai laatua (esimerkiksi punaisuutta: Kp – ”kieli on punainen”), eivätkä modernimmassa mielessä, jossa se kuvaisi alaansa kuuluvia subjekteja määrittävää predikaattia ($P(x)$ – ’olla punainen’; $\exists x K(x) \wedge P(x)$ tai yleistyksenä $\forall x K(x) \rightarrow P(x)$). Sanalla voisi sanoa, että ideoissa kyse ei ole kielellisestä mallista vaan ne liittyvät juuri siihen, mistä kieli saa merkityksensä tai mielekkyytensä. Toisaalta esimerkiksi *Sofistissa* (260a) viitataan jonkinlaiseen kielen yhtenäisyyden perustavaan edellytykseen, mutta kyseessä eivät ole ideoiden vaan ”diskurssin” (λόγος, ”logos”) edellytykset. Termi λόγος on tunnettu monimielisyydestään: se viittaa yhtäältä kieleen tai kielelliseen ilmaisuun, sanaan, puhee-

seen ja toisaalta taas ajatteluun ja järkeen tai järjellisyteen (Liddell & Scott, *λόγος*, s. 476-477).² Idea vuorostaan on jotain sellaista, mihin ajattelu ja kieli – logos eri merkityksissään – suuntautuu, ja tämä näkyy Platonin dialogeista, joissa ideat ovat puheen kohteena tai aiheena, ongelmana, mutta niistä ei suoraan esitetä väitteitä.

Platonilaiset ideat eivät olekaan *logosia* olioita kielellis-diskursiivisessa mielessä, tai ideoiden tarkasteleminen tässä mielessä jättää Platonin metodin täysin huomiotta; Platonin jakomenetelmän (*διαίρεσις*) tavoitteena ei ole formalisoida ja luokitella ideoita. Deleuze esittääkin, että tämä luokittelunäkökulma perustuu lähinnä Aristoteleen filosofiaan ja sen Platon-tulkinnalle (DR, s. 83, vrt. A313/B369–370). Jakomenetelmä ei Deleuzen mukaan olekaan yleistämislle vastakkainen käsitteellinen toimitus jossa eriteltäisiin kaivattu lajiksi, vaan puhtaimman tapauksen erottamista sekoittuneiden tapausten joukosta; hän vertaakin menetelmää kullanhuuhtontaan (DR, s. 83–84).

Platon itsekin näyttäisi kuitenkin suosivan ”platonistista” tulkintaa ideoista olemuksina (ks. *Pidot*, 211c–e; *Kratylos*, 389a–e). Nämä olemuksetkin on syytä ensinnäkin erottaa kielellis-diskursiivisista malleista, esimerkiksi fregeläisistä käsitteistä ja niiden ilmaisemista aloista tai ekstensioista. Olemustulkinnalla on perustansa Platonin dialogeissa, mutta se ilmentää silti pikemminkin platonismiksi kutsuttua ajattelutapaa kuin mitään Platonin teoksissa yhtenäisesti muotoutuvaa ajattelutapaa. Platon kyllä liittää ideoihin toisinaan sellaisia määreitä kuin ’ykseys’ tai ’samuus’, mutta esimerkiksi *Parmenides* ja erityisesti *Sofisti*-dialogeissa on hyvin kyseenalaista, liittyvätkö edes tällaiset olemuksellisuuteen vahvasti kytkeytyvät peruskäsitteet ideoihin välttämättä tai ”olemuksellisesti”. Taas kerran kysymys tuntuu olevan pikemminkin *esityksen*, kielen tai diskurssin vaatimuksista pikemmin kuin itse ideoiden ”olemuksesta”.

Kielellis-diskursiivisten ja essentialististen piirteiden sijaan Deleuze tuo esiin merkkejä ideoiden problemaattisesta luonteesta Platonin teoksissa. Platonin ideoiden problemaattisuuteen viittaa se, ettei idea ole mitään aistimellista, vaikka aistimellisuudessa onkin ideoihin viittaavia merkkejä, joskin syntyvinä, moninaisina ja ristiriitaisina havaintoina (ks. Platon, *Valtio*, 524a–525b, DR, s. 180–181, 190). Toisaalta Platon itse ei selvästikään pidä olennaisena seikkana tätä ideoiden paradoksaalista näyttäytymistä aistittavan piirissä, vaan

---

² Tämän kysymyksen suhteen näiden eri merkitysten väliset erot eivät ole keskeisiä, sillä kyseisessä kohdassa kieli ja ajattelu nimenomaan samastetaan, tai kielen yhtenäisyyttä puolustetaan sen nojalla, että muutoin ajattelu tai filosofia ei olisi mahdollista.

todellisuudessa ja olemukseltaan ideat ovat pysyviä, johdonmukaisia jne. Käytännössä ideoiden selvittäminen kuitenkin johtaa aina dialektiseen jaotteluun, jossa nimenomaan ei koskaan saavuteta vastausta olemukselliseen kysymykseen ”Mitä on x?”, vaan moniin sivukysymyksiin – missä määrin, miten, miksi (vrt. ID, s. 133). Ratkeamattomia, ”aporeettisia” dialogeja ei tulekaan pitää niinkään päämäärättömänä viisasteluna, sillä tällainen tuomio perustuu oletukseen ”Mitä on x?” -kysymyksen ensisijaisuudesta. Pikemminkin tämän kysymyksen epäonnistumista voisi pitää idean tunnusmerkkinä ja osoituksena sille luonteenomaisesta problemaattisuudesta.

Sofisti-dialogissa myöskin kritisoidaan sofistia siitä, että tämä esittää yhä uusia verukkeita, esteitä tai ”suojakilpiä” (*πρόβλημα*) ilman aiettakaan ratkaista niitä (261a).³ Vaikka kyseisen kritiikin tavoitteena on juurikin sofistin erottaminen filosofista, sen voi nähdä myös filosofian oman perustavan luonteen kuvauksena; ideat eivät ole vain järjellisiä päämääriä, joiden saavuttaminen vaatii inhimillisen näkökulman äärellisyydestä johtuen suorasta havaitsemisesta näennäisesti eroavaa dialektista ongelmanratkaisua, vaan problemaattisuus kuuluu ideoihin itseensä – ideat ovat ongelmia. ”Muistetaan, että Platon määritteli dialektiikan ongelmien kautta eteneväksi.” (DR, s. 88).

Deleuzen näkökulmasta dialektinen etenemistapa perustuu Platonilla olennaisesti ideoiden problemaattiseen luonteeseen. Deleuzen mukaan dialektiikka tuleekin ymmärtää ongelmien tutkimuksena (DR, s. 204, 207). Myös Kantin ideoita käsittelevän ”Transsendentaalisen dialektiikan” *Puhtaan järjen kritiikissä* voi nähdä tämän määritelmän mukaisena. Mutta jos Platon itse näyttää viime kädessä tulkitsevan dialektiikan idean muodostaman ikuisen olemuksen muistiin palauttamisena, Kant ja Deleuze pyrkivät eri tavoin eroon tästä olemuksellisesta viitekehuksesta pitäen ideoita itsessään problemaattisina.

Tämän lyhyen Platon-katsauksen tarkoituksena oli vapauttaa idean käsitettä ”olemuksellisuudesta”, joka siihen on perinteisesti liitetty ja tuoda esiin Deleuzen ja Kantin teorioille keskeinen problemaattinen näkökulma. Seuraavaksi esittelen lyhyesti Platonin vaikutusta Kantin idean käsitteeseen.

---

³ Kreikan sana *πρόβλημα* (lat. *problema*) on alun perin tarkoittanut juurikin suojakilpeä tai estettä ja vasta myöhemmin levinnyt kaikkiin indoeurooppalaisiin kieliin tarkoittamaan ”ongelmaa”; sana esiintyy Platonilla myös geometrisen ongelman mielessä (*Valtio*, 7. kirja, 530b).

1.2 Platonin vaikutus Kantiin

Kant sanoo omaksuvansa idean käsitteen Platonilta, joskin näkee sen sisältävän kolme toisistaan eroavaa tyyppiä: varsinaisen, moraalisen idean, arkkityyppi-idean sekä matemaattisen idean. Varsinaisen idean (esim. hyve, vapaus) Kant rajaa omassa järjestelmässään käytännöllisen järjen alaiseksi kohteeksi, Platonin ”arkkityyppi-idean” (esim. hyveellinen ihminen) hän samastaa *ideaaliin* ja matemaattiset ideat (esim. ympyrä) rajautuvat ymmärryksen käsitteinä aistimellisuuden ajallis-tilalliseen *a priori* muotoon. (A313–315/B369–372; A568/B596.) Ideoilla onkin positiivinen sisältö ja konstitutiivinen tehtävä ainoastaan käytännöllisen järjen kohteina: järjen pyrkimys ehdottomuuteen on legitiimiä moraalin piirissä, jonka sovellusalana on ajan ja tilan aistimellisista ehdoista *de jure* riippumaton ”järkeenkäypä”, intelligiibeli maailma.

Tiedon ja puhtaan järjen näkökulmasta järki taas on Kantille sisäisen harhan lähde, joka synnyttää esimerkiksi idean maailmasta jonakin sellaisenaan tunnettavana kohteena. Maailman ideasta kumpuavien kosmologisten ideoiden aiheuttamat antinomat Kant ratkaisee *regression* ja *noumeenin* käsitteillä (DR, s. 231). Tieto ei ensinnäkään koske maailmaa kokonaisuutena vaan ainoastaan sarjamaisesti, tapaus kerrallaan, joskin järki juuri vaatii ymmärrystä yleistämään käsitteensä, mistä antinomia juuri seuraa. Näin esimerkiksi väitteet ajan alkuhetkestä tai aluttomuudesta ovat kummatkin vääriä, sillä aikaa määrittää juuri regressiivisyys, joka kyllä jatkuu äärettömiin mutta tätä äärettömyyttä ei Kantin mukaan voi esittää kokonaisuutena eikä siitä siten voi myöskään päätellä ajan aluttomuutta (A426–427/B454–455; A495/B523). ”Noumeenin” (*Noumenon*) käsitteellä Kant taas tarkoittaa kokemuksen kohdetta puhtaan ymmärryksen näkökulmasta, erotuksena ”fenoomeenista” (*Phaenomenon*), joka on kokemuksen kohde sellaisena kuin se ilmenee eli kohteet ilmiöinä (*Erscheinung*) (A249/B306). Puhe *maailmasta* on oikeutettua tiedollisesta näkökulmasta vain regressiivisten, aistimellisten sarjojen mielessä tai negatiivisessa mielessä sinä, mikä kohteissa ei palaudu ilmiöihin (noumeeni). Näin noumeeni on negatiivisessa mielessään hyvin lähellä ”olion sinänsä” käsitettä, joskin monimutkaisen rakenteen kautta: noumeeni on määritelmällisesti ymmärryksen kohde, mutta sen negatiivinen tulkinnan myötä siitä tulee vain se, mikä kohteessa ei ilmene eli mistä ei voi olla tietoa (olio sinänsä). Olio sinänsä ei lähtökohtaisesti ole ymmärryksen kohde – päinvastoin – mutta negatiivisesta noumeenista (se mikä aiheuttaa ilmiöt, muttei itse ilmene) tulee juuri negatiivinen olio si-

nänsä kohteena sikäli kuin se ei ilmene meille. (A256/B311–312.)

Kant katsoo ilmaisevansa *ideaalin* käsitteellään olennaisesti sen, mistä Platon puhuu *ideana* arkkityyppinä; ideaali on Kantilla idea ”läpikotaisin” (*durchgängig*) määrittyneenä, reaalisenä oliona, ideaali on ”idean määrittämä yksittäinen olio” (A568/B596). Ideaali siis inkarnoi tai ruumiillistaa idean yksittäisessä, ideaalisessa oliossa. Hyve tai viisaus ovat pelkkiä ideoita, kun taas ”viisaan” hahmo on ideaali, joka ilmaisee täydellisen ihmisyyden idean läpikotaisin määrittyneenä yksittäisessä oliossa, josta on suljettu pois kaikki ideaan sopimattomat piirteet. Ideaaliakaan ei vastaa mikään empiirinen kohde, mutta siinä ideaan suhtaudutaan ikään kuin keskittyneenä yksittäiseen olioon – se on siis yksilöolion täysin määrittynyt käsite. Idea itsessään ilmaisee Kantin mukaan vain säännön, kun taas ideaali määrittää säännön mukaisen olion tai ”prototyypin”. (A569/B597; A578/606).

Kant säilyttää myös varsinaisessa idean käsitteessään joitain Platonin ideoiden piirteitä. Selvin yhteys on se, että ideoilla on ensisijaisesti käytännöllinen ja moraalinen merkitys – Platonilla ideat saavat keskeisimmän merkityksensä *oikeudenmukaisuuden* ja *hyvyyden* yhteydessä, ja samoin Kantin mukaan transsendentaaliset ideat määrittyvät vain käytännöllisesti; käytännöllisen järjen kohdalla kohteena eivät ole kokemuksen ulkoiset kohteet vaan *vapaa* ja järjellä tavoitettava, ”intelligiibeli”, subjekti (KKF, s. 55). Tähän subjektiin nähden ideat määrittyvät immanentisti tai sisäisesti, koska ne ovat samanluontoisia kuin subjekti itse. Esimerkiksi vapauden idean Kant näkee ajatuksena ehdottomasta syystä siinä mielessä, että vapaalla teolla itsellään ei ole syytä, jonka vaikutus se olisi; luonnossa kausaaliuketjut jatkuvat määräämättömästi taaksepäin, joten empiirisesti ei voi havaita kausaaliuketjun aloittavaa vapaata tekoa. Moraalinen subjekti kuitenkin kykenee Kantin mukaan vain järkeen perustuviin ehdottomiin valintoihin, jotka tässä ehdottomuudessaan ovat vapaita (niitä ei ehdollista esimerkiksi mielihyvän tavoittelu tai rangaistuksen pelko). Moraalisen olennon käytännöllisestä näkökulmasta ideat määrittyvät täysin: vapaa valinta ei ole ainoastaan summittainen ideaali vaan toteutuu täysin moraalisisessa valinnassa. (KpV, s. 103–106; KKF, s. 54–56.)

Itse asiassa järjen ideoista tulee moraalilain kannalta *välttämättömiä*: moraalilain on mahdollinen vain vapaalle oliolle, joka muodostaa intelligiibelin, ”järkeenkäyvän” luonnon tai maailman toisten samanlaisten vapaiden olentojen kanssa ja moraalilain toteuttaminen aistittavan piirissä edellyttää äärettömiin jatkuvan prosessin idean (kuolematon sielu) ja maailman moraalisen luojan idean (Jumala). Tiedon piirissä nämä ideat ovat ainoastaan säänteleviä, eikä niitä voi määrittää, mutta tämä rajoitus katoaa käytännöllisen järjen piirissä, jossa mää-

rittyminen ei ole ajallis-avaruudellista vaan yliaistillista. (KKF, s. 70–71, KpV, s. 3–4.) Näin ideoiden malli on Kantillakin peräisin uskonnollis-moraalisesta järjestelmästä, jota äärellinen tieto vain heijastelee. Vaikka Kant korostaakin ideoidensa eroa Platonin arkkityyppi-ideoista, Kantin laajemman, kriittisen projektin tasolla Kant Deleuzen mukaan nimenomaan toistaa platonistisen liikkeen, jossa tiedollinen hypoteettisuus alistetaan moraalille apodiktisuudelle (DR, s. 253–255).

Deleuze kuitenkin löytää jo *Puhtaan järjen kritiikistä* merkkejä Friedrich Nietzschen myöhemmin julistamasta Jumalan kuolemasta: Jumalasta tulee Kantilla tiedon ehdottoman perustan sijaan looginen periaate, jolla ei ole mitään empiristä tai substantiaalista hahmoa. Edelleen Nietzschen vaatimusten mukaisesti Kant kyseenalaistaa samalla myös minän tai sielun pysyvän olemassaolon; Jumalan kuolema merkitsee olennaisesti juuri minän identiteetin tai samuuden takaavan tahon katoamista. (DR, s. 81–82, 117; LS, s. 342; Klossowski 1963, s. 220.) Kuitenkin *Puhtaan järjen kritiikissä* kritisoidut ideat paljastuvat *Käytännöllisen järjen kritiikissä* koko moraalin perustaksi (KKF, s. 73, DR, s. 117). Kant erottaakin tiedon ja moraalin piirin toisistaan vain alistaakseen edellisen ”välttämättä”, apodiktisesti jälkimmäiselle. Nietzsche onkin kuvannut Kantia kettuna, joka ensin onnistuu murtautumaan ulos häkistä, mutta eksyy sitten sinne takaisin (Nietzsche 1887, §335). Kantin ratkaisu ei kuitenkaan Deleuzen mukaan pyyhi pois *Puhtaan järjen kritiikin* kopernikaanisen kumouksen ilmaisemaa minän, maailman ja Jumalan spekulatiivista kuolemaa (DR, s. 82).

Deleuzen ideakäsityksen lähteenä onkin ensisijaisesti *Puhtaan järjen kritiikki* ja ”Transsendentaalisen dialektiikan” liitteessä esitelty regulatiivinen, problemaattinen näkökulma ideoihin. Tämän lisäksi myös *Arvostelukyvyn kritiikki* paljastuu yllättäen Deleuzen ideateorian viittauspisteeksi. Jos *Puhtaan järjen kritiikissä* ideat (”intuitiottomat käsitteet”) jäävät tietoa säänteleviksi ja yhtenäistäviksi subjektiivisiksi periaatteiksi, *Arvostelukyvyn kritiikin* ”Ylevän analytiikassa” esteettiset ideat (”käsitteettömät intuitiot”) taas kytkeytyvät kokemuksen syntyyn ja sen sisältöön tai materiaan.⁴ Arkkityyppisen olemuksen puutteen lisäksi Deleuze poimii Kantin tiedollisista ideoista sen piirteen, että ideat ylittävät empirian laadullisesti. Ideat eivät siis ilmaise kokemuksen yleisimpiä piirteitä (kuten kategoriat), vaan

---

⁴ Kant käyttää usein synonyymisesti sanoja *Materie*, *Stoff* (materia, aines) ja *Inhalt* (sisältö) viitatessaan muodosta erottuvaan kokemuksen tai todellisuuden osaan, eikä muotoile tarkkaa eroa näiden välille (ks. esim. A575/B603). Deleuze taas käyttää systemaattisesti termiä *matière*, ja vastaavasti käytän käsitteperheestä ensisijaisesti sanaa ’materia’. Deleuzen kohdalla valinta perustuu siihen, että tämä korostaa materian laatueroa tietoisuudesta ja sen käsitteistä – sana ’sisältö’ yhdistyy helposti käsitteen ”merkityssisältöön”.

ne muodostavat kokemuksen ideaalisen perustan, joka eroaa kokemuksesta laadullisesti tai luonnoltaan (*en nature*). Tämä on sukua Platonin ajatukselle, että ilmenevien olioiden olemus on niistä irrallinen idea, josta kyseiset oliot ovat osallisia; olion olemuksen selvittäminen eroaa siis täysin olion aktuaalisen tai ilmenevän muodon selvittämisestä (ks. esim. Platon, *Faidros*, 247c–d, 250b; DR, s. 83).

Tämä ideoiden salaperäisyys ei tarkoita vain, että ”ulkonäkö pettää”, vaan että sekä ideat että ulkonäkö pettävät toisensa: idea muodostaa ilmiön olemuksen, mutta ei näyttäydy ilmiössä kokonaisuudessaan eikä edes osittain; ilmiö ilmentää ideaa, mutta vain epäsuorasti ja paradoksaalisesti (se ilmentää ideaa, mutta äärellisyytensä vuoksi myös eroaa äärettömästä ideasta). Tämä teema on täysin platonilainen, mutta Deleuzen mukaan Kant tarkentaa sitä määrittelemällä tämän ideoiden ominaisuuden niiden *problemaattisuudeksi*. Merkittävää tässä on se, että idean problemaattisuudella on positiivinen luonne, eli ideat eivät näyttäydy ainoastaan negatiivisesti määrittymättöminä suhteessa kokemukseen, vaan ne ohjaavat tiedon muodostumista. Platonillakin ideoilla on osittain tämä rooli, mutta epämääräisyys johtuu ihmisen äärellisyydestä, kun taas Kantilla ideat ovat itsessään määrittymättömiä ja ongelmallisia.

Kant saa idean käsitteensä Platonilta, mutta rajaa sen tarkemmin eri osiin: idealla on eri tehtävä tiedollisen ja käytännöllisen järjen näkökulmasta. Erityisesti tiedon piirissä Kant pyrkii rajaamaan ideoista pois kaiken aistittavan, jos Platonilla ideoiden malli tulee vielä jossain määrin näkemisestä ja ideoiden joukossa on niin geometrisia muotoja kuin kauneuskin. Seuraavassa luvussa esittelen Kantin ideateorian *Puhtaan järjen kritiikissä*. Ideat perustuvat Kantin mukaan järjen taipumukseen päätellä ja perustella: järjellä on yhteys kokemukseen vain ymmärryksen kautta, mutta sen tehtävänä onkin muodostaa ehdotonta perustaa ymmärryksen tiedolliselle toiminnalle. Tämä kuitenkin voi synnyttää harhan, että järjen ideat koskisivat todellisuutta sellaisenaan, eikä vain ymmärryksen välityksellä. Ideoilla on kuitenkin Kantin mukaan positiivinen tehtävä ymmärrystä ohjaavana, mutta tällöin ne tulee kuitenkin ymmärtää ainoastaan *problemaattisina*.

2 Kantilaiset ideat – järjen käsitteet

Kaikki tietomme alkaa aisteista, etenee niistä ymmärrykseen ja päättyy järkeen, jota korkeampaa kykyä ei meistä löydy intuition aineksen selventämiseksi ja ajattelun korkeimman ykseyden alaisuuteen tuomiseksi. (A298/B355.)

Ideat ovat Kantille lähtökohtaisesti käsitteitä, joiden avulla järki yhtenäistää tietoa. Voi erottaa neljä kantilaista käsitetyyppiä: kategoriat, empiiriset käsitteet, matemaattiset käsitteet ja ideat. Perustavin käsitetyyppi on *kategoria* (määrä, laatu, suhde, modaaliteetti), ymmärryksen puhdas käsite, johon ei siis ole sekoittunut mitään aistimellista (A79–80/B104–105). Kategoriat ovat puhtaan tiedon kohteen ilmauksia; transsendentaalinen kohde on tietoisuuden vastinpari, jonka eri muotoja kategoriat ovat (A108–111, A251/B308). Ymmärryksen alaisia ovat myös *empiiriset käsitteet*, jotka kohteita koskevat perustuvat kategorioihin mutta ovat Kantin mukaan sisällöltään perustavasti avoimia, koska ne ja niiden käytön oikeellisuus perustuu empiiriseen kokemukseen (A727–729/B755–757, A137–138/B176–177). Kant erottaa näistä lisäksi matemaattiset käsitteet (esim. ympyrä), joiden määritelmät viittaavat konstruktioihin *a priori* intuitiossa (A729–730/B757–758). Matemaattiset käsitteet ovat puhtaita, mutta eivät koske välttämättä kaikkia kokemuksen kohteita (jokaisella kohteella on esimerkiksi tietty suuruus tai määrä – ”kvantiteetti” – mutta jokainen kohde ei ole ympyrä).⁵

Käsitteet perustuvat Kantin mukaan aina ymmärryksen (*Verstand*) mielenkykyyn ja eroavat lähinnä käytöltään – Kant määrittelee ymmärryksen ”käsitteiden kyvyksi” (A159/B198). Kant kuitenkin määrittelee suhteen kategorioiden (kuuluminen, riippuvuus, yhteisyys, ks. Taulukko 1, s. 17) pohjalta *järjen* käsitteet, jotka muodostavat suhteen kategorioiden ehdottoman perustan (A310–311/B366–368). Kant käyttää näistä puhtaan järjen käsitteistä termiä ’idea’, jonka hän lainaa Platonilta (A313/B370). Kantin näkökulmasta Platonin ideoissa keskeistä on se, että ne ilmaisevat tietoa ohjaavan elementin, joka ei kuitenkaan esiinny tiedon mahdollisten kohteiden kentällä edes jonkinlaisena tiedon syntaksina (kuten kategoriat, joita niitäkään ei Kantin mukaan havaita kokemuksessa). Ideat ovat tiedon päämääriä, joita ei voi periaatteessakaan kohdata kokemuksessa, mutta joita ei kuitenkaan voi palauttaa pelkiksi ”aivojen seipiteiksi” (*Hirngespinnste*), tai ainakaan tällainen oletus ei selitä

---

⁵ Matemaattiset käsitteet tulee erottaa ”matemaattisista kategorioista” eli kvantiteetin ja kvaliteetin kategorioista; nämä muodostavat vain matematiikan *perustan* koskemalla puhdasta intuitiota. ”Dynaamiset kategoriat” taas koskevat olemassa olevia kohteita. (B110, A160/B199.)

ideoiden merkitystä tiedolle ja kokemukselle (A314/B370-371).

Kant esittää, että juuri johtuen ideoiden havaitsemattomasta luonteesta Platon sijoittaa ne erityisesti käytännön toimintaan ja moraalin piiriin: vapauden ja hyveen ideoilla on täysin konkreettisia vaikutuksia, vaikka niillä ei olekaan minkäänlaista empiiristä sisältöä (A314-315/B371). Empiirisen tiedon kannalta ideoiden merkitystä on Kantin mukaan vaikeampi havaita, sillä tietoa määrittää suoraan ainoastaan empiirinen kokemus, ja ideat voivat vain ohjata tai ”reguloida” kokemusta, eivät esiintyä siinä. Niinpä empiirisen tiedon näkökulmasta ideat vaikuttavatkin täysin olemattomilta. Tämä johtuu siitä, että ideat liittyvät kokemuksen perustaan, joka ei näytydy kokemuksen sisällöissä. Kant muotoilee tämän perustan ymmärryksen toimintaa perustelevana päättelynä.

2.1 Järkeä päättelynä

Kant johtaa ymmärryksen transsendentaaliset käsitteet eli kategoriat eri arvostelmuodoista, kun taas transsendentaalisten ideoiden lajit perustuvat arvostelman suhteen muotoihin syllogismeiksi tulkittuina (A321/B378). Ymmärryksen käsitteitä käytetään tiedolliseen arvioimiseen tai arvostelemiseen (saks. *Urteilen*, ransk. *juger*), järki taas on Kantille ensisijaisesti päättelyn tai *sylogismien* kyky – järki ”järkeilee” (*la raison raisonne*) (KKF, s. 37). Päättelävänä järki etsiikin yleispäteviä ehtoja ja perusteita sinänsä satunnaisille (kontingenteille) tosiasioille (esim. ”Gaius on kuolevainen” voi olla pelkkä empiirinen arvostelma, mutta järki perustaa sen apodiktisesti väitteeseen ”Gaius on ihminen” olettaen, että kaikki ihmiset ovat kuolevaisia). Näin syntyvä päätelmä onkin juuri *ehdoton* arvostelma, eli se etsii ehdon tai välijäsenen (’ihminen’ tai ’olla ihminen’), johon predikaatti (’kuolevainen’) pätee koko ehdon laajuudelta, joka tapauksessa. Näin se eroaa ymmärryksen ehdollisista arvostelmista (A321–322/B278–379; ks. LS, s. 342).

’Ihminen’ on kuitenkin äärellinen käsite, joka on esimerkiksi ’eläimen’, ’kaksijalkaisen’ tai ’höyhenettömän’ alaisuudessa ja näin potentiaalisesti näiden ehdollistama. Kuitenkin puhtaiden käsitteiden eli kategorioiden tapauksessa järki ei voi tyytyä ymmärryksen äärellisiin käsitteisiin, sillä kategorian ala kattaa jo kaiken mahdollisen kokemuksen. Näin järki joutuu etsimään ehdotonta välijäsentä kokemuksen ulkopuolelta *ideoista* (KKF, s. 37). Kant mainitsee kolme tällaisen ehdottoman ehdollistamisen muotoa: subjektiin kuulumisen synteisiin perustuva kategorinen syllogismi, sarjan synteisiin perustuva hypoteettinen syllo-

gismi sekä järjestelmän osien synteisiin perustuva disjunkttiivinen syllogismi. 'Transsendentaalinen idea' onkin Kantin nimi käsitteille, jotka edustavat jotakin näistä kolmesta ehdottomasta ehdosta. (A322–323/B379–380.) Idean ilman lisämääreitä Kant määrittelee käsitteeksi, joka ”muodostetaan ymmärryksen käsitteistä [*Notion*] ja joka ylittää [*übersteigt*] kaiken kokemuksen mahdollisuuden” (A320/B377). ‘Transsendentaalinen idea’ taas on lähinnä Kantin rajaama ideatyyppejä, jotka syntyvät ”syllogismimuotojen soveltamisesta intuitioiden synteettiseen ykseyteen kategorioiden ohjauksessa” ja transsendentaaliset ideat ”määrittävät periaatteiden mukaan, kuinka ymmärrystä tulee käyttää kohdistuttaessa kokemukseen kokonaisuudessaan” (A321/B378). Ehtojen synteetin kokonaisuuden näkökulmassa kategorinen syllogismi synnyttää ajatuksen subjektista, joka ei ole minkään predikaatti; hypoteettiselle syllogismille taas perustuu ajatus oletuksesta (*Voraussetzung*), joka ei ole mitään muuta; lopulta disjunkttiiviselle syllogismille perustuu ajatus käsitteen loppuun suoritusta jakamisesta, ja näiden jakojen kokoelmasta (*Aggregat*) (A323/B379–380).⁶

2.2 Syllogismit psykologisten, kosmologisten ja teologisten ideoiden aihiona

Kant erottaa *Puhtaan järjen kritiikissä* kolme transsendentaalisten ideoiden tyyppiä: psykologiset, kosmologiset ja teologiset ideat, jotka perustuvat minän, maailman ja Jumalan ideoille (KKF, s. 37–38; A682–686/B710–714). Ehtoja etsivä järki pyrkii löytämään ehdot myös kokemuksen kaikkia kohteita koskeville ymmärryksen kategorioille. Ehdollistamisen muodot ehdollistaminen perustuu suhteen kolmelle eri muodolle, joita vastaavat kategorinen, hypoteettinen ja disjunkttiivinen syllogismi. (A322–323/B379–380.) Nämä syllogismimuodot taas eroavat toisistaan sen perusteella, onko pääpremissi muotoa subjekti–predikaatti, jos–niin vai joko–tai (Bennett 1974, s. 280). ”Protosyllogistisesta” ehdollistamisen näkökulmasta minän idea ehdollistaa substanssin kategorian ja kuulumissuhteen soveltamista kaikkiin kokemuksen kohteisiin muodostamalla itse ideaalisen substanssin ja subjektin, jonka predikaatteja ilmiöt ovat. Maailman idea muodostaa ehdon kausaalisuuden kategorian soveltamiselle kaikkiin ilmiöihin. Jumalan idea vuorostaan ehdollistaa yhteisyyden katego-

---

⁶ ”[...] die eine zum Subject, welches selbst nicht mehr Prädicat ist, die andre zur Voraussetzung, die nichts weiter voraussetzt, und die dritte zu einem Aggregat der Glieder der Eintheilung, zu welchen nichts weiter erforderlich ist, um die Eintheilung eines Begriffs zu vollenden.” (A323/B379–380.)

rian käyttöä täydellisen määrittämisen ehtona (KKF, s. 38). Toisesta näkökulmasta näiden ehtojen synteessin tuloksena on kunkin kategorian ehdoton tulkinta:

Järjenkäsitteitä on yhtä monta kuin suhteen lajeja, jotka ymmärrys mieltää [*sich vorstellt*] kategorioiden välityksellä. Etsittävä onkin ensinnäkin kategorisen synteessin ehdollistamaton [*ein Unbedingtes*] subjektina, toiseksi sarjan jäsenten hypoteettisen synteessin ehdollistamaton, kolmanneksi osien disjunctiivisen synteessin ehdollistamaton järjestelmänä. (A322–323/B379).⁷

Ideat syntyvät suhteen kategorioiden ehdottomista tulkinnoista: subjekti, joka on ainoastaan subjekti, eikä minkään muun predikaatti; edellytys, joka ei edellytä mitään; käsitteen jakautumisesta syntyvä kokoelma (*Aggregat*), jonka jäseniä ei voi enää jakaa tai tarkentaa enempää. (A323/B379–380).⁸ Kantin transsendentaaliset ideat saavatkin innoituksensa käsitteiden määrittämisestä: minä on kuin käsite (subjekti), jota määrittävät muut käsitteet (predikaatit), mutta joka itse ei määritä tai predikoi mitään muuta käsitettä; maailma koostuu ehtojen täydellisestä sarjasta; Jumala vuorostaan on ”todellisin olio” (*ens realissimum*), jossa kaikki käsitteet ovat järjestäytyneet yhtenäiseksi järjestelmäksi. Kunkin käsitteen kohdalla joko käsite tai sen negaatio predikoi oliota ja näin olio on täysin tai ”läpikotaisin” (*durchgängig*) määrittynyt.

Kant siis johtaa minän, maailman ja Jumalan ideat suhteen tai syllogismien eri muodoista. Deleuze kuitenkin korostaa päinvastaista näkökulmaa: tiedon piirissä Kant nimenomaan murentaa klassiset Minän, Maailman ja Jumalan ideat pelkiksi loogisiksi periaatteiksi. Näin esimerkiksi Jumala ei ole enää maailmankaikkeuden luoja vaan ”disjunctiivisen syllogismin herra” (LS, s. 342). Lisäksi Kant antaa ymmärtää, että Jumalalla on aina tarkoitettu olennaisesti juuri tätä. (LS, s. 342–343; ks. A579–580/B607–608.) Kant rajoittaakin järjen sekä ideoiden tehtävän ainoastaan tietoa ohjaavaksi, eikä niitä voi koskaan ymmärtää empiiristä kokemusta suoraan koskeviksi (A326–327/B383–384). Kantin idean käsitteeseen kytkeytyvän arkkitektoniikan ymmärtää helpommin taulukon avulla:

---

⁷ ”So viel Arten des Verhältnisses es nun giebt, die der Verstand vermittelst der Kategorien sich vorstellt, so vielerlei reine Vernunftbegriffe wird es auch geben; und es wird also erstlich ein Unbedingtes der kategorischen Synthesis in einem Subject, zweitens der hypothetischen Synthesis der Glieder einer Reihe, drittens der disjunctiven Synthesis der Theile in einem System zu suchen sein.” (A322–323/B379).

⁸ Tämä ajatus on yhdenmukainen platonilaisen idean suhteen sikäli, että idea muodostaa jonkin asian olemuksen, josta on suljettu kaikki satunnainen (pelkkiin ilmiöihin kytkeytyvä) pois. Esimerkiksi äidin ideaan (olettaen että sellainen on mahdollinen) ei sisälly muuta kuin äitiys; idean kannalta äiti ei esimerkiksi ole itse tytär, sillä äidin oman äidin olemassaolo on lähtökohtaisesti empiirinen seikka. Perinteisempi esimerkki on

SUHTEEN ERI MUODOT KANTILLA

Arvostelma/ syllogismi	Kategoria	Periaate (Analogiat)	Ehdoton ehto	Idea
Kategorinen	Sisältyminen	Substanssin pysyvyys	Subjektiton subjekti	Minä, sielu
Hypoteettinen	Kausaalisuus, riippuvuus	Kaikessa muutoksessa syy ja vaikutus	Oletukseton oletus, ehtojen sarjan täy- dellisyys	Maailma, kosmos
Disjunkttiivinen	Yhteisyys	Rinnakkaisuuden vastavuoroisuus	Läpikotaisin määrittynyt käsite	Jumala

Taulukko 1

Puhtaan järjen kritiikin keskiössä onkin suhde eri muodoissaan, eli arvostelmien ja kategorioiden kolmas ryhmä. Eri näkökulmissa toistuvat kolme suhteen perusmuotoa ovat: jonkin sisältyminen toiseen; jonkin riippuminen toisesta (sarja); kokonaisuuden osien keskinäinen vastavuoroisuus. Vaikka Kant lähtee liikkeelle juuri arvostelmien loogisista muodoista, taulukkoa voisi yhtä hyvin edetä toiseen suuntaan, ideoista arvostelmiin tai syllogismeihin.⁹

---

oikeudenmukaisuus, jonka idean etsiminen merkitseminen sen kysymistä, mitä olisi oikeudenmukaisuus joka ei olisi muuta kuin oikeudenmukaista.

⁹ Kant jäljittää ideat monimutkaista reittiä pitkin: ensin arvostelmien suhteiden muodot synnyttävät suhteen kategoriat, kun niitä sovelletaan mahdolliseen kokemukseen; sitten yrittäessään perustaa näiden kategorioiden käytön järki löytää näihin arvostelmien suhteisiin perustuvista syllogismin muodoista kolme transsendentaalista ideaa. (ks. A70/B95; A321/B378). Kyse ei kuitenkaan ole yksinkertaisesta kehästä: minän ideaan kytkeytyvät psykologiset ideat eivät ole sama asia kuin hypoteettisen arvostelman muoto. Arvostelman loogiset muodot ovat pelkkiä abstraktioita, joilla ei ole varsinaista funktiota kokemuksen kannalta. Kategorioissa ne saavat merkityksensä tiedon kohteiden *a priori* jäsennyksinä (A321/B378). Järki päättelyineen taas on tiedon piirissä riippuvainen ymmärryksen toiminnasta, josta se saa kaiken materian syllogismeihinsa. Transsendentaaliset ideat vuorostaan saavat alkunsa ”kun päättelymuotoja sovelletaan intuitioiden synteettiseen ykseyteen kategorioiden säätelyn alaisena” (A321/B378). Järki ei transsendentissa toiminnassaan tyydykään syllogismeihin ja niissä esiintyviin äärellisiin välijäseniin tai ehtoihin, vaan se ottaa kohteekseen koko ymmärryksen toiminnan, jonka ”ehtojen kokonaisuutta” se etsii (A322/B379). Jos siis ymmärrys suhteuttaa vain ilmiöitä toisiinsa äärellisessä mittakaavassa, järki pyrkii muodostamaan kunkin suhteen kategorian kohdalla kaikenkattavan, ”ehdottoman” tai ehdollistamattoman (*das Unbedingte*)

2.3 Ideoiden transsendentaalinen harha

Kant esittää transsendentaaliset ideat pääasiassa negatiivisessa mielessä: hän ottaa psykologiset, kosmologiset ja teologiset ideat esiin ”Transsendentaalisessa dialektiikassa” vain näyttääkseen niiden ja niihin perustuvan perinteisen metafysiikan perustattomuuden; minän, maailman ja Jumalan ideat sekä niihin kytkeytyvät ideat oletetaan joksikin empiiristen kohteiden kaltaiseksi, mutta niille ei voi antaa aistimellista, ajallis-avaruudellista tulkintaa, joka kuitenkin on tietoa muodostavien käsitteiden kriteeri. Täten ideoita koskevaa tietoa ei myöskään voi olla. Ideat ovatkin Kantille olennaisesti eräänlaisen välttämättömän, transsendentaalisen harhan tai illuusion (*Schein*) lähteitä (A338–340/B396). Sen haitallisena vaikutuksena voi olla dogmaattinen realismi, jossa ideoille oletetaan empiiristen kohteiden kaltainen olemassaolo – ne substantivoidaan tai ”hypostatoidaan”. Kritiikki voi kuitenkin tehdä tämän harhan vaarattomaksi, jolloin harha ei poistu, vaan rajoittuu kokemuksen ”ikään kuin” -rakenteeksi (*als ob*): ”Kaikki tapahtuu ikään kuin...” (KKF, s. 39).

Transsendentaalisella harhalla on kolme eri ideatyyppiä ja niihin kytkeytyviä syllogismeja vastaavaa muotoa: paralogismit, antinomat ja ideaali. Paralogismissa minää tai sielua koskevasta pätevästä väitteestä johdetaan sen kanssa yhteensopiva johtopäätös, joka on kuitenkin *non sequitur* ja pyrkii tekemään minästä ja sielusta itsenäisen olion. Esimerkiksi toinen paralogismi: ajattelevaa minää ei voi kuvitella moninaisena, joten minä on yksinkertainen substanssi (A351–352; B407–408). Antinomiassa vuorostaan sekä teesi että antiteesi voidaan osoittaa tosiksi ja kumota, esimerkiksi teesi: maailmalla on ajallinen alku – muutoin jokaista hetkeä edeltäisi ääretön (tai loputon, *unendlich*) määrä hetkiä, joiden synteesi on äärettömästä määrästä johtuen mahdoton ja siten ei kyseinen hetki koskaan saapuisi – ja antiteesi: maailma on ajallisesti ääretön – jos maailmalla olisi ajallinen alku, sitä edeltäisi tyhjä aika, jossa ei olisi mitään erottavaa perustetta syntymiselle tai syntymättömyydelle, jolloin maailma ei koskaan syntyisi (A426–428/B454–456).¹⁰ Transsendentaalinen ideaali vuorostaan perustuu ”kaiken mahdollisuuden kokonaiskäsitteen [*Inbegriff*] Ideaan” jonka ”läpikotaisin” (*durchgängig*) määrittämän yksilön käsite on juuri transsendentaalinen

---

näkökulman tekemällä kustakin syllogismista eräänlaisen transsendentaalisen tulkinnan; tätä näkökulmaa voi kutsua ideaksi Kantin mielessä.

¹⁰ Äärettömän regression yhteydessä Kant toisinaan erottaa toisistaan ilmaisut *in infinitum* ja *in indefinitum* – ymmärryksen toimintaa vastaa tarkkaan ottaen aina jälkimmäisen ilmaisema, määräämättömästi jatkuva

ideaali. Tämä ideaali on Kantin mukaan kaiken olemassa olevan määrittämisen edellytys (A573–574/B601–602).

Transsendentaalinen ideaali on kuitenkin ”vain” olioiden määrittämisyyden periaate, ja täysin määrittyneen yksilön *käsite*. Se on kuitenkin Kantin mukaan täysin reaalin kokemuksen kokonaisuuden edellytyksenä. Tästä huolimatta transsendentaalista ideaalia ei tule erehtyä luulemaan annetuksi, aktuaaliseksi olennoksi. Ideaalilla on kuitenkin tiedollista käyttöä ainoastaan kokemuksen rajoissa; kokemuksen rajat ylitettäessä transsendentaalisesta ideaalista muotoutuukin Kantin mukaan Jumalan käsite (A580–583/B608–611). Palaan läpikotaisen määrittämisen periaatteeseen luvussa 3. Seuraavaksi käsittelen ideoiden problemaattisuuden positiivista, regulatiivista luonnetta.

2.4 Sääntelevät, ongelmalliset ideat

Ideat näyttäytyvät ”Transsendentaalisessa dialektiikassa” siis pääosin harhojen ja väärin ongelmien lähteenä: ajattelun subjekti tulkitaan itsenäiseksi sieluksi, ilmenevä maailma tulkitaan ilmiöt aiheuttavaksi olioksi sinänsä ja todellisuuden täyden määrittämisyyden idea alkuperäisenä, korkeimpana, olevien olevana (*ens originarium, ens summum, ens entium*) tulkitaan Jumalaksi. Kuitenkin minän, maailman ja Jumalan ideoista seuraavat ongelmat perustuvat juuri ideoiden tehtävän väärin ymmärtämiseen: ideat eivät Kantin mukaan edusta tiedon näkökulmasta mitään oliota tai olemusta vaan ainoastaan sääntelevät tai reguloivat ymmärryksen toimintaa. Kant nimittääkin ideoita problemaattisiksi loogisessa mielessä¹¹, mutta myös siinä mielessä, että ne esittävät ymmärrykselle *ongelmia*, jotka ohjaavat ymmärryksen toimintaa (A645–647/B673–675). Usein kantilaiset ideat on nähty lähinnä negatiivisena käsitteenä, ja ideoiden regulatiivisuuden merkitystä on väheksytty (ks. esim. Bennett 1974, s. 270–275, 288; Grier 2001, s. 268–269; Allison 2004, s. 423–425) Deleuze taas näkee tämän positiivisen, regulatiivisen problemaattisuuden Kantin keskeisenä oivalluksena: ideat muodostavat ajattelun ongelmia, jotka ovat kaiken tiedon lähteenä (DR, s. 219–220).

Deleuzen näkökulmasta Kantin *Puhtaan järjen kritiikin* ”Transsendentaalisen dialek-

---

prosessi, kun taas edellinen ilmaisu viittaa mahdollisen kokemuksen ulkopuolelle johonkin loputtomaan, joka kuitenkin on ikään kuin saatettu päätökseen (A510–511/B538–539).

¹¹ Tässä mielessä ideat ovat problemaattisia sikäli, että ideaa koskevan arvostelman että arvostelman negaation voi aina kummatkin myöntää sikäli, että väite ei koske kokemusta, kuten esim. ”Jumala on/ei ole olemassa”, tai Wittgensteinin kuuluisa ”Die Welt ist alles was der Fall ist” (ks. A781/B809).

tiikan” ja siihen sisältyvän ideoiden käsittelyn tärkein osa on ”Dialektiikan” liitteessä: ”Puhtaan järjen ideoiden sääntelevästä käytöstä” (*Von dem regulativen Gebrauch der Ideen der reinen Vernunft*). Tässä osassa Kant ilmaisee Deleuzelle tärkeän ajatuksen ideoiden *problemaattisuudesta* (A646/B674). Problemaattisuus kytkeytyy ”refleктоivaan arvostelukykyyn”, jolle erityinen tai partikulaarinen on annettuna, mutta näitä koskeva yleinen tai universaali sääntö on ”kätkeytynyt” tai ongelmallinen (KKF, s. 93–96). *Puhtaan järjen kritiikissä* empiirinen tieto näyttäytyykin määrittävinä arvostelmina ja refleктоivan arvostelukyvyn koko merkitys tulee esiin vasta *Arvostelukyvyn kritiikissä* (*Kritik der Urteilskraft*), jossa sen toiminta paikannetaan esteettisiin arvostelmiin. ”Dialektiikan” liitteen regulatiiviset ideat kuitenkin tuovat esiin refleктоivan arvostelukyvyn vaikutuksen tiedon piirissä: ideat sääntelevät esittämillään ongelmilla ymmärryksen toimintaa.

Kant korostaa ideoiden positiivista, yhtenäistävästä merkitystä, kun taas varsinaisessa ”Transsendentaalisessa dialektiikassa” hän tuo esiin ainoastaan erilaiset illuusioiden tai harhat (*Schein*), joihin ideat väistämättä johtavat; ideat näyttäytyvätkin lähinnä näennäisongelmien lähteinä. Problemaattisuus merkitsee Kantille lähtökohtaisesti sitä, ettei ideaa voi määrittää empiirisesti; idea voi siis asettaa pätevän periaatteen, mutta se ei milloinkaan koske suoraan kokemusta (se ei ole *konstitutiivinen* vaan *regulatiivinen*) (A647/B675).

Problemaattisuus on kuitenkin lähtökohtaisesti arvostelman modaliteetti. Kant antaa esimerkin problemaattisesta arvostelmasta: ”on olemassa täydellistä oikeudenmukaisuutta”; lauseen voi empiiristen seikkojen suhteen sekä myöntää (se ei ole suorassa ristiriidassa kokemuksen kanssa) että kieltää (kokemus ei suoraan verifioi sitä), mistä seuraa sen problemaattisuus (A74–75/B99–100). Kant kuitenkin määrittelee ideat itsessäänkin *ongelmiksi*, eikä ainoastaan ongelmallisiksi tai problemaattisiksi empiirisen tiedon näkökulmasta (A647/B675). Hänelle olennaista ideoissa on niiden asettama *systemaattinen ykseys*, joka muodostaa säännön ymmärryksen toiminnalle. Deleuze myös korostaa tätä kantilaisten ideoiden piirrettä: ”[idean ilmentämä määrittämättömyys] on objektiivinen, täysin positiivinen rakenne, joka toimii havainnossa horisonttina tai kiintopisteenä” (DR, s. 220). Toisin sanoen idean voi Kantin mukaan yhtäältä nähdä kiintopisteenä (*focus imaginarius*), jota kohden ymmärryksen käsitteet yhtenevät tai konvergoivat (A644/B672). Toisaalta idea käsitteiden horisonttina muodostaa kaikkien sukukäsitteiden alakäsitteet sisältävän ”korkeimman sukukäsitteen” (A659/B687). Kant puhuu käsitteestä näkökulmana, jonka horisontti muodostaa sen tarkentumisen tai määrittymisen piirin. Vastaavasti jokaisella alakäsitteellä on oma horisonttinsa, ja idea muodostaa laajimman horisontin, joka

risonttinsa, ja idea muodostaa laajimman horisontin, joka sisältää kaikki pienemmät horisontit. Ideoilla onkin tietyssä mielessä kohde, mutta ei kokemuksessa:

[Ehtojen synteesin kokonaisuutta koskevilla ideoilla] ei kuitenkaan välttämättä ole mitään vastaavaa sopivaa käyttöä *in concreto* eikä niistä välttämättä ole muuta hyötyä kuin että ne ohjaavat ymmärrystä siten, että samalla kuin tämä laajentuu äärimmilleen, siinä säilyy myös läpikotainen sisäinen yhtenäisyys. (A323/B380.)

Sen lisäksi, että ideat muodostavat ymmärrykselle tiedollisia ongelmia, Kantin valinta määrittellä problemaattisuus ideoiden modaliteetiksi kuvastaa myös hänen järjestelmänsä sisäistä jännitettä mahdollisuuden ja todellisuuden välillä: problemaattisuus on kyllä yksi *arvostelmien* modaliteeteista (problemaattinen, assertorinen, apodiktinen) mutta modaliteetin *kategorioiden* ryhmässä vastaava paikka on *mahdollisuudella* (mahdollisuus, aktuaalinen olemassaolo, välttämättömyys ja näiden negaatiot) (A70/B95; A80/B106). Niinpä sikäli kuin kategoriat rajaavat kokemuksen piirin, ideat tulisikin luokitella *mahdottomiksi*. Tämä toki tarkoittaa Kantilla mahdottomuutta *kokemuksen kohteena*, mutta hänen valintansa postuloida ideoille oma problemaattisuuden modaliteettinsa ilmentää *Puhtaan järjen kritiikkiä* hallitsevan mahdollisen kokemuksen näkökulman rajallisuutta. (ks. A646–647/B674–675.)

Ideat eivät siis ole Kantilla pelkkiä transsendentaalisen harhan lähteitä, vaan Kant antaa ideoille positiivisen tehtävän ongelmina tai *regulatiivisina* periaatteina, jotka ohjaavat ymmärryksen toimintaa. Hän erottaa regulatiivisuuden *konstitutiivisuudesta*, joka merkitsisi, että idea voisi määrittää todellisen kohteen (A509/B537). Jonathan Bennett kuvaa tämän erottelun merkitystä osuvasti siten, että järjen harhat tai illuusiot syntyvät, kun itsessään regulatiiviset ideat tulkitaan konstituoiviksi (Bennett 1974, s. 270). Ideoiden regulatiivisuus tai sääntelevyys tarkoittaa Kantille laajimmassa merkityksessään sitä, että järki yhtenäistää ymmärryksen toimintaa tuoden siihen ”systemaattista ykseyttä” (A664/B692). Ymmärryksen sääntelevyminen on Kantin mukaan ideoiden ”immanentti”, laillinen käyttö. Tämän hän erottaa transsendentista käytöstä, jossa idean oletettaisiin vastaavan kokemuksen kohdetta (A644/B672).

Muiden muassa Bennett ja esimerkiksi Michelle Grier pitävät Kantin puhetta regulatiivisuudesta epäjohdonmukaisena, ja Kantilta voikin eritellä kolme eri näkökulmaa regulatiivisuuteen: ensinnäkin ”Dialektiikan” liitteen ensimmäisen luvun tiedon systemaattinen ykseys, toiseksi saman liitteen toisessa luvussa käsitelty, kuhunkin transsendentaaliseen

ideaan liittyvä rajatumpi regulatiivisuus (josta on kyse myös kosmologisten ideoiden käsittelyn yhdessä) sekä kolmanneksi ”Analytiikassa” käsitelty regulatiivisuus ymmärryksen synteettisten periaatteiden (analogioiden) suhteen. (ks. Bennett 1974, s. 270–272; Grier 2001, s. 264–265; A179–181, 236/B222–223, 295–296.) Keskityn Deleuzen lailla ”Transsendentaalisessa dialektiikassa” käsiteltyyn ideoiden regulatiivisuuteen, mutta tämä on hyödyllistä erottaa ”Analytiikan” periaatteiden regulatiivisuudesta, joka on sukua ideoiden regulatiivisuudelle mutta eroaa tästä selvästi.

”Transsendentaalisessa analytiikassa” ymmärryksen synteettisen periaatteen (*Grundsatz*) oikeaoppinen konstitutiivisuus tarkoittaa, että periaate koskee suoraan puhdasta intuitiota – esimerkiksi ”Intuitioiden aksiomien” (matemaattinen) periaate ”kaikki intuitiot ovat ekstensiivisiä suuruuksia” on tässä mielessä konstitutiivinen periaate. Sitä vastoin regulatiivisuus merkitsee dynaamisten periaatteiden kohdalla suoran intuitioyhteyden puutetta ja koskee niitä periaatteita, jotka pyrkivät ”tuomaan ilmiöiden olemassaolon [*Dasein*] sääntöjen alaiseksi *a priori*” (A179/B222). Esimerkiksi toisen analogian periaate ”kaikissa muutoksissa on syy ja vaikutus” on regulatiivinen periaate sikäli, että se koskee ainoastaan empiirisiä, olemassa olevia kohteita, kun taas ekstensiivisyys koskee olemassa olevien kohteiden lisäksi jo puhtaita intuitioitakin (ks. A189/B232). Tämä taas eroaa *ideoiden* regulatiivisuudesta sikäli, että synteettiset periaatteet perustuvat ymmärryksen kategorioihin ja konstituoivat näin kokemusta, kun taas ideat sääntelevät ymmärryksen toimintaa kokonaisuudessaan, eivätkä ole missään mielessä konstituoivia (A645/B673). Tuleekin kysyä *mihin nähden* regulatiivista tai konstituoivaa – intuitioon vai kokemukseen. Kant sanookin dynaamisten periaatteiden olevan intuition suhteen regulatiivisia mutta kokemuksen suhteen konstituoivia (A664/B692). Ideat taas ovat kokemuksen suhteen vain regulatiivisia, eikä niillä ole mitään oikeaoppista konstitutiivista tehtävää tiedon piirissä.¹² Regulatiivisuus viittaa käsitteen oikeutettuun, mutta välilliseen soveltuvuuteen (konstitutiivisuuden merkityksessä välitöntä soveltuvuutta): ymmärryksen dynaamisessa periaatteessa sääntelyn välittäjänä intuitioon nähden on ymmärryksen yksittäinen suhteen kategoriapari ja järjen regulatiivisen toiminnan kohdalla välittäjänä niin intuitioon kuin ylipäätään kokemukseen nähden on ymmärryksen toiminta kokonaisuutena.

Regulatiivisuudesta puhuminen ”Analytiikan” analogioiden yhteydessä on nähdäkseni

sikälikin johdonmukaista, että analogioiden alkiona toimivat suhteen kategoriat ovat juurikin perusteena transsendentaalisille ideoille ja siirtymä ymmärryksen periaatteiden regulatiivisuudesta ideoiden regulatiivisuuteen on luonteva. Merkitsevänä erona on kuitenkin se, että jos analogian aiheena on ”kokemuksen mahdollisuus ja aistien kohteita koskeva tieto”, niin ”ehtojen sarjan regressiota” edellyttävä järjen periaate (*Prinzip*) *käskee* ymmärrystä etsimään lisää ehtoja. (A508–510/B536–538). Toisin sanoen ymmärryksen periaate (*Grundsatz*) on maailmaa koskeva väite, joka on negatiivisesti ottaen regulatiivinen siinä mielessä, ettei sitä voi koskaan todentaa, kun taas järjen periaatteen regulatiivisuus merkitsee negatiivisesti, että periaatteella ei edes ole kohteenaan kokemus vaan ymmärryksen toiminta. Positiivisessa mielessä erona on se, että järjen periaate ja ideat ohjaavat ymmärrystä laajentamaan toimintaansa, ja ideoiden yhtenä funktiona onkin Kantilla selvästi ratkaisu uuden tiedon ongelmaan: pelkästään kategorioiden ja ymmärryksen toiminnan pohjalta tiedon kehittyminen ja muuttuminen nimittäin jää satunnaiseksi, empiiriseksi tosiseikaksi. Järjen regulatiivinen periaate onkin ”kokemuksen mahdollisimman mittavan jatkamisen ja laajentamisen periaate [*Grundsatz*], jonka mukaan mitään empiirisiä rajoja ei tule pitää absoluuttisina rajoina [...]” (A509/B537). Kant kuvaa tätä ymmärryksen toimintaa yhtenäistävää regulatiivisuutta polttopisteen ja toisaalta horisontin metaforilla, joita käsittelen seuraavaksi.

2.4.1 Idea sääntelevänä polttopisteenä ja horisonttina

Ensimmäisestä näkökulmasta ideat Kantin mukaan keskittävät ymmärryksen käsitteiden toiminnan yhteen polttopisteeseen (*focus imaginarius*). Kant lainaa käsitteen optiikasta: samoin kuin peili tuottaa optisen vaikutelman peilin takana olevasta kohteesta, idea luo vaikutelman pisteestä, ”jonka suhteen ymmärryksen kaikkien sääntöjen suuntaviivat yhtenevät”. Tämä on Kantin mukaan välttämätön ja myönteinen harha, joka ei kuitenkaan voi koskaan toteutua, samoin kuin peilin takana häämöttävään maailmaan ei ole pääsyä (A644/B672; TG, s. 344). Polttopiste luo käsitteiden välisen yhtenäisyyden ideaalin sikäli, että ymmärryksen käsitteet projisoidaan yhtenäiseen järjestelmään tähtääviksi. ”Sääntöjen suuntaviivat” nähdäkseni viittaavat käsitteiden skeemoihin, jotka kytkevät ne aistimelliseen moninaisuuteen – skeema on Kantilla ajan ja avaruuden määrittämisen sääntö (A139–141/B178–180). Käsit-

---

¹² Kuten näimme ensimmäisessä luvussa, *Käytännöllisen järjen kritiikissä* ideat kuitenkin saavat tällaisen

teen skeema yhdistää aistimellisen moninaisuuden kohteeksi – vastaavasti järjen projisoima polttopiste kerää käsitteiden skeemat osaksi yhtenäistä tietoa (ks. A665/B693). Kant puhuu-kin ideoista ymmärryksen käytön skeemoina:

Niinpä järjen idea on aistimellisuuden skeeman analogia [*ein Analogon*] sillä erotuksella, että ymmärryksen käsitteiden soveltaminen järjen skeemaan ei merkitse kohdetta itseään [*des Gegenstandes selbst*] koskevaa tietoa. (A665/B693.)¹³

Toisesta näkökulmasta idea muodostaa käsitteille myös *horisontin*, joka muodostaa ymmärryksen käsitteiden alan koko laajuudessaan: ymmärrys pyrkii saavuttamaan yhtäältä äärettömän käsitteellisen tarkkuuden (varieteetin tai moninaisuuden periaate) ja äärettömän yleisyyden (homogeenisuuden periaate). Järkeä mahdollistaa tämän kaksisuuntaisen pyrkimyksen käskemällä ymmärrystä määrittämään yhä tarkempia tai ”spesifimpiä” horisontteja, mutta toisaalta myös avaamalla jatkuvasti laajempaa ja yleisempää horisonttia, joka sisältää nämä pienemmät horisontit, eli käsitteiden ja alakäsitteiden alat tai ekstensiot (*Ausbreitung*). (A658/B686; DR, s. 219; KKF, s. 38). ”Korkein horisontti” vuorostaan ilmaisee käsitteellisen ykseyden ihanteen, joka sisältää kaikki käsitteet. Tähän pyrkiminen merkitsee, että pyritään löytämään kunkin käsitteen kohdalla yleisempi käsite (sukukäsite, *Gattung*), jonka alainen kyseessä oleva käsite (lajikäsite, *Art*) on. Spesifikaation myötä järki taas pyrkii takaamaan ymmärrykselle maksimaalisen alan tai ekstension (A655/B683). Tällöin lähdetään yleiskäsitteestä ja edetään kohti tarkempia määrityksiä kasvattaen näin ymmärryksen alaa. Lisäksi yhden universaalien sukukäsitteiden horisontin homogeenisuuden ja sen läpikotaisen jakautumisen oletuksesta Kantin mukaan seuraa, että sukukäsite ja sen alalajit muodostavat jatkumon. (A658-659/B686-687). Émile Boutroux tuo esiin, että nämä kolme periaatetta sulkisivat toisensa pois, jos ne olettaisi absoluuttisiksi tai konstitutiivisiksi – täydellinen homogeenisuus sulkisi pois spesifisyyden, samoin kuin täydellinen jatkuvuus ja päinvastoin (Boutroux 1965, s. 263–264; A661/B689).

---

konstitutiivisen osan moraalin piirissä, joka yliaistillisena poistaa äärellisen tiedon rajoitukset ideoille.

¹³ ”Also ist die Idee der Vernunft ein Analogon von einem Schema der Sinnlichkeit, aber mit dem Unterschiede, daß die Anwendung der Verstandesbegriffe auf das Schema der Vernunft nicht eben so eine Erkenntniß des Gegenstandes selbst ist [...]” (A665/B693.)

2.4.2 *Regulatiivisuus eri ideatyypin näkökulmasta*

Kant antaa eri ideoille ensinnäkin tehtävän ymmärryksen systemaattisen ykseyden kannalta ja lisäksi kutakin ideaa vastaavan tieteen (psykologia, kosmologia, teologia) näkökulmasta (A672/B700). Minän idea edustaa Kantin mukaan ajattelun yhtenäisyyttä vastaavaa substanssin yksinkertaisuutta (A683/B711). Maailman idea taas edustaa ”ehtojen sarjan ehdottomasta kokonaisuudesta” (A684-685/B712-713). Jumalan idean merkityksenä vuorostaan on oletus ”kaikkien kosmologisten sarjojen yhdestä ainoasta ja riittävästä syystä” (A685-686/B713-714). Vaikka Kant määrittelee eri ideatyypit mainittujen erityistieteiden kohteiksi tai peruseriaateiksi, nämä kolme ideaa määrittyvät myös kokemuksen systemaattisen ykseyden idean kolmeksi kohteeksi – ”järki voi ajatella tätä systemaattista ykseyttä vain antamalla idealleen kohteen, joka kuitenkin ei voi olla annettuna missään kokemuksessa.” (A680-682/B708-710).¹⁴ Näin minän, maailman ja Jumalan ideoiden positiivinen merkitys on olla ymmärryksen toiminnan sääntelemisen osatekijöitä: minän tai sielun idean sisältönä on tutkimuskohteen yhtenäisyys, maailman idea symbolisoi yhä uusien ehtojen löytymistä ehtojen sarjassa ja Jumalan idea symbolisoi luonnon tarkoituksenmukaisuutta ja teleologisuutta. (vrt. Grier 2001, s. 296.)

Yksinkertaisen substanssin ideana minän idean tehtävänä tuntuu olevan lähinnä pyrkimys löytää ilmiöissä vaikuttava yksi, kaikenkattava periaate (A683/B711); Bennett esittääkin, ettei sielun yksinkertaisuudessa edes ole kyse regulatiivisista periaatteista lainkaan, ja hän myös epäilee ajatuksen sisällöllisyyttä (Bennett 1974, s. 272). Periaatteessa Bennett toistaa Kantin oman kannan psykologisen idean problemaattisuudesta, mutta ei ymmärrä Kantin vakaumusta tämän idean ”eduista”. Kant tuntuu kohtelevan yksinkertaisen substanssin ideaa yhtäältä psykologian kohteena (minä) yleisenä tiedon kohteena (substanssi) (A682-685/B710-713). Substanssin osalta tämä idea tuntuisi olennaisesti jatkavan substanssin kategorian ja sitä koskevaa analogiaa substanssin pysyvyydestä (A182/B224; ks. Taulukko 1, s. 17). Substanssin kategoria viittaa pysyvyyteen kohteessa, jota ei kuitenkaan havaita sinänsä vaan on kohteen määrittelyehtona (A182/B224-225). Samoin sielun yksinkertaisuuden idea tuntuu viittaavan olennaisesti kokemuksen kohteiden yhtenäisyyteen. Ajatus siitä, että minästä päädytään maailmaan ja subjektista objektiin voi tuntua nurinkuri-

selta, mutta tämä on yksi Kantin perusoivallus: minä on määritettävä ainoastaan ilmenevänä ja näin minää koskeva intuitio ja määrittäminen viittaa suoraan ilmenevään ulkomaailmaan (Bxl–xli alaviite; vrt. KKF, s. 33). Kant sanookin, ettei psykologisella idealla ole varsinaista psykologista sisältöä, vaan että se on itsessään regulatiivisen käsitteen skeema (A684/B712).

Ideoiden regulatiivisuuden ja tiedon keskiössä on maailman kosmologinen idea, ”sillä luonto on ainoa annettu kohde, johon nähden järki tarvitsee regulatiivisia periaatteita” (A684/B712).¹⁵ Maailman idea ilmaisee ”kokemuksen mahdollisimman laajan jatkamisen ja laajentamisen periaatteen” (A509/B537).¹⁶ Maailman idea viittaa ehtojen sarjan kokonaisuuteen, joka ohjaa jatkamaan ehtojen sarjojen muodostamista. Se on myöskin Kantin mukaan ideoista ainoa, jonka idean regulatiivisuuden voi osoittaa: kosmologisten ideoiden substantivointi tai hypostatistointi nimittäin johti ristiriitoihin (antinomiat), kun taas sielun ja Jumalan tapauksessa oletus ideoiden kohteen olemassaolosta on mahdollinen, mutta sille ei toisaalta ole mitään perusteita (A673/B701). Ehtojen sarjojen kokonaisuuteen viittaava maailman idea onkin kiinteimmin yhteydessä empiiriseen tiedonhankintaan ja lisäksi se on ideoista harmittomin sikäli, että sen substantivoinnin ristiriitaisuuden voi osoittaa, kuten Kant antinomioissaan pyrkii osoittamaan.

Maailman idean tiedollisesta tärkeydestä ja filosofisesta harmittomuudesta huolimatta Kant kuitenkin korostaa Jumalan idean merkitystä kokemuksen ykseyden kannalta:

Tämä korkein muodollinen ykseys, joka riippuu vain järjen käsitteistä, on olioiden tarkoituksenmukainen ykseys ja järjen spekulatiivisen intressin vuoksi on välttämätöntä nähdä kaikki järjestys maailmassa ikään kuin se olisi luotu korkeimman järjen aikomuksen mukaisesti. (A686/B714).¹⁷

Kantin mukaan juuri Jumalan idea regulatiivisena periaatteena edustaa järjen pyrkimystä systemaattiseen ykseyteen projisoimalla kaikille (kosmologisille) ehtojen sarjoille yhden ja saman lähteen (A686–688/B714–716).

---

¹⁴ ”Die Vernunft kann aber diese systematische Einheit nicht anders denken, als daß sie ihrer Idee zugleich einen Gegenstand giebt, der aber durch keine Erfahrung gegeben werden kann [...]” (A680–681/B708–709).

¹⁵ ”Denn Natur ist eigentlich nur das einzige gegebene Object, in Ansehung dessen die Vernunft regulative Principien bedarf.” (A684/B712).

¹⁶ “[...] ein Grundsatz der größtmöglichen Fortsetzung und Erweiterung der Erfahrung [...]” (s. 349; A509/B537).

¹⁷ ”Die höchste formale Einheit, welche allein auf Vernunftbegriffen beruht, ist die zweckmäßige Einheit der Dinge, und das speculative Interesse der Vernunft macht es nothwendig, alle Anordnung in der Welt so anzusehen, als ob sie aus der Absicht einer allerhöchsten Vernunft entsprossen wäre.” (A686/B714).

2.5 Ideoiden objektiivisuus

Yllä esitetyt kuvaukset näyttävät järjen regulatiivisuuden muodollisesta ja subjektiivisesta näkökulmasta, eli ymmärryksen käsitteiden muodostaman yhtenäisyyden ja käsitteiden alan kannalta. Ideoilla on kuitenkin myös täysin objektiivinen merkitys (DR, s. 219; KKF, s. 39). Järki luo idean ilmiön materiasta tai sisällöstä, jos ymmärrys määrittää ilmiöitä vain muodon näkökulmasta (KKF, s. 39; A652/B680). Deleuze kuvaa Kantin ajatusta ymmärryksen ylittävistä ilmiöistä:

Olettakaammekin, että ilmiöt ovat muodollisesti synteessin ykseyden alaisia, mutta ilmaisivat materiansa näkökulmasta radikaalin monimuotoisuuden: tällöin ymmärryksellä ei taaskaan olisi mahdollisuutta käyttää valtaansa (tällä kertaa: materiaalista mahdollisuutta). ”Ei olisi suvun käsitettä tai mitään yleiskäsitettä, eikä täten myöskään ymmärrystä” [A653-654/B681-682]. Ei siis riitä ainoastaan, että ilmiöt ovat kategorioiden alaisia muodon näkökulmasta, vaan ilmiöiden täytyy lisäksi vastata tai symboloida järjen ideoita materian näkökulmasta.¹⁸ (KKF, s. 39.)

Ennennäkemätön tai ”käsittämätön” ilmiö ei kyseenalaista ymmärryksen voimaa sinänsä, mutta ymmärryksen tiedollinen toiminta ei myöskään sellaisenaan selitä sitä, että tieto kykenee lopulta aina imaisemaan käsitteiden alan lähtökohtaisesti ylittävät ilmiöt alaisekseen. Ajatus siitä, että ymmärrys voi määrittää ajallis-avaruudellisen muodon lisäksi myös ilmiön sisältöä tai materiaa, edellyttää ymmärryksen transsendenttia – toisin sanoen perusteetonta – käyttöä, sillä ymmärrys määrittää ilmiöitä vain muotoon nähden, eikä sillä täten ole apriorista ja immanenttia suhdetta ilmiöiden materiaan (A654/B682). Ilmiöiden materian idea edellyttääkin, että järki asettaa ymmärrykselle vaatimuksen ulottaa käsitteet kokemukseen kokonaisuudessaan.

Järki tavallaan luo illuusion kohteesta sinänsä kokemuksen ulkopuolella, mutta Kant tähdentää, että idea ei varsinaisesti ole kohteen käsite, vaan käsitteiden ”jatkuvan yhtenäisyyden käsite” (A645/B673). Idea siis merkitsee sääntöä ymmärrykselle, jonka pohjalta

---

¹⁸ ”Or, supposons que les phénomènes soient formellement soumis à l’unité de la synthèse, mais qu’ils présentent du point de vue de leur matière une diversité radicale: là encore, l’entendement n’aurait plus l’occasion d’exercer son pouvoir (cette fois: l’occasion matérielle). ’Il n’y aurait même plus de concept de genre, ou concept général, et par conséquent plus d’entendement.’ [A653-654/B681-682.] Il faut donc que, non seulement les phénomènes du point de vue de la forme soient soumis aux catégories, mais que les phénomènes du point de vue de la matière correspondent ou symbolisent avec les Idées de la raison.” (PCK, s. 31-32.)

ymmärrys pyrkii määrittämään yksittäiset kohteet mahdollisimman yhtenäisesti, ja ajatus kohteesta ylipäättään on idean sääntelevän toiminnan lieveilmiö. ”Järki on siis mielenkyky, joka sanoo: kaikki tapahtuu ikään kuin...” (KKF, s. 39). Deleuzen mukaan Kant postuloi järjen toiminnan edellyttämän harmonian ideoiden ja luonnon välille, mutta tämä harmonia ei merkitse sitä, että järki määrittäisi suoraan ilmiöiden materiaa, vaan ”[järjen] täytyy olettaa luonnon systemaattinen ykseys, sen täytyy asettaa tämä ykseys ongelmana tai rajana, ja säädellä kaikkia toimintojaan tämän rajan idean suhteen äärettömiin” (KKF, s. 39). Tämä teema saa jatkoa *Arvostelukyvyn kritiikissä*, jossa ylevän kokemuksen yhteydessä ylevä – kooltaan tai voimaltaan mittaamaton – ilmiö ei antaudu tietokyvyn kohteeksi, mutta ”järki pakottaa meidät yhdistämään aistittavan maailman mittaamattomuuden yhdeksi kokonaisuudeksi.” (KKF, s. 83–84; KU, §25, s. 250.)¹⁹

3 Ideoiden määrittäminen Kantilla

Edellinen luku käsitteli ideoiden roolia *Puhtaan järjen kritiikissä*. Tähän sisältyi Deleuzen näkökulmasta olennainen ajatus ideoiden problemaattisuudesta, joka on perustavana oletuksena Deleuzen omassa teoriassa ideoiden määrittämisestä. Ennen siirtymistä Deleuzen teoriaan on kuitenkin vielä syytä tarkastella Kantin teoriaa määrittämisestä, joka muodostaa myös Deleuzen ideateorian selkärangan.

Kantilla ideat ovat sellaisinaan määrittämättömiä. Tämä määrittämättömyys perustuu siihen, että idea ylittää kokemuksen rajat, eli ajan ja tilan muodostaman kehyksen, joka juuri mahdollistaa asioiden empiirisen, objektiivisen määrittämisen. Mutta vain kokemuksen ulkopuolisena se voi perustaa ymmärryksen kategorioiden yleispätevyyden kokemuksen piirissä: idea on ”käsité [*notion*] koko laajuudessaan [*extension*] ymmärrettynä, joka on ehtona relaation kategorian (substanssi, kausaalisuus, yhteisyys) soveltamiselle kaikkiin mahdollisen kokemuksen kohteisiin” (LS, s. 342). Kategoriat ovat kaikkeen mahdolliseen kokemukseen soveltuvia käsitteitä, joilla ei kuitenkaan itsessään ole mitään *perustaa*, eikä tällaista voi myöskään löytää mahdollisen kokemuksen piiristä, koska kategoriat kohdistuvat jo kaikkiin

---

¹⁹ Regulaatiiviset ideat ovat myös perustana Kantin ajatukselle luonnon ja historian teleologiasta. (Daval 1951, s. 243–247). Näin luonto ei koskaan aktualisoi ideaa sellaisenaan, mutta luonto ”ikään kuin” noudattaa

mahdollisen kokemuksen kohteisiin. Kuten olemme huomanneet, myöskään idea ei Kantin mukaan voi muodostaa tällaista konstitutiivista perustaa, vaan idea on ainoastaan regulatiivinen suhteessa tietoon – ne ohjaavat yhtäältä yhtenäistämään tietoa ja tarkentamaan käsitteitä. Kant kuitenkin sanoo ideoiden muodostamilla periaatteilla olevan ”objektiivinen todellisuus” (*objektive Realität*), sillä ne juuri ohjaavat ymmärrystä sen empiirisissä määrityksissä. Idea onkin analoginen *skeemalle*, käsitteen ajallis-avaruudelliselle määritykselle ja näin idean kohde onkin määritettävissä, joskin vain epäsuorasti ja analogisesti suhteessa kokemuksen kohteisiin (A665/B693; DR, s. 220; Daval 1951, s. 194–195).

Vaikka ideat ovat Kantin mukaan itsessään määrittymättömiä, ne viittaavat läpikotaisen määrittymisen ideaaliin, joka muodostaa empiiristen kohteiden määrittymisen perustan (DR, s. 220; A664–665/B692–693). Ideaalin käsittelyyn sisältyy Kantin ajatus käsitteen määritettävyyden kolmesta momentista: käsite on itsessään määrittymätön, määritettävissä toisiin käsitteisiin tai predikaatteihin nähden ja läpikotaisin määrittynyt suhteessa kaikkien mahdollisten predikaattien kokonaisuuteen. Kuten saamme myöhemmin nähdä, Deleuze toistaa nämä momentit omassa differentiaalisen määrittymisen teoriassaan.

3.1 Ens omni modo determinatum – käsitteiden määrittymisestä olioiden täyteen määrittymisyyteen kokemuksen kohteiden perustana

Ideoilla oli objektiivinen tehtävä ymmärryksen toiminnan systemaattisen ykseyden symbolina. Ideat ovat Kantin mukaan sellaisinaan problemaattisia ja määrittymättömiä, mutta ne kuitenkin muodostavat kokemuksen määrittämisen perustan, joka ilmenee disjunkttiiviseen syllogismiin pohjautuvassa transsendentaalisessa ideaalissa, johon tutustuimme alustavasti luvussa 2. Ideaalin ilmentämä olioiden läpikotainen määrittymisyys muodostaa Kantilla tiedon reaalisen yhtenäisyyden perustan.

Kant muotoilee transsendentaalisen ideaalin käsittelyn yhteydessä kolmiosaisen määrittymisen periaatteen, johon kuuluvat määrittymätön, määrittävä ja täysin (*durchgängig* – kauttaaltaan, läpikotaisin, läpikäyvästi) määrittynyt elementti.

Kukin käsite on määrittymätön siihen nähden, mikä ei sisälly käsitteeseen, ja on määrittävyy-

---

järkevää suunnitelmaa. Erityisesti Kant tarkoittaa tämän tutkimusta ohjaavaksi ”heuristiseksi” ideaksi, jonka ei ole tarkoituskaan osoittautua todeksi (A671/B699; A687/B715).

den periaatteen alainen; se, että vain toinen kahdesta keskenään ristiriitaisesta predikaatista voi sopia käsitteeseen, perustuu ristiriidan laille ja on siten pelkkä looginen periaatti, josta on abstrahoitu kaikki tiedollinen sisältö ja joka huomioi ainoastaan tiedon muodon. Kuitenkin mahdollisuutensa nojalla jokainen olio [*Ding*] on lisäksi läpikotaisen [*durhgängig*] määrittämisen periaatteen alainen, jonka mukaan kaikista olioiden mahdollisista predikaateista, sikäli kuin niitä verrataan vastakohtiinsa, jommankumman on sovelluttava olioon. Tämä ei perustu pelkästään ristiriidan laille, sillä sen lisäksi, että oliota tarkastellaan kahden vastakohtaisen predikaatin suhteen kannalta, jokaista oliota tarkastellaan suhteessa mahdollisuuden kokonaisuuteen [*gesamte Möglichkeit*], kaikkien oliota koskevien predikaattien kokonaiskäsitteeseen [*Inbegriff*]. Olettamalla tämän predikaattien kokonaiskäsitteen olioiden *a priori* ehtona, periaate esittää kunkin olion mahdollisuuden juontuvan olion osallisuudesta mahdollisuuksien kokonaisuuteen. (A571-572/B599-600.)²⁰

Sana *Inbegriff* tarkoittaa tavallisesti perikuvaa tai ihannetta, joka siis kytkeytyy järjen ideaaleihin, jotka Kantilla ovat teologisten ideoita koskevia illuusioita; esimerkiksi ihmisen ideaalissa kuvitellaan ikään kuin olisi olemassa täydellinen ihminen. Kantilla termi *Inbegriff* kuitenkin viittaa ideaaliseen käsitteeseen, johon sisältyvät kaikki oliota mahdollisesti koskevat predikaatit. Tämä muistuttaa skolastista periaatetta, jonka mukaan todellinen yksilö (lat. *individuum*) tai olio on *ens ominimodo determinatum* ("kaikin puolin määrittynyt olio") (vrt. Esim. Wolff, *Logica*, §665).

Kant puhuu määrittämisestä lähtökohtaisesti käsitteellisenä – määrittäminen on käsitteiden määrittämistä predikoimalla – ja lisäksi määrittävyys määrittellään ainoastaan negatiivisesti kolmannen poissuljetun lain kautta: "vain toinen kahdesta keskenään ristiriitaisesta predikaatista voi sopia käsitteeseen". Läpikotaisen määrittämisen kohdalla Kant kuitenkin alkaa puhua *olion* (*Ding*) määrittämisestä, koska enää ei ole kyse yksittäisistä määrittämisistä ja arvostelmista, vaan määrittämisestä kokonaisuudesta, joka määrittää yksittäisen olion. Deleuzen mukaan Kant muotoileekin ensimmäisenä "reaalisen kontradiktion" luonteen olion läpikotaisena määrittämisinä, joka erottaa olion kaikesta mitä se ei ole. Läpikotainen määrittäminen taas edellyttää ajatuksen todellisuuden kokonaisuuteen samastuvasta "korkeimman

---

²⁰ "Ein jeder Begriff ist in Ansehung dessen, was in ihm selbst nicht enthalten ist, unbestimmt, und steht unter dem Grundsatz der Bestimmbarkeit; daß nur eines, von jedem zweien einander kontradiktorisch entgegengesetzten Prädikaten, ihm zukommen könne, welcher auf dem Satze des Widerspruchs beruht, und daher ein bloß logisches Prinzip ist, das von allem Inhalte der Erkenntnis abstrahiert, und nichts, als die logische Form derselben vor Augen hat. Ein jedes Ding aber, seiner Möglichkeit nach, steht noch unter dem Grundsatz der durchgängigen Bestimmung, nach welchem ihm von allen möglichen Prädikaten der Dinge, sofern sie mit ihren Gegenteilen verglichen werden, eines zukommen muß. Dieses beruht nicht bloß auf dem Satze des Widerspruchs; denn es betrachtet, außer dem Verhältnis zweier einander widerstreitenden Prädikate, jedes Ding noch im Verhältnis auf die gesamte Möglichkeit, als den Inbegriff aller Prädikate der Dinge überhaupt, und, indem es solche als Bedingung a priori voraussetzt, so stellt es ein jedes Ding so vor, wie es von dem Anteil, den es an jener gesamten Möglichkeit hat, seine eigene Möglichkeit ableite." (A571-572/B599-600.)

olennosta” (*ens summum*) (DR, s. 65).

Yksittäiset tiedostukset ovat aina rajallisia, ehdollisia ja koskevat asioita *ilmiöinä*. Tämän vuoksi Kant puhuu määrittymisen yhteydessä lähtökohtaisesti *käsitteiden* määrittymisestä, sillä ne koskevat oikeutetun, immanentin käyttönsä mukaisesti vain ilmiöitä, eivät *olioita*. Olioiden määrittäminen taas edellyttää ideaalista ja ehdotonta läpikotaisen määrittämisen näkökulmaa. Oliot näyttävät ideaalisina kohteina, joita määrittää olion kaikkien mahdollisten predikaattien kokonaisuuden muodostama täydellinen käsite (*vollständiger Begriff*). Ymmärryksen tasolla kyse on aina käsitteestä, jonka määrittäminen on pelkän ristiriidan lain alainen ja koskee ainoastaan ilmiötä; järjen ideaalisella tasolla määrittämisen kohteena taas on olio, jonka kaikki mahdolliset predikaatit määrittävät läpikotaisin. (A573/B601.)

Läpikotaista määrittämistä ei voi suorittaa konkreettisesti, ja mahdollisuuden kokonaiskäsite perustuukin Kantin mukaan ideaan järjen sääntönä ymmärryksen käytölle. Tämä idea näyttää aina ensimmäisen, määrittämättömyyden periaatteen mukaisesti itsessään määrittämättömänä kokonaiskäsitteen muodostaviin predikaatteihin nähden. Kantin mukaan ideakin on kuitenkin lähemmässä tarkastelussa apriorisesti *läpikotaisin määrittynyt* (*durchgängig bestimmt*), sillä se ”alkukäsitteenä” (*Urbegriff*) sulkee automaattisesti pois joukon predikaattien johdannaisia tarpeettomina kuin myös toisiin predikaatteihin sopimattomia predikaatteja; idean läpikotaisin määrittämä alkukäsitteestä sukeutuu yksittäisen olion käsite, jota Kant kutsuu *transsendentaaliseksi ideaaliksi* (A573-574/ B601-602).

Kant ei juurikaan avaa tätä siirtymää ideasta ideaaliin, mutta kuvaa tätä mahdollisuuden kokonaisuutta ilmaisulla *ens realissimum*, ”todellisin olio”, jota määrittää todellisuuden samastuva ”transsendentaalinen myöntö” (*transzendente Bejahung*). Transsendentaalisen myönnön tai affirmoinnin periaatteen mukaan kielto (*Verneinung*) on määrittävää vain johdannaisena, ja merkitsee transsendentaalisella tasolla pelkkää tyhjyyttä, eikä siis voi olla mahdollisuuksien kokonaisuus, eikä myöskään läpikotaisen määrittämisen periaatteen perusta. (A574-576/B602-604.) Nähdäkseni Kant postuloi tämän periaatteen sitä silmällä pitäen, että jos ideaali ei itse olisi läpikotaisin määrittynyt, se olisi pelkkä predikaattien summa, eikä se tällöin voisi määrittää mahdollisuuksien kokonaisuutta, sillä vastakkaiset mahdolliset predikaatit sulkisivat toisensa pois. Lisäksi Kant tuo näin esiin perusoletuksensa, että reaalisuus jollain tavoin syntyy mahdollisuudesta; ”[transsendentaalista myöntöä] sanotaan reaalisuudeksi [*Realität*] (asiaisuudeksi [*Sachheit*]), koska yksin sen kautta ja sen vallitessa koh-

teet ovat *jotakin* (olioita)” (A574/B602). Mahdollisuuden kokonaisuutta vastaa täyden määrittymisen edellyttämä transsendentaalinen myöntö, jonka Kant samastaa reaalisuuteen.

Deleuze viittaa Kantin transsendentaalista ideaalia käsittelevään jaksoon ”hienoinpana perinteisen metafysiikan esittelynä” (LS, s. 129 alaviite). Kantin mahdollisuuden kokonaisuuden jäsenitys vaikuttaakin jonkinlaiselta Leibniz–Wolff–Platon-synteestiltä. Ensinnäkin todellinen yksilö on ensinnäkin täysin määrittynyt, kuten Leibnizilla (vrt. Leibniz 1994, VIII; Mates 1989, s. 43). Graham Jones vuorostaan viittaa Christian Wolffiin Kantin läpikotaisen määrittymisen käsitteen lähteenä sillä varauksella, että Wolffille olemassaolo on yksilöolion määrittymisen täydentävä predikaatti (Jones 2009, s. 119); Kantille läpikotainen määrittymisen taas määrittää vain *ideaalin*, joka on olemassa olevien, empiiristen kohteiden määrittämisen perusta. Wolff on ajatuksineen oikeastaan Leibnizin ja Kantin välissä sikäli, että aktuaalinen yksilöolio on yhtäältä hänen mukaansa läpikotaisin määrittynyt: ”Quicquid existit vel actu est, id omnimode determinatum est...Ens singulare, sive Individuum esse illud, quod omnimode determinatum est”²¹, mutta kun Leibniz pitkälti samastaa *essentian* ja *existentian*, määritykset ja olemassaolon, Wolffilla taas olemassaolo pikemminkin täydentää *essentiaa* eroten siitä samalla laadullisesti. (Wolff 2001, §§226–227; van Peursen 1987, s. 75–77.) Kantilla ideaali taas muodostaa ainoastaan olemassa olevien kohteiden ”oliollisuuden”.

Kantin mukaan käsitteet ilmaisevat vain mahdollisuuksia, eikä kokemuksen aktuaalisten kohteiden olemassaolo palaudu niitä määrittäviin käsitteisiin. Tämä yksilö voi läpikotaisin määrittyneenä olla vain kaikkien mahdollisuuksien ideaalinen kokonaisuus, josta *osallisia* kokemuksen kohteet tai aktuaaliset olennot määrittävyydessään ovat (A572/B600). Platonin hengessä osallisuus viittaa siihen, että yksilöolion tietyn ominaisuuden (tai tässä tapauksessa reaalisuuden) mahdollistaa ideaalinen perusta, josta yksilöolio tässä suhteessa on osallinen (vrt. Platon, *Parmenides*, 130e–131a). Kyseessä ei ole osan ja kokonaisuuden suhde vaan pikemminkin aidon ja jäljitelmän. Transsendentaalinen ideaali muistuttaa siinäkin mielessä platonilaista ideaa, että läpikotaisen määrittämisen perustan muodostava mahdollisuuden kokonaisuus on itse ainoa apriorisesti läpikotaisesti määrittynyt olio. Vastaavasti Platonilla esimerkiksi kaunista on vain kauneus itse tai kauneuden idea, oikeudenmukaista vain oikeudenmukaisuus tai oikeudenmukaisuuden idea ja niin edelleen (ks. DR, s. 87).

Kant kuitenkin kiirehtii huomauttamaan, että läpikotaisin määrittynyt olio on pelkkä illuusio, joka oikeammin tulee ymmärtää periaatteeksi, ”joka pätee varsinaisesti vain niihin olioihin, jotka tulevat [*gegeben werden*] aistiemme kohteiksi.” Tästä huolimatta mahdollisuuden kokonaisuus on Kantin mukaan kokemuksen kohteiden välttämätön ehto, sillä se muodostaa mahdollisen kokemuksen sisällön tai materiaalin, sekä idean ja kokemuksen kohteiden määrittymisen perustan: empiiristen kohteiden väliset erot ja kohteiden määrittäminen perustuvat mahdollisuuden kokonaisuuden disjunctiiviselle rajaamiselle. (A582/B610.) Tietoisuuden tai apperception ykseys ja kategoriat sen muotoina ovat yksittäisten ja empiiristen tiedostusten ja määritysten ehtona, mutta määritysten muodostama sarja edellyttää korkeampaa ykseyttä, jonka Kant postuloi transsendentaaliseen ideaaliin läpikotaisin määrittyneenä oliona.

Kriittisen filosofian yleisen hengen mukaisesti Kant siis rajaa tämän täydellisesti määrittyneen olion empiirisestä näkökulmasta pelkäksi fiktioksi, sepitteeksi tai ”runoiluksi” (*Erdichtung*) (A580/B608), mutta asettaa sen kuitenkin tiedon ja määrittämisen perustaksi ja ehdoksi sillä perusteella, että kokemus edellyttää perustakseen jonkinlaisen ykseyden tai kokonaisuuden. Tämä ykseys vain tulee ymmärtää ymmärryksen toiminnan ”distributiivisena”, hajautettuna ja sarjamaisena ykseytenä, eikä minkään olion kollektiivisena ykseytenä (A582/B610). Ykseys ja identiteetti on siis käsitteellisen toiminnan ominaisuus, eikä reaalisten olioiden. Tästä näyttäisi kuitenkin seuraavan erikoinen johtopäätös, että reaalisuus itse on pelkkä fiktio, joskin välttämätön sellainen. Kant tosin erottaa aktuaalisen todellisuuden (*Wirklichkeit*) ideaalisesta todellisuudesta (*Realität*), eli ”reaalisuuden” fiktiivisyys ei tarkoita empiirisen tiedon kohteen fiktiivisyyttä, vaan tiedon perustan fiktiivisyyttä suhteessa tietoon. Puhe ideoiden fiktiivisyydestä koskeekin Kantilla aina tilannetta, että ideaalinen sääntö sekoitetaan kohteeseen tai oloon. Ideaalinen reaalisuus siis näyttäisi merkitsevän olemassa olevien olioiden määrittämisen sääntöä.

3.2 Yhteenvedo kantilaisesta määrittymisestä

Kantilla on määrittämiseen kaksi näkökulmaa: ensiksikin määrittäminen edellyttää Kantin mukaan aina ajallis-avaruudellista moninaisuutta, jonka ymmärrys määrittää käsitteillään.

---

²¹ ”Mikä tahansa olemassa oleva tai aktuaalinen on kaikin puolin määrittynyt. [...] Yksittäinen olio tai yksilö

Toisaalta tämä määrittäminen edellyttää Kantin mukaan ajatusta todellisesta oliosta, joka on joka suhteessa, läpikotaisin määrittynyt. Tämä läpikotaisin määrittynyt olio muodostaa kuitenkin ainoastaan kokemuksen mahdollisuuden kokonaisuuden ideaalin, johon nähden empiiriset määritykset näyttäytyvät rajauksina. Läpikotainen määrittäminen jää Kantilla kuitenkin kokemukselle ulkoiseksi, loogiseksi mahdollisuudeksi. Lisäksi käsitteiden keskinäiset määritykset edellyttävät Kantilla ajallis-avaruudellista moninaisuutta sisällökseen. Näin eri muodoissaan kantilainen määrittämisen momentit – määrittämättömyys, määritettävyyys, läpikotainen määrittäminen – kuitenkin jäävät toisilleen ulkoisiksi. Myöhemmin viidennessä luvussa esittelen Deleuzen pyrkimyksen näyttää nämä määrittämisen piirteet toisilleen sisäisinä, differentiaalisen määrittämisen momenteina. Tämä kuitenkin edellyttää katsausta yleisempään kritiikkiin, jota Deleuze kohdistaa kantilaisiin kokemuksen mahdollisuusehtoihin: ulkoisten mahdollisuusehtojen sijaan Deleuzen mukaan kokemuksen perusta tulee nähdä *geneettisessä* suhteessa kokemukseen.

4 Kokemuksen genealogia kantilaisen ehdollistamisen kritiikkinä

Edellisessä luvussa käsittelemme läpi Kantin käsitystä ideoiden määrittämättömyydestä, joka päätti Kantia käsittelevän osion. Tässä luvussa pääsemme Deleuzen Kant-kritiikin varsinaiseen esittelyyn, joka alkaa Deleuzen *geneettisyyden* ja *synnyin* (*genèse*) käsitteiden tarkastelusta.

4.1 Kokemuksen kohteiden perusta

Mihin tieto tai kokemus perustuu? Filosofian yhtenä peruspyrkimyksenä on aina ollut käsitysten perustelemine tai niiden perustan etsiminen. Usein filosofisen suuntauksen voi myöskin tunnistaa sen oletettaman perustan perusteella: järki, usko, aistihavainto, ilmiöt, tuotantosuhteet, luonnontiede, formaalis-loogiset rakenteet... Kantista lähtien tiedon ehdottoman perustan oletttaminen on kuitenkin koettu ylipäättään ongelmalliseksi. Kantin jälkeen tämä perusta onkin erityisesti saksalaisessa ja ranskalaisessa filosofiassa viime aikoihin asti usein muotoiltu jonakin negatiivisena – perustattomuutena tai pohjattomuutena.

Deleuzekin jakaa ”kriittisen perinteen” epäluulon kokemuksen tai ajattelun ehdotto-

---

on se, mikä on kaikin puolin määrittynyt.” (Wolff 2001, §§226–227.)

miin perustoihin nähden, mutta pyrkii kuitenkin antamaan kokemuksen perustalle positiivisen muotoilun. Deleuze viittaakin geneettiseen lähestymistapaan pyrkimyksenä vastata kokemuksen perustan kysymykseen muotoilemalla ilmiöiden synnyn sisäisiä periaatteita (ks. DR, s. 200). Kantin vastaava kysymys tai ongelma taas oli: *miten kokemuksen kohteet ovat mahdollisia?* (vrt. A112.) Vastaavasti kysymys kokemuksen kohteiden synnystä oli Kantin mukaan joko puhtaan empiirinen kysymys tai sitten järjen projisoima harha. Deleuze taas näkee ideoiden problemaattisuudessa mahdollisuuden empiirisen kokemuksen synnyn muotoilemiseksi ideaalisesta perustasta käsin.

Kantilaisten kokemuksen mahdollisuuden ehtojen ongelmana on Deleuzen näkökulmasta, että vaikka ne muodostaisivat välttämättömän ehdon ilmiölle, ne eivät kuitenkaan välttämättä muodosta *riittävää perustetta* sille, jolloin ne eivät toisin sanoen anna perustetta ilmiön synnylle. Yleensä välttämättömät ehdot lisäksi mahdollistavat paljon muutakin kuin juuri kiinnostuksen kohteena olevan ilmiön. Mahdollisuusehdoilla ei olekaan sisäistä kytköstä ilmiöihin ja kohteisiin. Deleuze toteaa tällaisista yleisistä peruskäsitteistä:

Representaation peruskäsitteitä ovat kategoriat, jotka on määritelty mahdollisen kokemuksen ehdoiksi. Mutta ne ovat liian yleisiä, liian suuria todellisuudelle. Verkko on niin harva, että isoimmat kalat uivat sen lävitse.²² (DR, s. 94.)

Hän esittääkin, ettei ehtoja tulisi tarkastella mahdollisen vaan todellisen kokemuksen kannalta. Todellisen kokemuksen ehtojen selvittäminen merkitsee Deleuzen mukaan, että perustettu ja perusta eivät ole neutraalissa suhteessa eli perustaminen (*fonder, fondement*) ja ehdollistaminen (*conditionnement*) eivät jätä kohdettaan ennalleen, vaan *muuttavat sen muotoa (métamorphoser)* (DR, s. 200). Jos perustaminen ei näytä perustettavaa uudessa valossa ja jotenkin muuta sitä, perusta vain johdetaan siitä, mikä pitäisi perustaa.

Kaikissa transsendentaalisen määrittelyissä, joissa se käsitetään tietoisuudeksi tehdään se virhe, että transsendentaalinen muotoillaan sen näköiseksi ja sitä muistuttavaksi, mikä sen on määrää perustaa. Niinpä sitä, mitä oltiin synnyttävänä transsendentaalisen metodin myötä pidetään valmiiksi annettuna niin sanotussa ”alkuperäisessä” mielessä, jonka oletetaan kuuluvan konstituivaan tietoisuuteen. Vaihtoehtoisesti sanoudutaan Kantin lailla irti synnystä tai konstituutiosta ja pitäydytään yksinkertaisen transsendentaalisen ehdollistamisen piirissä. Tällöin ei kuitenkaan sen paremmin vältytä noidankehältä, jossa ehto viittaa takaisin ehdollistettuun ja

---

²² ”Les concepts élémentaires de la représentation sont les catégories définies comme conditions de l'expérience possible. Mais celles-ci sont trop générales, trop larges pour le réel. Le filet est si lâche que les plus gros poissons passent au travers.” (DR, s. 94.)

jäljentää sen kuvan. (LS, s. 128.)

Deleuze taas tavoittelee kokemuksen perustaa, joka muodostaisi kokemuksen synnyn (*genèse*) periaatteen palautumatta kuitenkaan empiirisistä sisällöistä johdettuihin, ajallis-avaruudellisille ilmiöille alisteisiin ”dynaamisiin” periaatteisiin (ks. DR, s. 238). Kant vuorostaan olettaa transsendentaalisella tasolla, että tiedämme vastauksen tosiasioita koskevaan *quid facti?* -kysymykseen. Tämä tarkoittaa ensinnäkin, että Kant ottaa esimerkiksi matematiikan, fysiikan ja ylipäätään luonnontieteen tulokset annettuna tai olemassa olevina ja toisaalta olennaisemmin sitä, että meillä on hallussamme myös nämä mahdollistavia *a priori* representaatioita (KKF, s. 27). Meillä on siis tietoa, mutta selvitettäväksi jää, miten se on mahdollista, eli millä perusteella (*quid juris?*) käyttämämme käsitteet soveltuvat kokemukseen; tieto ja sen aprioriset rakenteet ovat tosiasia, joka vain pitää oikeuttaa apriorisesti.²³ ”Puhdas luonnontiede on siis todellakin olemassa, ja kysymys kuuluukin nyt: *miten se on mahdollista?*” (Prol. §15). (vrt. DR, s. 176–177.)

Deleuze ei kritisoi tätä Kantin lähtökohtaa ensisijaisesti dogmaattisuudesta kokemuksen sisältöjen suhteen, vaan pikemminkin liiasta empirismistä kokemuksen perustan suhteen: ”Jos dogmatismmin virheenä on täydentää aina se mikä pitää erillään [*ce qui sépare*], empirismin virheenä taas on jättää erillään oleva [*le séparé*] ulkoiseksi” (DR, s. 221). Kant ensinnäkin abstrahoi tiedon transsendentaalisen tason tiedon empiirisestä tasosta (transsendentaalinen rakenne on vain empiirisen käsitteellinen ja ajallis-avaruudellinen *a priori* muoto, jota ilmiöt välttämättä noudattavat), mutta hän kuitenkin myös tekee empiirisestä todellisuudesta transsendentaaliselle tasolle ulkoista – puhtaan empiiristä – transsendentaalisten rakenteiden subjektiivisuuden nojalla.

Deleuzen näkökulmasta ehdollistamisen ongelman ytimenä on perustan ja perustetun, ehtojen ja ehdollistetun välinen suhteen latistaminen ulkoiseksi suhteeksi (ks. DR, s. 200). Tämän suhteen ulkokohtaisuus Kantilla näyttäytyy niin mielenkykyjen välille postuloidussa harmoniassa kuin ideoiden ainoastaan analogisessa määrittävyydessä kokemuksen kohteisiin nähden (DR, s. 225; 220-221). Empiristinen pohjavire ilmenee myös siten, että kun transsendentaaliset rakenteet eivät voi olla sisäisessä suhteessa empiiriseen materiaan, ne jäävät-

---

²³ Kant aloittaa Transsendentaalisen deduktion *quid juris* ja *quid facti* kysymysten erottelulla, jonka hän lainaa juridiikan piiristä, kuten myös deduktion käsitteensä. *Facti* viittaa tosiasiakysymyksiin ja *juris* puolestaan oikeutuskysymyksiin, eli siihen mistä laeista jokin näkemys voidaan johtaa; Kantin tapauksessa kyse on ymmärryksen käsitteiden ilmaisemista kokemuksen lainalaisuuksista (ks. A84-85/B116-117).

kin kaiken *mahdollisen* kokemuksen muodoksi eikä Kant näytä, mikä on tämän mahdollisen kokemuksen suhde todelliseen kokemukseen.

Deleuzelle kokemuksen ehdot *tuottavat* todellisen kokemuksen, kun taas Kantilla ehdot ovat mahdollisen kokemuksen muoto. Mahdollisuuden kategorian irrallisuus kokemuksen sisällöstä näkyy Kantin modaliteettien määritelmässä: ”Modaalikategorioilla on se erityinen piirre, että ne eivät kohteen määrittymisenä lisää vähimmässäkään määrin mitään käsitteeseen, johon ne predikaattina liitetään, vaan ilmaisevat vain niiden suhteen tietokykyyn.” (A219). Kantille kokemuksen transsendentaaliset ehdot ovat ensinnäkin mahdollisen kokemuksen ehtoja, ja ehtojen suhde ehdollistettuun kokemukseen on puhtaan muodollinen ja tietoteoreettinen. Deleuzen mukaan taas ehdollistamisen täytyy muuttaa kohdetta itseään: kokemuksen ehdot tai perusta tuottavat kohteen, eivätkä vain ilmaise sen mahdollisuutta (DR, s. 200). Deleuze kääntääkin transsendentaalisen tarkastelun puhtaasta tietoteoriasta kokemuksen *aktualisoitumiseen*, jossa ’ehdot’ ymmärretään ilmiön geneettiseksi rakenteeksi. Itse aktuaalinen kokemus on tällöin vain aktualisoitumisen tulos, joka ei selitä mitään, vaan joka juuri pitäisi selittää. Deleuze luonnehtii tätä aktualisoitumisen ideaalista perustaa ”virtuaalisen” modaliteetilla, jonka hän siis asettaa Kantin mahdollisuuden modaliteettia vastaan, joka luonnehtii erityisesti kategorioita mahdollisen kokemuksen ehtoina. Jos aktuaalisen olemassaolon erottaa pelkästä mahdollisesta ainoastaan empiirinen ”todellinen” annettuus, virtuaalinen on nimenomaan todellisen tai reaalisen modaliteetti yhtä lailla kuin aktuaalisenkin (DR, s. 273, 358).

4.2 Maimon ja kokemuksen synty

Deleuze paikantaa geneettisen näkökulman synnyinpaikaksi liettualaissyntyisen Salomon Maimonin (1753–1800) filosofian, jonka pyrkimyksenä on muotoilla ideaalisen tai sisäisen määrittymisen periaate, joka ei lepää aistihavainnon ja aistimellisten sisältöjen harteilla (DR, s. 225; ks. Langlois 2002, s. 152; Maimon 1965, s. 187). Frederick Beiserin mukaan Maimonin teos *Versuch über die Transzendentalphilosophie* [1790] oli keskeinen vaikuttaja siirtymässä Kantin kriittisestä idealismista Fichten, Schellingin ja Hegelin spekulatiiviseen idealismiin, jossa Kantin aloittama kriittinen projekti jatkuu, mutta saa Kantia edeltäneen rationalismin ”metafyysisiä” piirteitä. Keskeinen vaikutin tässä siirtymässä oli kriittinen suhtautuminen Kantin ymmärryksen ja aistimellisuuden dualismiin, josta puhtaiden käsit-

teiden transsendentaalisen oikeuttamisen (*quid juris?*) tai deduktion ongelma juuri kumpuaa (Beiser 1987, s. 286-287).

Maimonin kritiikissä on vaikutteita sekä Humen skeptisismistä että Leibnizin rationalismista. Kantin pyrkimyksenähän oli nimenomaan etsiä empirismin ja rationalismin välisen ristiriidan sovitusta, jota Beiser kuvaa sekä lockelaisen ”käsitteiden aistimellistamisen” että leibnizlaisen ”havaintojen intellektualisoinnin” välttelemisenä (Beiser 1987, s. 292). Maimon taas pyrkii vastaamaan Humen empirismin haasteeseen juuri Leibnizin filosofian hengessä. Tässä yhteydessä ratkaisevaa on Leibnizin näkemys, että tietoisien havainnon (ransk. *perception*) vastinparina ei ole tunnistettava ajallis-tilallinen kohde, vaan sen muodostamat tietoisuuden kynnyksen alittavat tiedostamattomat havainnot (Smith 1996, s. 35; ks. Maimon 1965, s. 28 alaviite).²⁴ Deleuze tuo esiin tämän tiedostamattomuuskäsityksen eron Sigmund Freudin tiedostamattomasta: siinä missä Freud näkee tiedostamattoman tietoisuudelle vastakkaisena alueena, Leibnizilla ja Maimonilla kyse on tietoisuuden differentiaaleista (CVLIII). Leibniz itse käyttää näistä tietoisuuden differentiaaleista vielä paradoksaalisempaa nimeä *perception insensible*, eli ”aistimaton havainto” (Leibniz 1765, s. 43). Esimerkiksi violetin värin voi ajatella havaitsemattomien punaisen ja sinisen differentiaalien synnyttämäksi. (ks. P, s. 117.) Violetin synnyn voisi kuvata esimerkiksi algoritmillä, jossa vierekäinen punainen ja sininen alue puolitetaan toistuvasti, ja syntyneet puolikkaat asetellaan lomittain: äärimmillään syntyy violetti jatkumo, jossa punaisten ja sinisten alueiden havaitsemisesta tulee tiedostamatonta.

Deleuzen mukaan Maimonin Kant-kritiikki tuo esiin ensinnäkin kantilaisen ymmärryksen käsitteen ja aistimellisen intuition (*Anschauung*) välisen dualismin. Tämä dualismi näyttäytyy käsitteen ulkoisen, aistimellisen *konstruoitavuuden* vaatimuksessa (DR, s. 224). Kant olettaa käsitteen ja intuition sopusoinnun ja asettaa käsitteen määrittynä riippuvaiseksi siihen nähden eriluontoisesta intuitiosta, johon nähden käsite voi ”skematisoitua” (A137– A142 /B176–181; Maimon 1965, s. 64). Konstruoitavuus merkitsee sitä, että käsitettä vastaa suoraan jokin aistimellinen tulkinta; Maimon kritisoi tätä siitä, että kantilainen käsitteen konstruoitavuus edellyttää aistimellisen hahmon olemassaolon sen sijaan, että tarjottaisiin aistimellisen hahmon geneettinen perusta (vrt.

²⁴ ’Tiedostamaton havainto’ olisi Kantin ja joidenkin tietoisuutta koskevien nykyteorioiden näkökulmasta ristiriitainen käsite, sikäli kuin havainto ymmärretään aistimuksen ja tietoisuuden yhdistelmänä. Leibnizin näkemys perustuu kuitenkin juuri sille, että havainto koostuu elementeistä, joita ei havaita mutta jotka muodostavat havainnon sisäisen periaatteen. Havaintoa ei siis vastaa kohde, jota havainto ikään kuin peilaisi, vaan tietoinen havainto syntyy havainnolta piilossa (Smith 1996, s. 35).

jottaisiin aistimellisen hahmon geneettinen perusta (vrt. Maimon 1965, s. 34–35, 49.) Tämä käsitteellinen konstruktivismi vuorostaan perustuu Kantin *ehdollistamisnäkökulmaan*, johon transsendentaalisuus uhkaa palautua – mahdollisen kokemuksen tai kokemuksen mahdollisuuden ehtoihin, erotuksena todellisen kokemuksen syntyperiaatteista. (DR, s. 225; Maimon 1965, s. 32–33.) Maimon huomauttaakin, että Kant pyrkii osoittamaan ainoastaan niiden *a priori* -rakenteiden *mahdollisuuden*, joiden kautta liitämme kokemukseen välttämättömyyden (Maimon 1965, s. 364). Geneettisen näkökulman yhdistyminen todellisen kokemuksen ehtojen selvittämiseen oli yleinen teema saksalaisille idealisteille. Esimerkiksi Hegel liittyy geneettisyyden (*Erzeugung, Genesis*) ajatukseen ”immanentista synteestistä” tulemisena erotuksena käsitteen ja intuition kantilaisesta, ulkoisesta synteestistä (Hegel 1932, s. 83; 1816, 11–12). (DR, s. 221).

Maimon luonnostelee teoriaa differentiaaleista, jotka muodostavat todellisten kohteiden synnyn tai kehkeytymisen (saks. *Entstehung*, ransk. *genèse*) periaatteen. Tämä periaate ei aseta ilmiötä vastaamaan substantiaalista oliota sinänsä, vaan ilmiön noumenaalinen perusta tulkitaan differentiaalisiksi suhteiksi, jotka synnyttävät ilmenevät kohteet (Langlois 2002, s. 155). Maimon tulkitsee Kantin noumeenin tiedostamattomaksi ilmiöksi: se on ilmiön perusta, mutta kuten Kantilla, se samanaikaisesti eroaa luonteeltaan tai laadullisesti (*en nature*) ilmiöstä. Kantista poiketen Maimon ei kuitenkaan erota noumenaalisia differentiaaleja tyystin omaksi alueekseen, vaan ne ovat aistimellisen intuition kohteiden rajoja (Maimon 1965, s. 186-187). Differentiaalit eivät ole aistimellisen intuition piirissä, mutta niiden suhde (dy/dx) muodostaa ilmiön. (s. 32).²⁵

Deleuze tarkentaa differentiaalisen filosofian käsitettä, ja muotoilee tämän ajatuksen pohjalta geneettisen teorian määrittämisestä. Differentiaalilaskennassa esiintyvissä differen-

---

²⁵ Ilmaisuuksien dy/dx on peräisin Leibnizilta, joka ilmaisi sillä ordinaatan y (riippumattoman muuttujan) ja abskissan x (riippuvan muuttujan) differentiaalisen välisen suhteen, joka vuorostaan vastaa ordinaatan suhdetta käyrän subtangenttiin (eli käyrän tangentin projektioon x -akselille). (ks. Boyer 1959, s. 210-211). Tämä taas on sama kuin funktion derivaatta, jonka avulla voi määrittää kulmakertoimen käyrän tangentille käyrän missä tahansa pisteessä. Tämä derivaatan esitysmuoto dy/dx on edelleen käytössä, vaikka sitä pidetään lähinnä vaihtoehtoisena merkintätapana merkinnöille $f'(x)$ ja y' , ja peräti harhaanjohtavana juuri differentiaalisen käsitteen epämääräisyyden vuoksi. 1960-luvulla Abraham Robinson pani alulle ”epästandardin analyysin” (*Non-standard analysis*), joka mahdollistaa differentiaalisen tai infinitesimaalien kohtelemisen itsenäisinä matemaattisina olioina Leibnizin hengessä. Epästandardi analyysi kuitenkin vain tarjoaa loogisen perustan infinitesimaalien käytölle, eikä sellaisenaan näytä differentiaalisen objektiivista olemusta uudessa valossa. Analyysi näyttää, että leibnizlainen differentiaali tai infinitesimaali ei ole loogisesti ristiriitainen käsite tai olio, toisin kuin lähes koko analyysin historian ajan on ajateltu (Leibnizkin piti infinitesimaaleja korkeintaankin ideaalisina elementteinä tai hyödyllisenä fiktiona, vaikka käytti niitä jokseenkin huolettomasti). (Robinson 1996, s. 2-3, 261).

tiaalisuhteessa dy/dx piilevät hänen mukaansa määrittymisen kolme momenttia: symboli dx on hänen mukaansa itsessään määrittymätön, mutta kuitenkin määritettävissä suhteessa dy :hyn; dy :n ja dx :n vastavuoroisen määrittämisen ilmaisema suhde vuorostaan on määritettävissä täysin (*complètement*) (DR, s. 222). Yleisemmällä tasolla *Différence et répétitionin* pyrkimysten kannalta differentiaali muodostaa myös käsitteen puhtaalle *erolle*, jota ei määritellä *negation* kautta ja joka näin ei ole alisteinen käsitteiden välttämättömänä piirteenä pidetylle *identtisyydelle* (ks. DR, s. 2). Tällainen eron käsite vuorostaan mahdollistaa käsitteiden identiteetille perustuvan ajattelun kuvan kritiikin. Deleuze korvaa differentiaalisen sisäisellä määrittymisellä ensinnäkin Kantin käsitteisiin pohjautuvat määrittämisen periaatteet, mutta differentiaalinen näkökulma mahdollistaa kokemuksen ideaalisen perustan ajattelemisen sisäisesti määrittyneenä rakenteena, kun se Kantilla on määrittyä vain analogisesti suhteessa kokemuksen määrittymiseen. Samalla tiedon ja kokemuksen käsitteellisten ehtojen tutkiminen korvautuu kokemukselle sisäisen määrittymisyyden geneettisellä kartoittamisella. Kokemuksen ja tiedon perustan geneettisyys tarkoittaa, että perusta on riittävä peruste niiden *olemassaololle*, eli kyseessä ei ole pelkkä looginen suhde, vaan lisäksi perustaa ilmentävien periaatteiden on perusteltava kokemuksen kohteiden synty, ja tässä mielessä olla niiden ”tuottumisen” (*production*) tai syntymisen periaate (ks. Maimon 1965, s. 366).

Kantin tavoin Maimonkin luokittelee ideat edelleen itsessään ainoastaan mahdollisiksi (Maimon 1965, s. 366, §27). Deleuze tarkentaakin ideoiden luonnetta muotoilemalla *virtuaalisuuden* modaliteetin luonnehtimaan problemaattisia ideoita erotuksena niiden mahdollisuudesta. Hänen mukaansa on turhaa olettaa todellisen kokemuksen syntyperiaatteina ymmärretyt ideat pelkästään mahdollisiksi, ja ideat eroavatkin kokemuksen aktuaalisesta sisällöstä vain siten, että niitä ei tiedosteta siinä suoraan – Deleuze sanoo ideoita ”tiedostamattomiksi”. Ne ovat Deleuzen mukaan ilmiöiden täysin todellisia ja reaalisia syntymisperiaatteita tai rakenteita. Kantilla subjektiivisuuden piiri on kokonaisuudessaan ainoastaan mahdollinen ja tämän seurauksena käsitteet ja ideatkin ovat väistämättä ainoastaan mahdollisia. Olennainen ero Kantin ja Maimonin välillä Deleuzen mukaan on kuitenkin se, että kun Kantilla mahdollisen käsitteen ja idean suhde todelliseen kokemukseen jää ulkoiseksi, Maimon näkee ideat todellisten kohteiden syntyperiaatteina. Kun ideoiden ja kokemuksen välinen immanentti, geneettinen suhde on näin löytynyt, Deleuzen mukaan ei ole syytä varata niille erillisiä todellisuuden piirejä, vaan termi ”virtuaalinen” on vain nimike idean ja aktuaalisen kokemuksen luonne-erolle. Voisikin ajatella, että Maimonin ”mahdollinen” todellisten koh-

teiden syntyperiaatteita kuvaavana vastaa jo olennaisilta osiltaan Deleuzen virtuaalista.

4.3 Immanenssi geneettisyytenä ja Deleuzen ” transsendentaalinen empirismi”

Deleuzen perustavin kritiikki Kantia kohtaan perustuu sille, että Kant olettaa ehtojen olennaisiksi piirteiksi 1) tietoisuuden ykseyden mukaisen (käsitteellisen tai aistimellisen) muodon 2) yhdennäköisyyden tai analogisuuden kokemukseen nähden, sekä 3) ulkoisuuden todelliselle kokemukselle. Ensimmäisessä kohdassa kantilaisena perusajatuksena on, että kokemus ja sen ehdot ovat tietoisuuden alaisia, ja kun tietoisuus on välttämättä itseidenttistä ja yhtenäistä, niin kokemuksen ehdot myös ovat välttämättä tämän mukaisia. Tätä oletusta Deleuze lähtee purkamaan *moneuden* (*multiplicité*) käsitteellään, joka nimeää olennaisen piirteen kokemuksen synnyttävistä ideoista jonakin sellaisena, jolla ei todellisuudestaan ja positiivisuudestaan huolimatta ole identiteettiä.

Kokemuksen ja kokemuksen ehtojen yhdennäköisyyttä tai analogisuutta vastaan Deleuze asettaa geneettisyyden ja immanenssin periaatteet. Immanenssi tarkoittaa Kantilla käsitteen oikean käytön piiriä ja näin se sisältyy myös *Puhtaan järjen kritiikin* ”Transsendentaalisen deduktion” kysymyksenasetteluun: millä perusteella ymmärryksen kategoriat soveltuvat kaikkiin kokemuksen kohteisiin? (B117.) Kantille tämän immanenssin piirin perustelee sen muodollinen samankaltaisuus: kategoriat antavat muodon kaikelle mahdolliselle kokemukselle, joten ne myös pätevät kaikkiin todellisiin kokemuksen kohteisiin (B163–167). Deleuze taas esittää immanenssin varsinaiseksi olemukseksi juuri ehtojen geneettisyyden. Kokemuksen ehdot tuleekin Deleuzen mukaan nähdä kokemusta tuottavina periaatteina eikä vain sen yleisimpinä muotoina, jotka ”muistuttavat” kokemusta. Vastaava näkökulmaero on havaittavissa esimerkiksi eliöiden luokittelussa, joka on kehittynyt linnéläisestä morfologisesta, ulkomuotoon perustuvasta luokittelusta nykyiseen perimää painottavaan luokitteluun: eliön olemuksena ei tällöin pidetä enää sen ulkomuotoa vaan geneettistä rakennetta, joka synnyttää ulkomuodon. Geneettisyydelle rinnakkainen periaate on Deleuzellä juuri sisäisyys tai immanenssi, joka tarkoittaa, että ehdot muovaavat ehdollistamaansa kohdetta tai ilmiötä välittömästi, kun taas Kantilla muodolliset ehdot ovat välillisiä ja ulkoisia.

Deleuze myös esittää, että transsendenssi ja immanenssi eivät ole yhteensopimattomia kun transsendenssin ymmärretään suuntautuvan empiriisen tai aktuaalisen *muodosta* erottuvaan ideaaliseen tai virtuaaliseen rakenteeseen, joka tuottaa aktuaalisen immanentisti. De-

leuze siis kääntää nurin Kantin jaottelun, jossa immanenssin takaa samassa (käsitteellisessä ja aistimellisessä) muodossa pitäytyminen ja transsendenssi koskee kokemuksen sisältöä tai materiaa; Deleuzelle taas transsendenssi kohdistuu juuri kokemuksen muotoon ja immanenssi koskee kokemuksen sisällön tai materian syntyperiaatteita. Ideat ovat Deleuzen mukaan aktuaalisten ratkaisujen taustalla olevia ongelmia, joiden pohjalta ratkaisut syntyvät mutta joiden ratkeavuus riippuu vain ongelmien itsensä määrittyneisyydestä. Näin ideaaliset ongelmat ovat aktuaalisiin ratkaisuihin nähden transsendenteja, mutta ratkaisut syntyvät ongelmista immanentisti. (ks. DR, s. 210, 230; LS, s. 69.)

Deleuze toteaa itsekin transsendentaalisen näkökulman välttämättömäksi filosofialle, mutta hän korostaa tämän näkökulman immanenssia tai sisäisyyttä koettuun maailmaan nähden: "[...]Kaikista filosofeista juuri Kant löytää ihmeellisen transsendentaalisuuden piirien. Hän on kuin suuri löytöretkeilijä; ei toista maailmaa, vaan vuori tai maanalainen käytävä tässä maailmassa" (DR, s. 176). Deleuzen "transsendentaalisen empirismin" sisältönä onkin, että kokemuksen ehdot ovat empiiriselle kokemukseksi sisäisiä. Deleuzen peräänkuuluttamat geneettiset ehdot kuitenkin eroavat luonteeltaan ehdollistetusta kokemuksen sisällöstä ja toiseksi nämä ehdot hänen mukaansa tulee nähdä tuottavina, ei pelkästään muodollisina. Kantin pitää transsendentaalisia rakenteita kokemukseksi immanentteina (ne "konstituivat" kokemusta), mutta tämä perustuu kokemuksen *muodon* apriorisuudelle; Deleuze taas pitää tätä muodollista näkökulmaa kirjaimellisesti "sisällöttömänä" ja esittää, että kokemuksen ehdot kytkeytyvät nimenomaan kokemuksen *materiaan* tai sisältöön, eivätkä ne palaudu yleiseen avaruuden muotoon tai yleiskäsitteisiin, kuten Kantilla. Deleuzen kannalta Kantin tärkeä oivallus on kuitenkin se, että kokemuksen ehdot piilevät jollain tavoin kokemuksessa. Käsitteen konstitutiivisuus kuitenkin vaihtuu Deleuzella idean geneettisyyteen. Niin kantilainen ehdollistaminen kuin määrittäminenkin jäävät Deleuzen mukaan viimekädessä ulkoisiksi, ja hän itse näkee Maimonin esiin tuomissa *differentiaalisuhteissa* kokemuksen määrittymisen välittömän, sisäisen periaatteen. "Transsendentti" viittaakin Deleuzella ideoiden tiedostamattomuuteen ja luonne-eroon aktuaalisesta, kun taas "immanenssin" sisäisyys samastuu geneettisyyteen transsendentin rakenteen ja aktuaalisen ilmiön välillä.

Tämän luvun tarkoituksena oli esitellä Deleuzen Kant-kritiikin lähtökohdat hänen pyrkimyksessään sivuuttaa kantilainen kokemuksen perustaan liittyvä ulkoisuus. Seuraavassa luvussa esittelen tarkemmin Deleuzen teoriaa ideoiden differentiaalisesta määrittymisestä,

joka hänen mukaansa välttää Kantin teorian kokemuksen perustan luonnetta ja määrittävyyttä koskevat ongelmat.

5 Deleuze ja ideoiden differentiaalisuus

Edellisessä luvussa näimme Deleuze kritisoidun Kantia yhtäältä siitä, että tämä tekee tiedon muodosta sen transsendentaalisen rakenteen, joka ei täten tuo mitään lisää empiriseen kokemukseen ja tietoon vaikka rakennetta ei kohdatakaan sen empirisissä sisällöissä. Toisaalta Deleuzen mukaan Kant jättää järjen ideat liian kauas kokemuksesta: ideat ovat kokemuksen suhteen täysin määrittämättömiä tai epämääräisiä ja määrittyvät ainoastaan analogisesti suhteessa kokemukseen (DR, s. 220; Daval, s. 194–195; A664–665/B692–693). Tämä kytkeytyy mielenkiintoisesti Kantin käsitykseen empirisen kokemuksen täysin reaalista osasta, joka on perustavan epämääräistä tiedon *a priori* rakenteen näkökulmasta: kuten näimme luvuissa 2 ja 3, Kantin mukaan ideat viittaavat yhtenäistämisperiaatteessaan kokemuksen reaaliseen materiaan tai sisältöön ja niillä on tässä mielessä ”objektiivinen todellisuus” (KKF, s. 39–40; A653–654/B681–682, A665/B693). Paikoin Kant siis lähentää empirisen reaalisen ja ideaalisen reaalisuuden äärimmilleen, mutta Kantin peruslähtökohtien mukaisesti ideat ja empiria pysyvät toisiinsa nähden tiedon etäisimpinä napoina.

Deleuze tunnustaa Kantin ratkaisussa piilevän jännitteen perustavuuden: kuten kantilaisten kategorioiden tapauksessa, kokemuksen ehtojen tulee olla jossain mielessä kokemukselle sisäisiä ja toisaalta samoin kuin kantilaisten ideoiden kohdalla, kokemuksen perustan tulee erota perustavasti kokemuksen empirisistä sisällöistä. Deleuze kuitenkin ajattelee voivansa yhdistää tämän perustan ja perustetun välisen sisäisyyden ja luonne-eron lähtemällä liikkeelle ideoista problemaattisina periaatteina, jotka tuottavat kokemuksen. Näin ideoiden immanenssia kokemukseen nähden ei määritäkään konstitutiivisuus (kategoriat) tai regulatiivisuus (ideat), kuten Kantilla, vaan niiden geneettisyys.

Deleuze pyrkii käsittelemään transsendenssin ja immanenssin välistä jännitettä ”differentiaalin” käsitteellä, jonka hän samastaa ideoihin (DR, s. 222). Näin Kantin käsitteellisen määrittymisen malli vaihtuu puhtaasti kvantitatiiviseen malliin: todellisuus määrittyy differentiaalisen suhteina mallia dy/dx . Differentiaalisen suhteet määrittävät Deleuzen mukaan kokemuksen kohteet sisäisesti kuulumatta kuitenkaan kokemuksen sisältöön. Tämä tarkoittaa ensinnäkin ehdollistamisen ja välttämättömien ehtojen vaihtumista leibnizlaiseen riittävästä

perustasta ja toisaalta Maimonin ja muiden saksalaisten idealistien ajatukseen kokemuksen ”geneettisistä ehdoista”. Deleuzen mukaan ideoita ei tule ymmärtää yleisinä reunaehtoina vaan ilmiön syntyperiaatteina. Toiseksi näistä syntyperiaatteista tekee sisällöllisiä se, että ne toimivat eri tasolla kuin niiden synnyttämät asiat tai ilmiöt – näin ne eroavat esimerkiksi Kantin kausaalisuuden käsitteestä, joka liittää kaksi tai useampaa saman tason ilmiötä yhteen – kaksi biljardipalloa tai kiven ja sitä lämmittävän auringon. Differentiaalit taas eroavat luonteeltaan (*en nature*) kokemuksesta kuin genotyyppi fenotyypistä, eikä niitä havaita siinä suoraan (DR, s. 224-225, 230).

Toisaalta Deleuze pyrkii erottamaan differentiaalisen määrittymisen myös hegeliläisestä dialektiikasta, jossa käsitteen määrittäminen on negaatioon perustuva dynaaminen prosessi. Samoin kuin Kant, Deleuzen mukaan myös Hegel pitäytyy tässä käsitteen identiteetissä, ja määrittämisen negatiivisuus on vain tämän identiteetin tai samuuden varjo (olion määrittää kaikki se mitä se ei ole). (DR, s. 18–19.) Differentiaalissa Deleuze taas näkee puhtaan, positiivisen eron, jonka ero identiteetistä ei ole olennaisesti negatiivisuutta vaan luonne-ero (*différence de nature*). Vastaavasti negatiivisuus perustuu Deleuzen mukaan siihen, että ongelman ratkaisun pois sulkemia vaihtoehtoja tarkastellaan ratkaisun näkökulmasta (negatiivisina) (DR, s. 266). Idea ongelmana on Deleuzen mukaan täysin positiivinen, ja idean äärelliset, paikalliset ratkaisut ”affirmoivat” sen. Negatiivisuus erottuu Deleuzen mukaan ratkaisun myöntävyydestä, mutta ”idea ei tunne kieltoa”. (DR, s. 267.)

Differentiaaleissa ei ole kyse yleisestä rakenteesta tai käsitteestä, jolla voisi kaavoittaa kaiken kokemuksen, vaan siitä, että kaikki ilmiöt perustuvat selitettävän ilmiön tasolla näkymättömän kahden tai useamman tekijän välisiin suhteisiin. Ilmiön taustalla oleva ongelma on siis Deleuzen mukaan ratkaisuista riippumaton ja niihin nähden transsendentti (DR, s. 230). Hyvän selityksen ainoana kriteerinä ei kuitenkaan ole, että ilmiö onkin todellisuudessa ”jotain muuta” kuin miltä vaikuttaisi. Ilmiön ongelman jäsentävät differentiaalisuhteet ovat ilmiölle sisäisiä sikäli, että ne *synnyttävät* ilmiön, eivätkä muodosta ainoastaan sen abstraktia yleistä muotoa, kuten Kantilla.

Deleuze tuo ideoiden differentiaalisessa määrittymisessä yhteen kokemuksen määrittämisyyden ja kokemuksen perustan teemat: ”Perustaminen merkitsee määrittämistä” (*Fonder, c’est déterminer*) (DR, s. 349). Kantilla nämä kaksi teemaa ovat erillisiä, ja ne viittaavat ikään kuin vastakkaisiin toimituksiin: määrittäminen suuntautuu käsitteistä aistittavaan kokemukseen, kun taas perustaminen (tai ehdollistaminen) suuntautuu päinvastaiseen

suuntaan: kokemuksesta sen käsitteelliseen perustaan. Kategorioiden ja ideoiden kaksi tasoa toki monimutkaistavat kumpaakin toimitusta – sekä kategorioilla että ideoilla on sekä määrittävä että perustava tehtävä – mutta koko rakennetta vaivaa Deleuzen näkökulmasta ulko-kohtaisuus. Määrittämisen näkökulmasta kategoriat eroavat Kantilla luonnonlaan aistimellisista intuitioista ja skeema näiden välittäjänä vain korostaa kategorioiden ja aistimellisuuden välistä kuilua; ideat taas ovat määrittämisen perusta läpikotaisen määrittämisen ideaalin myötä, mutta se osallistuu kokemuksen kohteiden määrittämiseen vain ymmärryksen kautta, analogisesti. Vastaavasti perustamisen näkökulmasta kategoriat konstituivat kokemusta muodollisesti: kategoriat ovat yleiskäsitteitä, joita mikään kohde ei vastaa materiaaliselta sisällöltään mutta joita mikä tahansa kohde vastaa käsitteelliseltä muodoltaan: jokaisella kohteella on tietty suuruus, jokainen kohde on syy ja vaikutus... Näin kategoriat ovat kuitenkin vain mahdollisen kokemuksen ehto tai perusta ja suhde *todelliseen* kokemukseen jää ulkoiseksi. Ideat taas muodostavat kategorioiden käytön ”ehdottoman ehdon”, joka toistaa analogisesti kategorioiden ehdollistamisliikkeen: ideat ovat kategorioille samaa kuin kategoriat kokemuksen kohteille.

Deleuze vuorostaan yhdistää määrittämisen ja perustamisen näkökulmat tehden ideoiden määrittämisestä kokemuksen geneettistä, sisäistä perustamista (muodollisen ehdollistamisen sijaan) ja jättää välistä pois kategorioiden ilmentämät yleiskäsitteet. Kuten Kant sanoo, kategorioita ei johdeta kokemuksen sisällöistä, mutta ne eivät Deleuzen mukaan myöskään ole sen todellinen perusta tai ehto vaan ainoastaan sitä koskevan esityksen tai ”representaation” yleisimpiä piirteitä ja vaatimuksia. Deleuzellä ideoiden kokemuksen perustava geneettisyys kiteytyy differentiaalisen sisäiseen määrittämiseen: toisin kuin Kantilla, ideoiden määrittäminen ei jää ulkoiseksi analogiaksi kokemukseen nähden vaan muotoutuu välittömästi differentiaalisen välisinä suhteina.

5.1 Ideoiden differentiaalinen määrittäminen

Asetamme dx :n ei-A:ta vastaan, eron symbolina (*Differenzphilosophie*) kontradiktion symbolia vastaan – erona itsessään negatiivisuutta vastaan. (DR, s. 221.)

Deleuzen mukaan ideatkin ovat määritettävissä sellaisinaan, eivätkä vain analogisesti kuten Kantilla (ideat määrittyvät ymmärryksen toiminnan myötä kuten ymmärryksen käsitteet

määrittyvät suhteessa aistimellisuuteen). Tällöin tosin hän käyttää Kantin idean käsitettä vain rakenteellisilta osin, eli Deleuzelle minä, maailma ja Jumala eivät ole samalla tavalla ensisijaisia ideoita kuin Kantille. Deleuzen mukaan kantilaisella idealla on kolme vaihetta tai momenttia: se on määrittämätön (*indéterminé*) kohteessaan; määritettävissä (*déterminable*) suhteessa kokemuksen kohteisiin ja se sisältää äärettömän määrittämisen (*détermination*) ideaalin suhteessa ymmärryksen käsitteisiin. Nämä kolme momenttia kuvaavat idean ymmärrystä ja tietoa ohjaavaa luonnetta. Idea viittaa määrittämättömään kohteeseen, mutta idea ei kuitenkaan ole pelkkä tyhjä ja yhdentekevä päähänpisto, vaan se sisältää määrittämisen mahdollisuuden – jos idea on todellinen, se suuntautuu kohti jotain määritettävissä olevaa. Lisäksi idea pitää sisällään läpikotaisen määrittämisen periaatteen tai ideaalin, eli idea edellyttää ymmärrykseltä jonkinlaista ääretöntä määrittämisen sarjaa, jota ymmärrys ei luonnollisesti voi koskaan saavuttaa. (DR, s. 220; KKF, s. 40; ks. A571/B599.)

Deleuze esittää, että Kant nimeää kolme ideaa vastaamaan tai ”inkarnoimaan” näitä idean kolmea momenttia: minä määrittämättömänä, maailma määritettävänä, Jumala määrittämisen ideaalina (DR, s. 221). Kuten näimme luvussa 2, Kant määrittelee nämä ideat lähinnä ideoista kumpuavien virhepäätelmien kritiikin kautta: paralogismeissa *minän idea* tulkitaan mielteiden ehtojen ykseydeksi, antinomioissa *maailman idea* tulkitaan kaikkien ilmiöiden ehtojen ykseydeksi ja järjen ideaaleissa vuorostaan on aiheena ylipäätään kohteiden mahdollisuusehtojen ykseys, jonka ilmaisee *olevien olemisen tai Jumalan idea* (A334/B391; A340/B398).

Kant kuvaa ideoiden tehtävää pääosin negatiivisesti ja pyrkii siten osoittamaan, että vaikka ideat eivät ole pelkkiä kuvitelmia, niiden positiiviset tulkinnat johtavat paralogismien, antinomioiden ja ideaalien erilaisiin umpikujuihin. Tämän seurauksena ideoiden sisältö jää ohueksi: objektiivisen tiedon kannalta ne tuntuvat olevan pelkkiä hankaluuksien lähteitä, vaikka Kant vakuuttaakin toistuvasti, että ideat ovat välttämättömiä ymmärryksen toiminnan kannalta. Toisaalta ”Transsendentaalisen dialektiikan” päämääränä on osoittaa, ettei ideoille voi antaa spekulatiivisessa, tiedollisessa mielessä mitään empiristä sisältöä, vaikka niille voikin olla oikeutettu immanentti käyttö ymmärrystä reguloivina tai sääntelevinä.

Deleuzen mukaan äärellisen ja äärettömän välinen antinomia syntyy Kantin katsoessa välttämättömäksi maailman ideaa vastaavan sisällön tyhjentämisen representaatioon tai ”mielteeseen” (ransk. *représentation*, saks. *Vorstellung*) ja tietoisuuden väittämiin (ransk. *propositions de la conscience*). Lisäksi Kant pitää antinomiaa ratkaistuna, kun hän yhtäältä

löytää representaatiosta äärellisyyteen ja äärettömyyteen palautumattoman sarjamaisen, regressiivisen elementin (ks. A508/B536) ja toisaalta liittää tähän elementtiin puhtaan ajattelun toisesta elementistä, ajateltavasta kohteesta eli *noumeenista*. Deleuzen mukaan Kant ei kuitenkaan ylitä antinomia synnyttävää representaatioiden ja tietoisuuden väittämien näkökulmaa jättäessään tämän puhtaan ajattelun määrittymättömäksi. (DR, s. 231.) Kant siis osoittaa, ettei äärellisyyteen eikä äärettömyyteen tukeutuvaa väittämää voi todistaa, jolloin hän tavallaan huomaa, että ongelman ratkeamattomuus perustuu itse väittämä- tai arvostelmuodolle. Tämän väittämämuodon ongelman hän kuitenkin ratkaisee siten, että väittämä tulee tulkita regressiivisesti eli sarjamaisesti. Esimerkiksi ”ajalla ei ole alkua” on sikäli totta kuin sen ymmärretään viittaavaan aina lakkaamatta jatkuvaan sarjaan erotuksena äärettömästä kokonaisuudesta. Lisäksi Kant jättää ajateltavan kohteen, noumeenin, yksinkertaisesti määrittymättömäksi. Lopputulos siis on, että representaatio ja väittämämuoto ovat määrittymisen ehdot, vaikka antinomian voisi juuri ajatella osoittavan niiden riittämättömyyden.

Tiedon piirissä Kantin ideat jäävät määrittymättömiksi, mutta hän herättää objektiivisen tiedon ja spekulatiivisen intressin nimissä kuopatut minän, maailman ja Jumalan ideat henkiin moraalin perustaksi *Käytännöllisen järjen kritiikissä*. Deleuze kuitenkin pyrkii löytämään vaihtoehdon, jossa ideat eivät jää epämääräisiksi ja ulkoisiksi, eikä niitä liioin valjasteta vallitsevien arvojen, moraalin tai tiedonkaan takaajiksi. Sen sijaan Deleuze muotoilee ideoille sisäistä määrittymislogiikkaa. Deleuze yhdistää Kantin ideaopin differentiaalilaskennalliseen ajattelutapaan: idean momenteja tai ”puolia” (*aspect*) vastaavat kolme differentiaalisen määrittämisen periaatetta, jotka sitovat idean kolme momenttia yhteen. Periaatteita vuorostaan vastaavat idean kolme elementtiä tai ainesta. (DR, s. 221–227; ks. Taulukko 2.)

IDEAN MOMENTTIEN, PERIAATTEIDEN JA ELEMENTTIEN YHTEYDET

momentti, aspekti	periaate	elementti
määrittämätön (dx)	määrittävyys	kvantitatiivisuus
määritettävä (dy/dx)	vastavuoroinen määrittäminen	kvalitatiivisuus
määrittynyt (dy/dx :n eri asteiden tai kertalukujen arvot)	läpikotainen määrittäminen	potentiaalisuus

Taulukko 2

Voimme huomata, että Deleuze omaksuu Kantilta tämän kolme määrittämisen osaa: Kantilla käsite on itsessään määrittämätön, määritettävissä suhteessa toisiin käsitteisiin ja todelliseen kohteeseen nähden läpikotaisin määritettävissä. Deleuzen näkökulma kuitenkin erottautuu Kantista siten, että Deleuze ei käsittele kokemuksen määrittymistä käsitteistä lähtien vaan ideaalisista differentiaaleista. Olennaisena erona tässä on se, että differentiaalinen määrittäminen on Deleuzen mukaan sisäistä tai immanenttia. Differentiaalit määrittävät toisiaan vastavuoroisesti, toisin kuin käsitteet, joista toinen määrittää tai predikoi toista; tässä differentiaalisuhteen sisäisyys tarkoittaaakin, että differentiaalit saavat merkityksensä vain keskinäisissä suhteissaan – käsitteillä taas on Kantin mukaan aina analyttinen merkityksensä tai ”komprehensionsa”, jota synteettinen määrittäminen kasvattaa. Deleuzella ideat itsessään ovat määrittäviä differentiaalisuhteiden myötä, kun taas Kantille ideoiden määrittäminen on välillistä ja perustuu analogialle ymmärryksen käsitteiden empiirisen määrittämisen suhteen (DR, s. 220). Voi myös huomata, että kantilaiset suhteen muodot ja kolme ideatyyppiä määrittämisen symboleina (Taulukko 1, s. 17) vaihtuvat differentiaalisuhteen momentteihin: dx on itsessään määrittämätön, määritettävissä suhteessa dy/dx ja määrittynyt tämän suhteen eri asteiden arvojen myötä (DR, s. 222).

Differentiaalisen määrittämisen eroaa Kantin määrittämisestä myös siten, että Kantilla tiedollinen määrittäminen edellyttää viittausta aistimelliseen intuitioon: käsitteet voivat määrittää toisiaan ja muodostaa tiedollisen synteetin ainoastaan viittaamalla ajal-

lis-avaruudelliseen, mahdolliseen kokemukseen (A6–10/B10–14). Differentiaaleilla taas ei ole mahdollista kokemuksellista sisältöä tai merkitystä kuten käsitteillä, vaan ne ovat itsessään puhtaan määrittämättömiä mutta määrittyvät kuitenkin suhteessa toisiin differentiaaleihin. Deleuzen mukaan differentiaalit sisäistävätkin Kantin muotoileman ajattelun ja aistimellisuuden eron siten, että ne ilmaisevat aistimellisiä kohteita ajateltavien elementtien välisinä suhteina, joille ei kuitenkaan ole suoraa aistimellista tulkintaa; aistimellinen differentiaali ei siis ole havaittavissa, mutta suhteessa toisiin aistimellisiin differentiaaleihin se määrittää ja tuottaa aistimellisesti havaittavat kohteet. Deleuze asettaakin aistimelliseen merkityksen tai sisällön tilalle suoran *määritettävyyden*; differentiaali on differentiaalina ja itenäisenä määrittymätön, mutta määritettävissä ja määrittynyt suhteessa toisiin differentiaaleihin. Määrittäminen ei siis edellytä (esimerkiksi Kantin olettaa) käsitteiden sisältöä/merkitystä ja identiteettiä: differentiaalit määrittyvät ainoastaan suhteissaan, ja tällöinkin niille ei ositu jonkinlaista aistimellisuuteen tai empiriaan pohjautuvaa sisältöä, vaan ne juuri Deleuzen mukaan *tuottavat* tämän sisällön. (DR, s. 220–221, 224–225.)

5.2 Idean määrittämättömän momentin määrittävyys jatkuvuuden perustana ja puhtaana kvantitatiivisuutena

Deleuze näkee ideat jatkuvuuden olemuksena tai perustana. Esimerkiksi hopean idean kohde olisi jatkuvaa, juoksevaa metallia, erotuksena hopeakolikoista tai –veitsetä, joissa idean jatkuvuutta on rajattu jollain muodolla. Deleuze kuitenkin esittää, että tällainen aistimellis-intuitiivinen kuva jatkuvuudesta jättää sen täysin epämääräiseksi. ”Jatkuvuus kuuluu Ideaan vain siinä määrin kuin jatkuvuudelle määritetään ideaalinen syy.” (DR, s. 222). Deleuze tarkoittaa, että jatkuvuudesta tulee todella ideaalista vasta kun se osataan ikään kuin synnyttää idean tasolla, eikä idean mallina ole klassinen katsominen, tarkastelu tai ”kontemplointi” (kreik. *θεοπέιν, θεωρία*). Jatkuvuudesta taas tekee keskeistä sen perinteinen yhteys aistittavaan, kun taas inhimillinen järki ja ymmärrys on yleensä sidottu diskreettisuuteen ja epäjatkuvuuteen. Zenonin paradoksit ovat kahtiajaon perinteisin ilmentymä. Zenonin perusongelman voisi ilmaista siten, että ymmärryksen tarkat, äärelliset (diskreetit) käsitteet eivät voi tavoittaa aistimellista jatkumoa: pisteistä ei synny viivaa. Äärettömyyden käsite on yksi työkalun tämän kuilun ylittämiseksi. Onkin kuvaavaa, että 1800-luvulla muotoillut joukko-opilliset perustat reaalitykujen jatkumolle perustuvat juurikin oletukselle äärettömästä

joukosta, vaikka itse todistus on äärellinen (siitä puuttuvat ajatukset äärettömästä lähestymisestä) (ks. DR, s. 223, 231).

Deleuzen mukaan jatkuvuus yhdessä syynsä tai perustansa kanssa muodostaa idean puhtaan kvantitatiivisuuden (*quantitabilité*) elementin, jota differentiaalinen symbolin dx määrittämättömyys ilmentää matemaattisesti. Differentiaalia voi ajatella äärettömän pienenä erona tai siirtymänä funktion käyrällä. Toisaalta tällainen ”havainnollistus” tekee differentiaalista aistimellisen yksikön ja kadottaa osan sen aistimellisuudesta eroavasta ideaalisesta luonteesta: ” dx ei ole mitään suhteessa x :ään eikä dy mitään suhteessa y :hyn. Kuitenkin koko ongelma piilee näiden nollien merkityksessä” (DR s. 222). Deleuze korostaa, että kvantitatiivista elementtiä ei tule tulkita *quantumiksi*, aistimelliseksi vakioksi tai suuruudeksi, jolla on jokin yksittäinen tai partikulaarinen arvo, vaikka kyseessä olisikin äärettömän tai infinitesimaalisen pieni luku. Puhdas kvantitatiivisuus tulee kuitenkin erottaa myös *quantitasista* eli kvantiteetista, muuttuvasta suureesta, jolla on yleinen (*général*) arvo (esim. $y=2x$). Deleuze määrittelee nämä käsitteet kantilaisessa hengessä: *quantum* viittaa partikulaarisiiin, äärellisiin vakiosuuruuksiin tai -määriin *aistimellisen intuition* kohteina, kun taas *quantitas* viittaa *ymmärryksen käsitteen* muuttuvaan suureeseen, joka voi saada eri arvoja.²⁶

Differentiaalia ei kohdata intuitiossa, mutta se ei ole myöskään muuttuja; Deleuze liittää differentiaaliin *universaaliuden*, joka eroaa muuttuvien suureiden (*quantités variables*) kuvaamasta yleisyydestä (*généralité*). Funktion tai yhtälön yleisyydellä on itsessään vain niiden partikulaarisista arvoista riippuva abstrakti merkitys. Tämän yleisyyden Deleuze samastaa kantilaisten ymmärryksen käsitteiden ja lakien yleisyyteen, joka saa sisältönsä ja riippuvainan aistimellisuudesta. ”*Quantitasilla* ymmärryksen käsitteenä on yleinen arvo, ja yleisyys kuvaa tässä mahdollisten partikulaaristen arvojen ääretöntä määrää, riippuen muuttujan mahdollisista arvoista” (DR, s. 222). Funktiot ja yhtälöt ilmaisevat muuttujillaan yleisyyksiä, jotka ovat kuitenkin alisteisia *quantumien* tai ”kvanttien” partikulaarisuudelle, ainakin samassa määrin kuin Kantin ymmärryksen käsitteet saavat merkityksensä aistimelli-

---

²⁶ Tämä tulkinta on erityisen sopiva, sillä ensinnäkin määrä tai kvantiteetti muodostaa Kantilla yhden ymmärryksen kategorioiden neljästä luokasta (ks. A142/B182), ja lisäksi Kant käyttää vaihdettavasti tietoisuuden transsendentaalista kohteesta ilmaisuja ’kohde yleensä’ (*Gegenstand/Objekt überhaupt*) ja ’objekti X’ (*Gegenstand/Objekt = X*). Funktionaalinen näkökulma tuo hyvin esiin ymmärryksen puhtaiden käsitteiden oikeanlaisen käytön ja tiedon regressiivisyyden: Kantille kategorioiden soveltuvuus kokemukseen ei ole äärellistä eikä ääretöntä, vaan muodostaa määrittämättömän pitkän sarjan (esim. A506/B534; A519-520/B547-548; DR, s. 231). Ymmärrys on kuin funktio, joka liittyy kunkin aistimellisen sisällön johonkin käsitteeseen, muodostaen näin kahden sarjan jäsenten järjestettyjen pariin sarjan. Kant itsekin sanoo käsitteiden ilmentävän ”funktioita”, jotka tuovat mieltiedien joukon yhden mielteiden alaisuuteen (A68/B93).

sista sisällöistä, vaikka eivät Kantin mukaan seuraakaan niistä (DR, s. 221-222).²⁷

Esimerkiksi ympyrän algebrallinen ilmaisu $x^2 + y^2 = r^2$ edellyttää partikulaarista arvoa r , joka määrittää ympyrän säteen. Se sitoo ympyrän vakioarvoon, joka näin edustaa muuttujien arvoja, joiden vaihteluvälin se määrää. Sen sijaan differentiaaliyhtälö $ydy + xdx = 0$ tai $dy/dx = -x/y$ ilmaisee kehän (*circonférence*) universaalien muodon, eli sen, kuinka ympyrän kehä tai vastaava funktion käyrä kehittyy kussakin funktion pisteessä. (ks. DR, s. 222). Differentiaalisen universaalius tarkoittaa tässä suhteessa, että differentiaalisten suhde ilmaisee muutosten välisen suhteen riippumatta yhtälön tai funktion partikulaarisista arvoista saavista muuttujista. Funktion tai yhtälön yleisyys koskee siis partikulaarisen muotoa samoin kuin ymmärryksen käsite ei ole riippuvainen yksittäisistä aistimellisistä sisällöistä vaan aistimellisuuden muodosta yleensä. Differentiaali ilmaisee funktion muuttuvaisuutta koskevan muuttumattoman lain, jota näin ollen ei voi suoraan ilmaista partikulaaristen muuttujien avulla, vaan se edellyttää näkökulman vaihdosta. Differentiaali ilmaisee funktion tai yhtälön muuttuvaisuuden sinänsä, ei niiden muuttujaa tai arvon muutosta. Tämän muuttuvaisuuden esiintuominen edellyttää nimenomaan kvantitatiivisen muutoksen mitätöimistä (DR, s. 223, Bordas-Demoulin 1874, s. 670).

Deleuze ammentaa ajatuksen differentiaalisen määritettävistä määrittämättömyydestä ranskalaiselta matemaatikolta Jean-Baptiste Bordas-Demoulinilta (1798-1859), joka Deleuzen mukaan muotoili platonilaisen tulkinnan differentiaalilaskennasta (DR, s. 221). Bordasin mukaan differentiaalisten määrittämättömyys ja jopa olemattomuus alkeisfunktion ”yksilöllisestä” (*individuel*) näkökulmasta ilmaisevat itse asiassa vain siirtymän funktion lajityypistä (*genre*) toiseen, jossa funktion yksilöllisyys ja yksilölliset suhteet mitätöityvät differentioitumisessa universaalien näkökulman hyväksi (Bordas-Demoulin 1874, s. 385, 676). Deleuzen mukaan sekä partikulaarisuus että yleisyys kuuluvat Bordasilla tässä nimenomaan siihen, mitä tämä nimittää ”yksilöllisyydeksi” (*individualité*). Differentioiminen siirtää tarkastelun yksilöllisyyden piiristä funktion universaaleihin ominaisuuksiin (DR, s. 223; vrt.

---

²⁷ Laskennallisesti yhtälön erottaa funktiosta viime kädessä, että yhtälössä yhtäsuuruusmerkin '=' oikealla puolella on jokin vakio, kun taas funktiossa molemmilla puolilla on muuttuja. Esimerkiksi $y=x^2$ on funktio, kun taas $y-x^2=0$ on yhtälö. Intuitiivinen ero on se, että kun yhtälössä kaksi oliota asetetaan yhtä suuriksi, funktio ilmaisee pikemminkin kuvautumis- tai tuotantosuhteen: kun (yhden muuttujan) funktioon syöttää jonkin arvon, se suoltaa ulos toisen. Muuttujien ja differentiaalisten suhteen ja eron suhteen funktioiden ja yhtälöiden ero ei ole merkittävä. Toisaalta matematiikan parissa Deleuzen differentiaalisen käsite vastaa monilta osin differentiaalisten roolia *differentiaaliyhtälöissä*, joiden pohjalta pyritään integroimaan tuntematonta funktiota – tämän integroimisen Deleuze samastaa idean aktualisoitumiseen. Differentiaaliyhtälö onkin ”ongelma”, jonka voi usein ratkaista tai integroida vain paikallisesti.

Bordas-Demoulin 1874, s. 387, 666).

Partikulaaristen arvojen mitätöityminen ei kuitenkaan tarkoita, että universaali olisi pelkkä tyhjiys tai olemattomuus (*néant*), sillä differentioituminen nimenomaan osoittaa partikulaarisista arvoista riippumattoman, universaalien suhteen mahdollisuuden (ks. DR, s. 223). Differentioitaessa "ollaan siirrytty lajityypistä toiseen kuin peilin toiselle puolelle; funktio on menettänyt muuttuvan (*muable*) osansa tai varioivan ominaisuutensa, ja se edustaa enää muuttumattomuutta (*l'immuable*) siinä toimituksessa, joka on tuonut muuttumattomuuden esille" (DR, s. 223). Differentiaalisuhteen esiintuoma "universaali muuttumattomuus" tarkoittaa sitä, että (riippumattomien ja riippuvaisten) muuttujien muuttuvaisuus kutistuu siinä olemattomiin. Tässä paljastuva suhde ilmaisee muuttujien muutosten suhteen, joka ei riipu muuttujien arvoista ja on tässä mielessä muuttumaton. Partikulaaris-yleinen ja muuttuva näkökulma vaihtuu näin differentioitaessa universaaliin, muuttumattomaan näkökulmaan. Bordas viittaakin matemaatikko Antoine Cournot'n näkemykseen, että differentiaalifunktio on itse asiassa alkuperäisempi kuin "primitiivifunktioksi" kutsuttu täydellinen funktio, sillä se ilmaisee funktion syntymisen universaalien lain, josta partikulaaristen arvojen variointi voidaan integroimalla johtaa, tai paremminkin Bordasin epäortodoksisen sanavalinnan mukaisesti "derivoida" tai johtaa (Bordas-Demoulin 1874, s. 665).

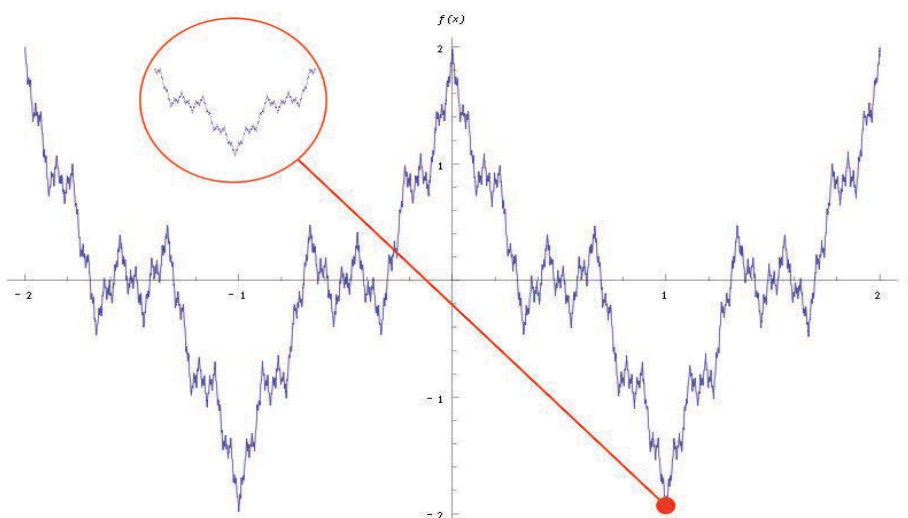
Differentiaali ilmentää kvantitatiivisten arvojen rajaa. Deleuzen mukaan differentioitumisessa ilmenevää ja derivaatan modernissa määritelmässäkin esiintyvää rajan (*limite*) käsitettä ei kuitenkaan tule tulkita funktion raja-arvoksi, jota funktio lähestyisi äärettömästi, vaan *leikkaukseksi* (*coupure*), joka muodostaa funktion muuttuvuuden ja muuttumattomuuden välisen sisäisen rajan. Deleuze viittaa tällä termillä Dedekindin leikkaukseen (saks. *Schnitt*), joka mahdollistaa irrationaalilukujen määrittelemisen reaalilukujen jatkumossa kahden rationaalilukujen muodostaman joukon välisenä rajana. (ks. DR, s. 223; Dedekind 1912, §§4–5; Boyer 1949, s. 291; ks. DeLanda 2002, s. 99). Näin leikkauksen käsite luo universaalien perustan lukujen määrittämiselle: luvut ovat leikkauksia reaalijatkumossa, ja irrationaaliluvun leikkaus paljastaa tämän jatkumon palautumattomuuden rationaalilukuihin.

Kuten mainitsin aiemmin, jatkuvuus yhdessä syynsä tai perustansa kanssa muodostaa Deleuzen mukaan kvantitatiivisuuden puhtaan elementin (DR, s. 222). Differentiaalisen symbolin dx edustaa tätä elementtiä, ja sen määrittäminen differentiaalisuhteessa edellyttää siirtymistä yhtälöiden ja funktioiden ilmentämän muuttuvaisen partikulaarisuuden rajalle. Tämä raja ei ole funktion approksimoitu arvo vaan muuttujien muutosten välinen suhde. Se tulee

Deleuzen mukaan näin ollen ymmärtää funktion sisäisenä rajana tai leikkauksena muuttuvan (*changeant*) ja muuttumattoman (*non-changeant*) välillä. ”Raja ei enää edellytä jatkuvan muuttujan ja äärettömän approksimoinnin ideoita. Sitä vastoin rajan käsite pohjustaa uuden staattisen ja täysin ideaalisen määritelmän jatkuvuudelle, ja sen itsensä määrittelemisen puolestaan edellyttää ainoastaan luvun käsitteen, tai pikemminkin lukujen universaaliuden käsitteen.” (DR, s. 223). Samoin kuin differentiaalinen suhde antaa tietyn käyräjoukon käyrien jatkuvuuden syntymisen riittävän (joskaan ei välttämättömän) perusteen, Dedekindin leikkaus muodostaa reaalilukujen jatkumon syntymisen lain. Näin rajan lähestyminen ei niinkään edellytä jatkuvuutta, vaan rajan käsite muodostaa positiivisen määritelmän jatkuvuudelle ja itsenäistää sen aistimellisesta jatkuvuudesta.

Differentioituvuus on kuitenkin vain jatkuvuuden riittävä ehto, ei välttämätön ehto (vastaavasti jatkuvuus on differentioitumisen välttämätön muttei riittävä ehto). Otetaan esimerkiksi Weierstrassin ”patologinen funktio”:

$$f(x) = \sum_{n=0}^{\infty} a^n \cos(b^n \pi x)$$

Kuva 1

Funktiossa $0 < a < 1$, b on positiivinen pariton kokonaisluku, ja $ab > 1 + (3/2)\pi$ on jatkuva kaikissa pisteissään, mutta ei differentioitu yhdessäkään pisteessä. Lähestyttäessä mitä vain kuvaajan pistettä erotusosamäärän raja-arvo on nimittäin erimerkkinen pisteen vasemmalla ja oikealla puolella, valittiin sitten kuinka läheinen piste tahansa (Tiles 1989, s. 81). Funkti-
on kuvaaja muodostaa fraktaalisen kuvion, jossa sama kuvio toistuu mielivaltaisen pienellä

tarkasteluvälillä.

Differentioituvuus jatkuvuuden riittävänä perusteena muodostaakin leikkauksen erityistapauksen, jossa näyttäytyy määrittämisen kvantitatiivisen elementin transsendenssi partikulaariseen kvantiteettiin nähden; leikkauksen myötä määrittävät jatkuvat reaalityyppiset eroavat luonnoltaan rationaaliluvuista. Rationaaliluvut kuitenkin kuuluvat reaalityyppisten jatkumoon, ja differentioimisen transsendenssi muodostaa kvantiteetin sisäisen rajan, joka avaa näkymän kvantitatiivisista muutoksista kvantiteetin muuttuvaisuuteen sellaisenaan. Deleuze ei näekään differentiaalia syynä jatkuvuudelle sellaisenaan, sillä differentiaalinen käsite perustaa vain geometrisen jatkuvuuden. Differentiaalit kuitenkin perustavat tämän geometrisen intuitiivisen jatkuvuuden avaamalla näkymän sen tuolle puolelle. Tähän Deleuze nähdäkseen viittaa ”leikkauksella”, joka on yksiselitteinen käyrän piirissä, mutta näyttäytyy vain olemattomana käyrän arvojen muutoksiin nähden. (ks. DR, s. 223.)

5.3 Idean kvalitatiivinen elementti

Differentiaalinen määrittäminen johtaa kvantiteetin käsitteen sisäiselle rajalle, jossa partikulaaristen arvojen suhde väistyy näiden arvojen muutosten universaalien suhteiden tieltä. Differentiaalisuhde dy/dx ilmentää Deleuzen mukaan kvantitatiivisuuden rajaa ja määrittääkin funktion *kvalitatiiviselta* kannalta. Hegelkin kuvaa differentiaalisuhdetta ”kvalitatiivisena kvantiteettisuhteena”, jossa kvantitatiivisuus saavuttaa rajansa, suhteen jäädessä jäljelle (Hegel 1832, s. 253–254). Differentiaalisuhde ilmaisee alkeisfunktion muuttuvaisuutta kuvaavan funktion. Sen perusteella voi muodostaa käyrän tangenttien kulmakertoimien funktion, derivaattafunktion, joka kertoo kuinka käyrä käyttäytyy kussakin pisteessä. Näin derivaattafunktio eroaa kvalitatiivisesti alkeisfunktioista, joka kytkee kvantitatiivisia arvoja toisiinsa. Tämä ei kuitenkaan ole Deleuzen mukaan differentiaalisuhteen kvalitatiivisuuden perustavin piirre, sillä suhteen derivaattafunktiossa ilmaisema laatu on yhä riippuvainen funktion ilmaisevan käyrän tangenttien kvantitatiivisista arvoista. (DR, s. 223–224.)

Jos differentiaali puhtaana kvantitatiivisuutena merkitsee kvantiteetin rajaa, vastaavasti differentiaalisuhteen ilmentämä ”puhdas kvalitatiivisuus” vie kvalitatiivisuuden rajalle. Mitä tämä tarkoittaa? Deleuze liittää puhtaan kvalitatiivisuuden differentiaalisuhteen dy/dx itsensä differentioituvuuteen: d^2y/dx^2 , d^3y/dx^3 ... Suhde dy/dx on Deleuzen mukaan ”sisäinen kvalitatiivinen suhde, joka ilmaisee partikulaareista arvoistaan erotetun funktion universaaliuden” (DR, s. 66). Tällä suhteella on ”variaation asteita”, jotka eivät

liuden” (DR, s. 66). Tällä suhteella on ”variaation asteita”, jotka eivät samastu käyrän luonnetta kuvaaviin tangentin kulmakertoimiin tai differentiaalisuhteen saamin arvoihin, vaan differentiaalisuhteen universaalius perustuukin sen ilmaisemaan ”kvalitatiivisuuden puhtaiseen elementtiin”, joka näyttäytyy differentioitumisen periaatteellisena päättymättömyytenä, sikäli kuin derivaattafunktion voi itsensäkin derivoida tai differentioida.²⁸ Toisin sanoen kvalitatiivisuuden puhdas näkökulma ilmaisee kvalitatiivisuuden tasojen potentiaalisesti äärettömän moninaisuuden. Differentiaalinen kvalitatiivinen näkökulma ei nimittäin palaudu funktion arvoihin kytkeytyvien laatuojen edustamiseen vaan funktion laadun ilmaiseva differentiaalisuhde voi itsekin olla differentioituva. Käyrän muuttuvaisuus ei siis välttämättä palaudu toiseen funktioon, joka representoisi käyrän muuttuvaisuutta käyrän kuvaamaa funktiota muistuttavalla tavalla, vaan muuttuvaisuus muodostaa moneuden, joka on määrittynyt mutta jota ei voi palauttaa mihinkään partikulaarisiin suhteisiin. Deleuze kuvaa tätä differentiaalisuhteen ilmaisemaa puhdasta kvalitatiivisuutta sen universaaliudeksi laadun suhteen, ja se ilmentää idean kykyä synnyttää idean idea, idean idean idea ja niin edelleen (DR, s. 224).

5.3.1 Vastavuoroinen määrittyminen differentiaalisuhteen määrittävyyden periaatteena

Sellaisinaan määrittymättömien differentiaalisten määrittävyyden suhteessa toisiinsa muodostaa Deleuzen mukaan ideoiden määrittävyyden periaatteen. Differentiaali dx on siis määritettävissä vain suhteessa dy/dx , ja tätä suhdetta puolestaan vastaa vastavuoroisen määrittymisen periaate. (DR, s. 222). Määrittävyyden periaate siis johtaa vastavuoroisen määrittymisen periaatteeseen.

Näimme luvussa 4, että Deleuze lainaa ajatuksen differentiaaleista kokemuksen geneettisenä perustana Kantin kriitikolta Salomon Maimonilta. Kant olettaa, että meillä on hallussamme tosia synteettis-apriorisia arvostelmia, ja oikeuttaa niiden objektiivisen pätevyyden suhteessa kokemuksen kohteisiin sillä perusteella, että ne ovat konstruotavissa ap-

---

²⁸ Kaikki derivoituvat funktiot eivät ole äärettömästi derivoituvia, tai esimerkiksi funktion $y=x^2$ derivaatta y' (tai dy/dx) on $2x$, jonka derivaatta vuorostaan on $y''=2$, ja tämän jälkeen kaikki derivaatat ovat nolliä (vaikka periaatteessa näitäkin voi toki pitää derivaattoina). Deleuze ajatuksena lienee, että derivoituvuus tai differentioituvuus on lähtökohtaisesti loputon, ja joidenkin funktioiden kohdalla differentioimisen avaava kvalitatiivisuuden ulottuvuus vain on äärellinen, eli funktion muuttuvuus on äärellistä: funktio $y=x^2$ ksuvaa paraabelin, jossa tapahtuu vain yksi suunnanmuutos. Esimerkiksi jaksolliset funktiot, kuten $y=\sin x$, taas muuttuvat säännöllisesti mutta koska muuttuvuus on jatkuvaa, funktio differentioituu äärettömästi.

riorisesti ajassa, joka on kaikkea kokemusta yhdistävä tekijä intuition muotona (A155/B194). Maimon vuorostaan pitää Humeen tapaan näiden *a priori* arvostelmien totuutta kyseenalaisena, mutta osoittaa niiden pätevyyden suhteessa ”[kokemuksen kohteiden] rajoihin, jotka määrittyvät kohteina järjen kautta suhteessa näitä rajoja vastaaviin intuitioihin [...]” (Maimon 1965, s. 186-187, ks. 73). Äärellisen ymmärryksen todellisina kohteina ovat siis kohteiden rajat, ideat, jotka ovat intuition näkökulmasta olemattomia ja joiden mahdollisuuden voi perustella vain äärettömän ymmärryksen näkökulmasta: ääretön ymmärrys asettaa kaikki käsitteet välttämättömiin suhteisiin, joskin pelkästään mahdollisina. Nämä suhteet näyttäytyvät äärellisen ymmärryksen näkökulmasta differentiaalien välisinä suhteina. (s. 86-87 alaviite) Maimon tulkitsee Kantin ”noumeenin” (*Noumenon*) tiedostamattomaksi ilmiöksi: se on ilmiön perusta, mutta se samanaikaisesti eroaa luonteeltaan ilmiöstä ja on ilmiölle sisäinen periaate. Differentiaalit eivät ole aistimellisen intuition piirissä, mutta niiden suhde (dy/dx) synnyttää ilmiön. (s. 32).

Maimonin mukaan tiettyä mielletä (*Vorstellung*) koskeva tietoisuus edellyttää kyseisen mielteen differentiaaleja. Differentiaali on rajakäsite, joka jää jäljelle, kun kaikista aistimellisista mielteistä abstrahoidaan pois niin ekstensiiviset kuin intensiivisetkin suuruudet tai määrät (*Quantitäten*). (Maimon 1965, s. 27-29.) Maimon pyrkii Deleuzen mukaan ylittämään kantilaisen käsitteen ja intuition kahtiajaon ja tähän liittyvän konstruktivisuuden, joka antaa perustan vain mahdollisen kokemuksen määrittämiselle; Maimonin tavoitteena on todellisen kokemuksen ja kohteiden synnyn (ransk. *genèse*, saks. *Entstehung*) määrittäminen (DR, s. 224-225; ks. Maimon 1965, s. 63-64, 27-28 alaviite).

Differentiaali on ideaalinen elementti, jota ei voi havaita, mutta jota ei kuitenkaan voi erottaa havaitusta todellisuudesta, koska se on sen syntymisen peruselementti. Kantilaista *quid juris* -oikeutusongelmaa ei synny, sillä differentiaalit ovat määrittäviä vain suhteessa toisiinsa, eivätkä ne ole välittömästi läsnä tietoisuudelle ymmärryksen käsitteiden lailla. Differentiaalit ovat aistimelliset kohteet tuottavia elementtejä, joita ei havaita sellaisinaan vaan ne voi ainoastaan määrittää niiden välisistä suhteista koostuvana rakenteena, joka tuottaa tietyn ilmiön. Nämä ainekset ovatkin ajattelun kohteita, jotka kuitenkin ovat sellaisinaan määrittämättömiä ja määritettäviä ainoastaan keskinäisten suhteidensa kautta. (DR, s. 225).

Kant sisällyttää ymmärryksen käsitteiden joukkoon vastavuoroisesti määrittyviä käsit-

---

Säännöllisyyden näkee siitä, että derivaatat vaihtelevat jaksollisesti: 1. $\cos x$, 2. $-\sin x$, 3. $-\cos x$, 4. $\sin x$, 5. $\cos x$, 6.

teitä kuten syy ja seuraus, mutta nämä ovat sellaisinaan määrittäviä ainoastaan loogisessa ja muodollisessa mielessä (kuin funktio ilman mahdollisia arvojaan), sillä niiden objektiivisuus ja siis määrittävyys edellyttää jotain niihin nähden ulkoista, aistimellista sisältöä (ks. DR, s. 225; Maimon 1965, s. 86 alaviite). Kantillakin yksittäinen käsite on aina määrittämätön ja määrittyy vain suhteessa toisiin käsitteisiin, mutta tämä edellyttää aistimellista sisältöä, jonka synteesin käsitteiden välinen määrittäminen vain ilmaisee. Käsitteet saavat sisältönsä ainoastaan aistimellisuuden moninaisuudesta, mutta käsitteiden määrittävyys suhteessa toisiin käsitteisiin ei kytkeydy suoraan aistimellisuuden transsendentaaliseen määrittämiseen, vaan aistimellisuus on pelkkä ulkoinen edellytys käsitteiden keskinäiselle määrittämiselle. Määrittämyksen todellinen, aistimellinen sisältö jää Kantilla siis ulkoiseksi määrittämiselle. Tämän vuoksi käsitteiden soveltuvuuden ”Transsendentaalinen deduktio” on Kantille tarpeellinen. Jos Kantin käsitteiden suhteet ilmaisevat mahdollisia yhteyksiä, jotka pätevät niistä riippumattomiin aistittaviin kohteisiin, differentiaaliset suhteet ovat aistittavien kohteiden sisäisiä geneettisiä rakenteita. Siinä missä Kant tekee tiedon kannalta ratkaisevan eron käsitteen ja aistittavan välillä, Deleuzelle perustavampana eron ilmiön ja sen tuottavan rakenteen välillä – tällöin käsite ja aistimellinen intuitio ovatkin vain ilmiön kaksi eri näkökulmaa, jotka ideaalinen rakenne synnyttää (DR, s. 225).²⁹ Deleuze korvaakin Kantin deduktion ehdollistavan näkökulman synnyn geneettisellä näkökulmalla (ks. luku 4).

Ymmärrys on Kantille äärellisten käsitteiden kyky, kun taas järki on ehdottomien ideoiden kyky. Maimon vuorostaan sanoo differentiaaleja ”ymmärryksen ideoiksi” (Maimon 1965, s. 192).³⁰ Maimon ei kielläkään Kantin käsitystä järjen ideoiden ilmenemisen mahdollisuudesta, vaan esittää, että differentiaalit ovat ”reaalisia kohteita” (*reelle Objekte*) sikäli kuin ne mahdollistavat intuition kohteen määrittämisen (Maimon, s. 195–196, 365). Näin jos Kantille järjen ideat vain sääntelevät ymmärrystä ja siten aistittavia kohteita koskevaa tietoa, Maimonin differentiaaliset ymmärryksen ideat muodostavat suoraan intuition kohteiden synnyinperiaatteet (ks. Beiser 198, s. 299).

-sintx jne.

²⁹ Kantkin itse asiassa määrittelee tiedon ”intuitus vel conceptus” – intuitio tai käsite – mutta tyytyy viittaamaan näiden yhteiseen ”salaiseen alkuperään” (A15/B29). Martin Heidegger on ehdottanut kuvittelukykyä täksi yhteiseksi alkuperäksi tai juureksi (Heidegger 1973, s. 137). *Arvostelukykyyn kritiikissä* kuvittelukykyyn vapautuminen ymmärryksen ja järjen määrityksistä onkin mielenkykyjen sopusoinnun perusta (KKF, s. 82–84). Deleuze kuitenkin tuo esiin, että juuri *ideat* tuovat esiin tämän vapaan sopusoinnun (KKF, s. 83–84). (vrt. ID, s. 81, 83.)

³⁰ Maimon tosin puhuu teoksen alkupuolella differentiaaleista ”järjen ideoina”, ennen erottelua järjen ja ymmärryksen ideoihin (ks. Maimon 1790, s. 32)

Maimon tuntu perustavan differentiaalien todellisuuden oletukseen *äärettömän ymmärryksestä* (Maimon 1965, s. 86–87 alaviite; Guérout 1929, s. 61). *Äärellisen* ymmärryksen näkökulmasta kaikki suhteet ovat sellaisinaan abstrakteja, ja ne voidaan määritellä vain kehämäisesti; ne edellyttävät aistimellisia sisältöjä tullakseen konkreettisiksi. Esimerkiksi syy aiheuttaa seurauksen ja seuraus aiheutuu syystä, mutta nämä käsitteet vaativat jonkin aistimellisen (vähintäänkin *a priori*) sisällön merkitäkseen jotakin eli määrittyäkseen. Maimonlainen äärellinen ymmärrys viittaakin Kantin kuvaamaan ymmärryksen mielenkykyyn, joka ei käsitteineen tai kategorioineen ole itsessään määrittynyt, vaan edellyttää määrittyäkseen aistimellisia sisältöjä. Maimonin mukaan Kant perustaa kategorioiden välttämättömyyden vain siihen oletukseen, että meillä todella on esimerkiksi kausaalista tietoa maailmasta, jolle välttämätön ehto syyn kategoria on. (Maimon 1965, s. 186–187.) Maimon taas esittää reaalisten kohteiden synnyn perustaksi *äärettömän* ymmärryksen, joka ajattelee ideaalisten suhteiden kokonaisuutta, joka määrittää kaikki yksittäiset suhteet (s. 86–87 alaviite). Maimon saa tähän innoituksen Leibnizin differentiaalisesta ajattelusta, jossa todellisuuden pistemäiset perusyksiköt monadit heijastavat maailman kokonaisuutta. (Maimon 1965, s. 26 alaviite, 365–366; Guérout 1929, s. 76–77.)

Deleuzen mukaan tämä ääretön ymmärrys on ylimääräinen lisä differentiaaliseen määrittämiseen, sillä se näyttää vain muodostavan tiedon ideaalin, joka saa oikeutuksensa aktuaalisesta kokemuksesta. Jos ideoiden suhteet ovat Maimonilla äärellisestä näkökulmasta tiedostamattomia ja differentiaalisia, äärettömän ymmärryksen näkökulmassa ideaaliset suhteet muistuttavat äärellisiä käsitteellisiä suhteita, ainoastaan täysin määrittäneinä (Maimon 1965, s. 64–65, 86–87 alaviite). Deleuzen mukaan differentiaaliset ideat taas tulisi nähdä tiedostamattomina (*inconscient*) – ei tietoisuuden alaisina. (DR, s. 249.) Deleuze esittääkin teoksessa *Le pli – Leibniz et le baroque* (1987), että äärettömän ymmärryksen käsite ei ole keskeinen differentiaalisuhteiden vastavuoroisen määrittämisen kannalta:

Sen paremmin Maimonille kuin Leibnizillekaan differentiaalien vastavuoroisen määrittäminen ei perustu jumalaiseen ymmärrykseen, vaan pieniin havaintoihin, jotka edustavat maailmaa äärellisessä minässä (suhde äärettömään ymmärrykseen juontuu näistä, eikä toisin päin). (P, s. 119).

Maimonin ääretön ymmärrys tuleekin Deleuzen mukaan ymmärtää tiedostamattoman läsnäoloiksi äärellisessä ymmärryksessä. Deleuze tuo myös esiin, että Kantkin joutui kohtamaan

tämän tiedostamattomuuden ja tietoisuuden kiinteän suhteen yhtäältä ajattelevan ja määrittävän minän ja toisaalta määritettävän minän erossa. (P, s. 118–119.)

Kantilainen ratkaisu, jossa ideoiden kyvyksi määritellään järki, jolla ei ole suoraa empiiristä käyttöä, ei Deleuzen mukaan ole ääretöntä ymmärrystä parempi vaihtoehto. Perusongelmana ideoiden tulkitsemisen suhteen on se, että ne nähdään jollekin mielenkyvyille ominaisina kohteina, jolloin niistä tulee mielenkyvyn muodostaman konsensuksen tai ”yleistajun” (*sens commun*) ja tämän ilmentämän mielenkykyjen perustavan harmonian alaisia. Tällaisessa näkökulmassa on mahdotonta jäsentää tilanne, jossa kykyjen empiirisen käytön sopusointu häiriintyy, esimerkiksi jonkin tuntemattoman, käsittämättömän asian tai ylipäättään muutoksen ilmaantuessa. Ideoita ei tarvitse nähdä minkään tietyn kyvyn, järjen tai ymmärryksen alaisina, vaan ne koskevat kutakin kykyä erikseen. Ideoiden merkityksen jäsentämiseksi ei niitä tulekaan suhteuttaa empiirisen tietokyvyn muodollisten ehtojen mukaisiksi. Ideoiden merkitys piilee juuri siinä, että empiiriselle tietokyvyille transsendenteina ne eivät ole tietoisuuden ykseyden ja identtisyyden alaisia vaan ovat ”tiedostamaton” tiedossa (DR, s. 249).

5.4 Idean täysi määrittynyys ja potentiaalisuus

Vastavuoroinen määrittäminen muodostaa määrittävyyden periaatteen sellaisenaan määrittymättömien differentiaalisen suhteelle. Maimonin järjestelmässä vastavuoroinen määrittäminen muodostaa myös kohteen täyden tai läpikotaisen (*complet*)³¹ määrittämisen periaatteen; ääretön ymmärrys asettaa kaikki käsitteet suhteisiin toistensa kanssa, joka on määrittynyyden ideaalinen perusta (vrt. DR, s. 66 alaviite). Deleuzen mukaan idean täysi määrittynyys perustuu kyllä differentiaalisuhteille, mutta täysi määrittynyys ei liity suoraan differentiaalisuhteiden eri asteisiin, joihin Deleuze liitti ideoiden ”kvalitatiivisuusaineksen” (*élément de qualitatilité*), vaan kytkeytyy differentiaalisuhteen asteita vastaaviin ”singulaaripisteisiin” (DR, s. 66, 228). Täysi määrittynyys ilmentää Deleuzen mukaan ideoiden kolmatta piirrettä tai ainesta, niiden ”potentiaalisuusainesta” (*élément de potentialité*) (DR, s.

---

³¹ Deleuze viittaa termillään *complet* melko yksiselitteisesti Kantin käsitteeseen *durchgängig*, joka on sananmukaisesti ’läpikäyden’ (tai ’läpikäyvä’), mutta tarkoittaa suurin piirtein samaa kuin ’läpikotaisesti’ tai ’kauttaaltaan’. ’Täysi määrittäminen’ ja ’täysin määrittynyt’ kadottavat siis ’läpikäymisen’ vivahteen, mutta toisaalta *complètement* viittaa *durchgängig*ä suoremmin täyttymiseen tai kokonaisvaltaisuuteen.

226).

Differentiaalisuhteen vastavuoroinen määrittäminen koskee vain ”differentiaalisuhteita ja niiden asteiden moneutta. Täysi tai läpikotainen määrittäminen vuorostaan koskee ”suhteen arvoja, eli muodon koostumusta tai muotoa luonnehtivien singulaaristen pisteiden jakautumista, esimerkiksi kun suhde saa arvon nolla, ääretön tai 0/0.” (DR, s. 227–228). Deleuze viittaa ”differentiaalisuhteiden asteilla” tai ”variaation asteilla” derivaatan eri kertalukuihin (dy/dx , d^2y/dx^2 , d^3y/dx^3 ; $f'(x)$, $f''(x)$, $f'''(x)$) eli siihen, että differentiaalisuhteen variointi ei palaudu suhteen saamiin yksittäisiin arvoihin, vaan differentiaalisuhde voi itsekin olla differentioituva; differentioituneisuus ei siis palaudu derivaattafunktioon, vaan muodostaa pikemminkin differentioitumisen horisontin funktiolle, joka on funktiolle sisäinen, mutta ei muistuta funktiota. Tätä differentiaalisuhteen asteiden määrittämätöntä mutta määritettävää moninaisuutta tai moneutta Deleuze kutsuu ”varietetiksi” (*variété*). (DR, s. 224.)³²

Differentiaalisuhteiden täyden määrittämisyyden mallin Deleuze saa ranskalais-puolalaiselta matemaatikko-filosofi Josef Hoëné-Wronskilta (1778-1853). Wronski muotoilee teoksissaan kantilaista tulkintaa differentiaalilaskennasta, jossa se sijoittuu järjen alueelle ymmärrykselle alisteisen aistimellisuuden sijaan. Wronski samastaa differentiaalisen kantilaiseen järjen määrittämättömään (ransk. *indéfini*) ideaan, joka ylittää (tai tarkemmin ottaen alittaa) äärellisen tiedon piiriin (Wronski 1814, s. 34–36; ks. DR, s. 221). Kantin matematiikkakäsityksen heikkous piilee Wronskin näkökulmasta siinä, että hän sijoittaa matematiikan sisällön kokonaisuudessaan puhtaan ajallis-avaruudellisen aistimellisuuden piiriin, mikä vuorostaan alistaa matematiikan äärellisille, (*a priori*) havaittaville muodoille. Differentiaalilaskenta ei Wronskin mukaan kohdistu apriorisen ajan ja avaruuden äärellisiin suuruuksiin tai määriin (*quantité*) vaan koskee juuri määrän ja sitä koskevan tiedon syntyä. (DR, s. 227; Wronski 1814, s. 35–36; Boyer 1959, 262–263.)

Wronski lähestyy differentiaalisten olemusta funktion *sarjakehitelmien* kautta. Wronski arvostelee ranskalaisen matemaatikon, Joseph-Louis Lagrangen Taylorin sarjakehitelmien

---

Käännän käsitteen Kantin yhteydessä (*durchgängig*) ensisijaisesti ’läpikotainen’ ja Deleuzen yhteydessä (*complet*) ensisijaisesti ’täysi’.

³² *Variété* on vakiintunut ranskankielinen käänös Riemannin työhön perustuvalla *moniston* (saks. *Mannigfaltigkeit*, eng. *manifold*) käsitteelle, josta Deleuze käyttää valtaosin ilmaisua *multiplicité* (vrt. ransk. *pli*, saks. *Falte* – taitos, laskos, poimu). ’Monisto’ on matematiikassa yleisnimitys differentiaalis-geometrisille tai topologisille avaruuksille, mutta Deleuze luo tästä laaja-alaisemman, filosofisen käsitteen, jolla hän kuvailee idean luonnetta. Deleuzen termin *multiplicité* käänös jokseenkin vakiintuneen käytännön mukaisesti ’moneus’.

yleistä soveltuvuutta koskevia todistuksia siitä, että Lagrange olettaa olemassaoleviksi ne differentiaalifunktiot, jotka muodostavat sarjakehitelmän jäsenten kertoimet (Wronski 1814, s. 78–80; DR, s. 227). Ymmärrys tuottaa kyllä ”epäjatkuvan summauksen”, mutta tämä sarja on vain suuruuksien synnyn aineksena eikä näytä sarjamuodon perustaa kokonaisuudessaan (DR, s. 227). Wronskin mukaan ”asteittaisuus” (*graduation*) tai jatkuvuus antaa sarjalle muodon, joka kuuluu järjen ideoihin (Wronski 1814, s. 175; 1811, s. 6)). Differentiaalit eivät vastaa mitään jo muodostunutta suuruutta, vaan ehdotonta sääntöä, joka koskee niin kvantitatiivisen tiedon syntyä kuin sarjan konstruoinnin vaadittavan aineksen muodostavien epäjatkuvuuksien tuottamista (*génération*). ”[...] Differentiaali on ’ideaalinen ero’, jota ilman Lagrangen määrittämätön suure ei voisi suorittaa siltä odotettua määrittystä. Tässä mielessä differentiaali on puhdasta potenssia (*puissance*), differentiaalisuhteena potentiaalisuuden puhdas elementti” (DR, s. 227). (ks. Boyer 1959, s. 261; Wronski, 1814, s. 89; vrt. Hegel 1832, s. 336).

Wronskin mukaan differentiaali on ideaalinen, filosofinen oletus (Wronski 1814, s. 89). Se mahdollistaa funktion sarjakehitelmän, jotka määrittää funktion paikallisesti. Wronski samastaakin sarjakehitelmän kantilaiseen ymmärryksen toimintaan, joka määrittää äärelliset tiedon kohteet. Samoin kuin ymmärryksen toimintaa ohjaavat sen äärellisestä näkökulmasta määrittymättömät ideat, differentiaalit määrittävät funktion sarjakehitelmän kertoimet.

Derivointi näyttäytyy nimenomaan *depotentialisointina* tai potenssien alentumisena, mutta Deleuzen mukaan tämä vain tuo näkyville puhtaan potentiaalisuuden elementin, samaan tapaan kuin *quantumin* ja *quantitasin* katoaminen differentiaalilin kohdalla (differentiaalilin samastuminen kvantitatiiviseen nollaan) tuo esiin puhtaan kvantitatiivisuuden elementin ja laatujen ”diskvalifiointi” eli käyrän (tai yleisemmin kohteen) muotojen korvautuminen differentiaalisuhteen asteiden moneudella tuo esiin kvalitatiivisuuden elementin. (DR, s. 226). Depotentialisointina ilmenevä differentiointi (eli derivointi) vuorostaan mahdollistaa Lagrangen metodin mukaisen yleisen sarjamuotoisen esityksen (Taylorin sarjan) funktiolle. ”Potentiaalisuuden puhdas elementti näyttäytyy ensimmäisessä kertoimessa eli ensimmäisessä derivaatassa, toisten derivaattojen ja siten sarjan kaikkien jäsenten seurattessa samojen operaatioiden toistamisesta.” (DR, s. 227; vrt. Hegel 1832, s. 264). Differentiaalisen potentiaalisuus piilee niiden kyvyssä generoida koko funktio vastavuoroisten määrittystensä muodostavien suhteiden (derivaattojen) eri asteiden (derivaatan kertalukujen) myötä (Duffy

2006a, s. 78).

Funktion sarjakehitelmän muodostaa differentiaalien toistuva vastavuoroinen määrittäminen, eli derivointi, jonka pohjalta syntyy Taylorin sarjakehitelmä tai potenssisarja funktiolle:

$$\sum_{n=0}^{\infty} \frac{f^{(n)}(a)}{n!} (x-a)^n$$

tai

$$f(a) + \frac{f'(a)}{1!}(x-a) + \frac{f''(a)}{2!}(x-a)^2 + \frac{f^{(3)}(a)}{3!}(x-a)^3 + \dots$$

Tässä a merkitsee pistettä, jonka läheisyydessä sarjakehitelmä tehdään, ja ' $x-a$ ' on määrittämätön suure, joka saa arvoja riippuen tästä pisteestä.³³ Albert Lautman kuvaa tätä paikallisintegointina, jossa alkeisfunktion kuvaajaa kehitetään aina tietyn pisteen läheisyydessä (ks. Lautman, s. 134-135;137; ks. Duffy 2006b s. 132).

Täysi määrittäminen suuntautuu Deleuzen mukaan kohteeseen tai käyrään määrittämällä differentiaalisuhteita vastaavat singulaariset pisteet (DR, s. 228). ”Singulariteetti on lähtöpiste sarjalle, joka jatkuu kaikkiin systeemin tavallisiin pisteisiin, aina toisen singulariteetin läheisyyteen asti; tämä vuorostaan synnyttää toisen sarjan, joka milloin konvergoi (*converge*), milloin divergoi (*diverge*) suhteessa ensimmäiseen sarjaan” (DR, s. 356-357).³⁴ Deleuze puhuu kohteen tai funktion täydestä tai läpikotaisesta (*complet*) määrittymisestä siinä mielessä, että singulaariset pisteet määrittävät funktion sarjakehitelmien konvergoinnin ja divergoinnin. Singulaariset pisteet aloittavat sarjan, joka jatkuu aina seuraavan singulaaripisteen läheisyyteen asti (LS, s. 67). Funktiota karakterisoivat *singulaariset* pisteet näyttävät kussakin sarjakehitelmässä siten, että kunkin sarjan ”suppenemisympyrä” (*cercle de convergence*) rajautuu aina singulaariseen pisteeseen.³⁵ Singulaarisen pisteen luonteen taas

---

³³ Simon Duffy esittää, että Deleuzen ajatusten taustalla on weierstrassilainen lähestymistapa, jossa pidetään differentiaalisuhdetta ensisijaisena suhteessa täydelliseen analyttiseen funktioon, ja funktiota lähdetään kehittämään toistuvaan derivointiin tai differentiointiin perustuvan potenssisarjan avulla. (Duffy 2006a, s. 129).

³⁴ Konvergenssi tarkoittaa sitä, että sarja lähestyy jotain arvoa, kun taas divergenssi tarkoittaa tämän negaatiota, eli sarja joko kasvaa rajatta, tai ei lähesty mitään arvoa (ks. Kline 1972, s. 465; Boyer 1959, s. 281; Lopez 2001, s. 173–174).

³⁵ Sarjan suppenemisympyrä tai ”suppenemiskiekkö” (ransk. *cercle/disque de convergence*, engl. *circle/disk of convergence*) on kompleksitasossa muodostuva ympyränmuotoinen alue, jonka piirissä sarjakehitelmä suppenee. Deleuze ei käy läpi teorian taustaa kompleksianalyyseissa, mutta matemaattisella tasolla singulaaristen pisteiden analyysi edellyttää sitä, sillä ne nimenomaan näyttävät Taylorin sarjan rajallisuuden; Taylorin sarjaa voi pitää kompleksitasossa pätevän Laurentin sarjakehitelmän erikoistapauksena. Taylorin sarjat sallivat ainoastaan jatkuvia ja derivoituvia funktioita reaalkoordinaatistossa, jolloin sarjakehitelmät aina konvergoivat

määrittää se, kuinka sarja kehittyy suppenemisympyrä; jos sarjaa konvergoi pisteessä, funktio on jatkuva siinä, kun taas sarjan divergoidessa kyseisessä pisteessä funktio on siinä epäjatkua. Singulaarisilla pisteillä tarkoitetaan matematiikan piirissä yleensä jälkimmäisiä, epäjatkuvia pisteitä, joita kutsutaan myös ”navoiksi” (ransk. *pôle*, engl. *pole*) (Duffy 2006b, s. 131; Kline 1972, s. 644). Ne määrittävät funktion läpikotaisin sikäli, että niitä on numeroituva määrä ja niiden välillä funktio käyttäytyy säännöllisesti. Lisäksi ne ohjaavat funktion generoitumista siten, että annetun sarjan konvergenssiympyrän sisältä aloitettujen uusien sarjakehitysmien kautta ilmenevä analyttinen jatkuvuus mahdollistaa koko funktion määrittämisen (Kline 1972, s. 644).

Kohteen läpikotainen määrittäminen kiteytyy siis Deleuzen mukaan sen ”singulaaripisteisiin”, jotka vuorostaan perustuvat differentiaalisuhteiden eri asteille tai kertaluokille. Funktioiden tapauksessa nämä pisteet ovat kohtia, joissa funktion käyttäytyminen muuttuu. Deleuze kuitenkin yleistää käsitteen siten, että singulaaripiste tai singulariteetti merkitsee yleisesti merkittävää tai poikkeuksellista pistettä kohteessa tai ilmiössä, joka erottuu muista, säännöllisistä pisteistä (DR, s. 66, 227–228). Leibniz-luennoillaan Deleuze mainitsee neliön kulmat yksinkertaistettuna esimerkkinä singulaaripisteistä, sivujen koostuessa säännöllisistä pisteistä (CVLIII). Esimerkiksi aineen olomuodonmuutosten kohdalla singulaaripisteet taas voi nähdä aineen sulamis- ja höyrystymispisteinä (tai tiivistymis- ja jähmettymispisteinä), jotka merkitsevät merkittävää muutosta aineessa erotuksena muuten säännöllisestä käyttäytymisestä (LS, s. 67–68; DR, s. 245). Jos differentiaalisuhteet idean kvalitatiivisuusaineksenä loivat perustan kohteen luonteen (sen lajin tai ominaisuuksien) määrittämiselle, potentiaalisuusainekseksi mahdollistaa kohteen osien määrittämisen – Deleuzen mielessä jokainen kohde tai ilmiö muodostuu säännöllisistä ja poikkeuksellisista pisteistä, joista jälkimmäiset määrittävät kohteen osat. (DR, s. 224, 228.)

Jos differentiaalisuhde oli määritettävissä kvalitatiivisuuden muodon alaisena, Deleuzen mukaan ”*potenssi (puissance)* on vastavuoroisen määrittämisen muoto, jonka mukaisesti muuttuvia suureita käsitellään toistensa funktioina” (DR, s. 226). Kuinka määrittämisen potentiaalisuus eroaa siitä, että kvalitatiivisen elementin käsittelyn yhteydessä Deleuze sa-

---

singulaarisissa pisteissä (derivaatan nollakohdat, joissa funktion kuvaajassa tapahtuu muutos). Kompleksianalyysi ja Laurentin sarja kuitenkin mahdollistavat myös sellaisten funktioiden käsittelemisen, joissa sarjakehitysmät divergoivat singulaaripisteiden läheisyydessä (Lopez 2001, s. 346). Tähän Deleuze nähdäkseni viittaa sanoessaan, että ”Ideat affirmoivat hajaantumisen” (DR, s. 357). Ajattelun kohde ei siis Deleuzen mukaan edellytä konvergenssia.

noo differentiaalisuhteen olevan määritettävissä laadullisen tai ”kvalitatiivisen muodon alaisuudessa”? (DR, s. 224) Näiden muotoilujen ero ei ole merkittävä sikäli, että vaikka Deleuze ensin sanoo $dx:n$ ilmentävän määrittämisen kolmea momenttia (DR, s. 221–222), nähdäkseni kuitenkin juuri differentiaalisuhteen dy/dx eri piirteet muodostavat idean kolme elementtiä: kvantitatiivisuuden, kvalitatiivisuuden ja potentiaalisuuden ja elementit määrittyvät ainoastaan tämän suhteen kautta (ks. DR, s. 224, 226, 227; vrt. Hegel 1832, s. 300).

Puhdas kvantitatiivisuus näyttäytyy siinä, että differentiaalisuhteessa dy/dx dx ilmentää kvantitatiivisuuden rajana puhdasta kvantitatiivisuutta. Puhdas kvalitatiivisuus taas ilmenee suhteen dy/dx symboloiman differentioinnin moninaisuudessa, joka ei ilmaise vain käyrän ja sen tangenttien *laatua* vaan sen eri asteissa (d^2y/dx^2 , d^3y/dx^3 ...) koko käyrän muuttuvuuden kvalitatiivisen ulottuvuuden. Puhdasta potentiaalisuutta dy/dx vuorostaan ilmentää siten, että suhteen eri asteita vastaavat singulaaripisteet mahdollistavat funktion määrittämisen kokonaisuudessaan ja näin ilmentävät differentiaalisuhteen täyttä määrittynyttä. Määrittymisen momentit, periaatteet ja elementit siis lomittuvat keskenään muodostaen idean immanentin tai sisäisen rakenteen (ks. DR, s. 221–222, 228).

Differentiaalisuhteita vastaavissa singulaaripisteissä piilee siis differentiaalisuhteen potenssi tai potentiaalisuus: niiden perusteella voi määrittää funktion täydellisesti, ja tässä mielessä differentiaali on jo itsessään täysin tai ”läpikotaisin” (*complètement*) määrittynyt. Deleuze kiinnittää huomiota käsitteiden ’täyden’ (*complet*) ja ’kokonaisen’ (*entier*) määrittämisen eroon: differentiaalisuhde on *täysin* määrittynyt sikäli, että sen asteet määrittävät ”vastaavan käyrän merkittävien pisteiden olemassaolon ja jakautumisen”, kun taas ”kokonainen määrittäminen” tarkoittaisi alkeisfunktion määrittämistä integroimalla. Deleuzen mukaan integroinnin mahdollistavat juuri differentiaalisuhteen asteiden määrittämät singulaariset pisteet, jotka määrittävät käyrän täysin antamatta kuitenkaan vielä funktiota kokonaisuudessaan. (DR, s. 67.)³⁶ Tätä eroa Deleuze jäsentää virtuaalisen ja aktuaalisen käsitteillään, joista virtuaalisuus muodostaa kohteen määrittynyttä ja aktuaalisuus taas kohteen ilmiä.

Näimme aiemmin, kuinka Deleuze asetti yleisen ja partikulaarisen suhdetta vastaan differentiaalisen *universaalisuuden*. Tämä kuva täydentyy nyt singulaarisuuden käsitteellä, joka ilmentää differentiaalisuhteen universaaliuden eri asteita. Slavoj Žižek kuvaa singulaarisuuden ja universaalisuuden suhdetta siten, että singulariteetti edustaa tätä universaalia

---

³⁶ Vrt. lat. *integer* – koskematon, kokonainen.

suoraan juuri siinä määrin kuin sillä ei ole paikkaa universaalien rakenteen sisällä. Kokonaisuuden ja osan suhteen sijaan Žižekin mukaan on kyse kokonaisuuden itsensä sisäisestä jännitteestä, jonka ”singulaarinen universaali” ruumiillistaa. (Žižek 2004, s. 65–66). Tällöin nähdäkseni Žižekin mainitsema ”universaali rakenne” tulee ymmärtää nimenomaan säännöllisenä yleisyytenä erotuksena Deleuzen ongelman universaaliudesta kaikkien yksittäisratkaisujen edellyttämien ”ratkeavuuskentän” (*champ de résolubilité*) lähteenä. Singulaarisuuden ero partikulaarisesta siten, että singulariteetti tai singulaarinen piste erottuu tavallisista tai säännöllisistä pisteistä, eikä tässä mielessä näyttäyty yleisyyden piirissä, jossa partikulaarit ovat samanveroisia. (vrt. DR, s. 228). Yleisen ja partikulaarisen, muodon ja materian, kokonaisuuden ja osan erottelujen sijaan Deleuze korostaakin erottelua poikkeuksellisen ja tavallisen välillä: ilmiön tai kohteen määrittävät Deleuzen mukaan sen poikkeukselliset pisteet, pisteiden valtaosan ollessa tavallisia tai säännöllisiä. (DR, s. 67.)

5.5 Ens omni modo determinatum jälleen – Deleuzen ja Kantin määrittymisteorioiden erot

Idean täyden tai läpikotaisen (ransk. *complet*, saks. *durchgängig*) määrittymisyyden (ransk. *détermination*, saks. *Bestimmtheit*) kohdalla Deleuzen määrittymisteorian ero Kantin käsitelähtöiseen määrittämiseen näyttäytyy selvimmin: jos määrittymättömyyden ja vastavuoroisen määrittämisen periaatteilla oli analogiset vastineet kantilaisessa käsitteiden määrittymisessä, läpikotaisen määrittämisen periaatteen yhteydessä yhteyttä on vaikeampi hahmottaa. Täysi määrittäminen kuitenkin perustuu kummallakin määritettävyyden periaatteen yleistämiseen: Kantilla kohteisiin suhteutetaan kaikkien mahdollisten predikaattien kokonaisuus sillä perusteella, että kustakin vastakkaisesta predikaattiparista aina jompikumpi määrittää kohdetta (transsendentaalisen affirmoinnin nojalla); Deleuzella taas täysi määrittäminen perustuu vastavuoroisesti määrittymisen differentiaalisuhteen asteiden arvojen määrittämille singulaarisille pisteille. Kuitenkin Kantille läpikotaisen määrittymisen perustana on mahdollisten predikaattien kokonaisuus, joka on itse läpikotaisen määrittymisen ideaalinen ”perikuva” tai kokonaiskäsite (*Inbegriff*). Deleuzelle täysi määrittäminen on kyllä ideaalista, mutta siinä mielessä, että ideaaliset suhteet ovat itsessään täysin määrittämiä, sillä ne määrittävät kohteen tai ilmiön merkittävät pisteet. Kummallekin täydellisesti määrittynyt kohde eroaa aktuaalisesti määritetystä kokemuksen kohteesta ja täydellisesti määrittynyt idea vain ohjaa aktuaalista tai kokemuksellista määrittämistä. Kant kuitenkin perustaa täyden määrit-

tymisen käsitteellisen mahdollisuuden kokonaisuuteen, josta kukin todellinen olio todellisenä ja määrittyvänä on osallinen.

Deleuze tekee mielenkiintoisen synteetin Kantin ja Leibnizin täyden tai läpikotaisen määrittyneisyyden teorioista. Kuten näimme luvussa kolme, käsite *ens omni modo determinatum* viittaa Leibniz-Wolffilaisessa ajattelussa aktuaaliseen yksilöön joka on täysin määritynyt – jokaisen olevan olemassaololle on Leibnizin mukaan riittävä peruste eli olemassa oleva yksilö on täysin määritynyt (Leibniz 1892, §32). Deleuze ei kuitenkaan osoita täyttä määrittyneisyyttä aktuaaliselle yksilölle, vaan yksilö edellyttää täyden määrittyneisyyden periaatteen. Tämän ajatuksen Kant taas esittää *Puhtaan järjen kritiikin* osiossa ”Puhtaan järjen ideaali”: jokainen olio viittaa reaalisuudessaan mahdollisuuden kokonaisuuden täysin määrittyneeseen kantakäsitteeseen tai ”perikuvaan” (*Inbegriff*). Deleuze hajauttaa määrittyneen yksilön kahtia: täysi määrittyneisyys ei kiteydy mihinkään ykseyteen tai kokonaisuuteen, vaan perustuu differentiaalisten elementtien suhteille, jotka muodostavat divergoivan tai hajaantuvan, ”esityksilöllisen” verkoston. Kantilaista tässä on se, että aktuaalinen määrityminen edellyttää läpikotaista ideaalista määrittyneisyyttä.

*Ens omni modo determinatum*in kysymys tulee esittää seuraavasti: olio [*chose*] voi olla idean tasolla täysin määritynyt (differentioitunut [*différentiée*]) ja siltä voi silti puuttua aktuaalisen olemassaolon muodostavia määrityksiä (se on eriytymätön [*indifférenciée*] eikä vielä edes yksilöitynyt). (DR, s. 358; ks. ID, s. 140).

Leibnizin yksilö taas näyttää Deleuzella idean aktualisoijana, mutta tietyin tarkennuksin: aktualisoitumisen määrittää intensiivinen yksilöitymiskenttä, jonka tuotos aktuaalinen yksilö ja olio on. ”Juuri yksilöityminen takaa kahden suuren, toisiaan muistuttamattoman puoliskon yhteen sopimisen.” (DR, s. 358). Deleuze erottaa muotoiluillaan sekä Kantista ja Leibnizista selvästi tekemällä täydestä määrittymisestä differentiaalista jättäen käsitteellisen määrittymisen aktuaalisen ja mahdollisen kokemuksen piiriin. Olennaisemmin tämä merkitsee sitä, ettei *ykseys*, yhteneminen tai konvergointi ole määrittyneisyyden ehto: täysi määrittyneisyys ei Deleuzella koske kokonaisuutta eikä yksilöä vaan differentiaalisia suhteita ja niiden määrittämiä singulaarisia pisteitä.

Deleuze siis muotoilee ideoiden sisäisen määrittymisen teorian, jossa sisäisyyden tai immanenssin mahdollistavat differentiaalisten väliset välittömät suhteet. Nämä suhteet ovat keski-

näisen immanenssinsa mukaisesti myös kokemukselle immanentteja – kokemus syntyy tai ”integroituu” ideaalisista differentiaalisista suhteista aktuaalisiksi kohteiksi ja ilmiöiksi. Kuitenkin kohteiden määrittäminen näyttäisi immanenssistaan huolimatta eroavan kohteista itsestään – kohteen määrittäviä differentiaaleja ei havaita kohteessa itsessään ja lisäksi ne eroavat aktuaalisesta kohteesta laadullisesti. Onnistuuko Deleuze siis muotoilemaan immanenttina kokemuksen ja sen perustan suhteen, jonka kantilaista muotoilua hän syyttää ulkokohtaisuudesta?

6 Idean aktualisoituminen – ideoista olioihin

[Idea] on järjessä kuin alkio, jonka kaikki hyvin kehittymättömät ja tuskin mikroskooppisessa tarkastelussakaan tunnistettavat osat ovat vielä kätkeytyneinä. (A834/B862).

Deleuzen Kant-kritiikki perustuu *Différence et répétitionissa* olennaisesti siihen, että Kant ottaa tiedon ja tosiasiat annettuina ja tyytyy kysymään ”Miten tämä on mahdollista?”. Deleuze vuorostaan esittää kysymyksen: ”Miten tieto ja tosiasiat syntyvät?”. Näin kokemuksen mahdollisuusehtojen ja perustan sijaan Deleuzen huomion keskiössä ovat kokemuksen synty (*genèse*) tai ”tuottuminen” (*production*). Vastaavasti kantilaisen arvostelmien oikeutuksen ja ehdollistamisen sijaan idean todellistumisen tai aktualisoitumisen (*actualisation*) muodostaa Deleuzen mukaan kokemuksen perustan todellisen ongelman. Deleuze määrittelee ideat virtuaaliseksi, joka aktualisoituu (DR, s. 273).

Kantin käsitteellisen mallin sijaan Deleuze näkee teoksessa *Différence et répétition* kokemuksen määrittäytyneisyyden differentiaalisena. Olennaista tässä differentiaalisessa mallissa on Deleuzen mukaan se, että se mahdollistaa kokemuksen perustan sisäisen suhteen kokemukseen itseensä, kun Kantin käsitteellinen määrittäminen jää auttamattomasti kokemukselle ulkoiseksi. Deleuzen mukaan aktuaalinen kokemus ja sen ideaalinen perusta ovatkin immanentteja toisilleen, ja hän näkee näiden välisen suhteen nimenomaan *aktualisoitumisena*, eikä Kantin lailla muodollisena ehdollistamisena. Niinpä käsittelen lyhyesti Deleuzen aktualisoitumisen teoriaa näyttääkseni suunnan, johon Deleuzen ratkaisut viittaavat. Tutkielmassa ei kuitenkaan ole mahdollista esitellä Deleuzen aktualisoitumisteoriaa kokonaisuudessaan, sillä se muodostaa kokemuksen ideaalisen perustan problematiikasta erillisen ongelmakentän. Monipolvisuutensa lisäksi Deleuzen aktualisoitumisteorian kriittinen arviointi edellyttäisi etenkin *intensiteetin* käsitteen

edellyttäisi etenkin *intensiteetin* käsitteen perusteellista käsittelyä, johon ei tässä ole mahdollisuutta. Keskityn seuraavassa erityisesti siihen, missä määrin Deleuze onnistuu ideoiden näkökulmasta ratkaisemaan Kantin teoriassa havaitsemansa ongelmat.

6.1 Kohteiden virtuaalinen määrittynisyys ja intensiivinen aktualisoituminen

Totesimme aiemmin luvussa 4, että Deleuze määritteli *virtuaalisuuden* ideoiden modaliteetiksi erotuksena kantilaisesta mahdollisuudesta, joka luonnehti kategorioita kokemuksen ehtoina. Jos mahdollinen ja aktuaalinen jakavat saman muodon eroten ainoastaan olemassaolon suhteen, virtuaalinen eroaa Deleuzen mukaan aktuaalisesta *luonnoltaan*, mutta on kuitenkin sisäisessä suhteessa aktuaaliseen sen geneettisenä perustana (DR, s. 212, 263, 273). Deleuze vieläpä sanoo virtuaalisen ja aktuaalisen muodostavan todellisen tai reaalisen (*réel*) kohteen ”kaksi puoliskoa” (DR, s. 269–271, 358). Deleuze ymmärtää ”kohteen” (*objet*) hyvin laajasti (esimerkiksi fyysisenä tai biologisena) ”systeeminä” tai järjestelmänä (DR, s. 328). Jos Kant tunnetusti puhuu olioista ilmenevinä (*erscheinend*) ja sellaisenaan (*an sich*), Deleuzelle kohteiden kaksi piirrettä ovat aktuaalisuus ja virtuaalisuus. Jos ”olio sinänsä” jää Kantilla olennaisesti negatiiviseksi käsitteeksi, sinä mistä ei voi olla tietoa ja mitä ei voi määrittää, virtuaalisuus taas on Deleuzen mukaan yhtä todellista kuin aktuaalisuus ja määrittävissä differentiaalisina suhteina.

Määrittymisen immanenssi tai sisäisyys koskee Deleuzellä ensinnäkin itse määrittymistä: differentiaalisuhteita koskevat määrittymisen momentit ja periaatteet seuraavat toisiinsa ilman välitystä tai katkosta. Hän kuitenkin liittää immanenssin ja geneettisyyden myös ideoiden aktualisoitumiseen. Vaikka ideat näyttäisivätkin olevan Deleuzen mukaan sisäisessä tai immanentissa suhteessa kohteen aktuaaliseen puoleen ja ideat määrittävät kohteet täysin tai läpikotaisesti, ideat eivät hänen mukaansa kuitenkaan määritä *aktualisoitumista* itseään. Aktualisoituminen tapahtuu Deleuzen mukaan *intensiivisessä* kentässä, joka ainoastaan viittaa ideaalisen differentiaalisen kentän rakenteisiin. (DR, s. 316.) Eikö tämä ideoiden ja niiden aktualisoitumisen erotteleminen toisistaan kuitenkin tuo ulkoisuuden takaisin kokemuksen perustan ja kokemuksen välille, mistä Deleuze juuri syyttää Kantia?

Kysymys aktualisoitumisen ulkoisuudesta ideoihin nähden on sitäkin keskeisempi, että Deleuze viittaa differentiaalisten ideoiden sisäiseen määrittymiseen Kantin *skematism*in ongelman ratkaisuna (DR, s. 40, 281–282, 365; ID, s. 138). Skeema muodostaa Kantilla yh-

teyden toisistaan luonnoltaan eroavien ymmärryksen käsitteen ja aistimellisen intuition välillä: skeema muodostaa ajan ja avaruuden määrittämisen säännön käsitteen mukaisesti. Ongelmana on, että Kantin esitys ainoastaan toteaa skeemojen olemassaolon ja siten vain korostaa ymmärryksen ja aistimellisuuden välistä ulkoisuutta. Kant kyllä sanoo skeeman olevan samanluontoinen tai homogeeninen (*gleichartig*) sekä käsitteen että intuition kanssa, mutta vain toteaa tämän perustelematta (A138–139/B177–178; DR, s. 281).

Deleuzen mukaan skeeman sisäisyyttä ei voikaan löytää käsitteiden loogisten suhteiden ja ajallis-avaruudellisten suhteiden vastaavuudesta vaan kokemuksen geneettisistä periaatteista. Nämä periaatteet ovat ideaalisia, sillä niistä puuttuu kaikki aistimellinen muoto, eikä niistä näin ollen voi tunnistaa ymmärryksen käsitteiden sisältöjäkään. Ideoita ei siis Deleuzen mukaan voi tuntea itsessään, mutta ne voi määrittää differentiaalisina, vastavuoroisina suhteina, jotka muodostavat aistittavien ajallis-avaruudellisten kohteille sisäisen määrittymisen periaatteen. Deleuze ei siis niinkään kiellä käsitteellisten skeemojen mahdollisuutta tai olemassaoloa mutta väittää niiden saavan voimansa ideoiden aktualisoitumisesta. (DR, s. 281.) Kuten toin esiin toisessa ja kolmannessa luvussa, Kantillakin oli ajatus tiedon kokonaisuutta koskevasta ideaalisesta skeemasta, mutta tämä skeema vain ohjaa tietoa ja määrittää kokemusta ainoastaan analogisesti ja epäsuorasti ymmärryksen toimintaa sääntelevänä (A665/B693; Daval 1951, s. 194–195). Seuraavassa esittelen lyhyesti aktualisoitumisen muotoja Deleuzella, minkä jälkeen palaan kysymykseen aktualisoitumisen ja ideaalisen määrittäytyneisyyden suhteesta.

6.2 Kohteiden differentioituminen, eriytyminen, yksilöityminen ja eksplikoituminen

Missä mielessä ideoiden aktualisoituminen on niille sisäistä? Deleuze sanoo idean olevan ”täysin määrittynyt” (*complètement déterminé*), millä hän viittaa ensinnäkin sen sisältämiin differentiaalisuhteisiin ja näiden suhteiden määrittämiin singulaaripisteisiin – idea on ”differentioitunut” (*différentié*) ja tässä mielessä sisäisesti määrittynyt (DR, s. 343, 358). Toiseksi differentiaalisuhteet vastaavat Deleuzen mukaan kohteen *lajia* (*espèce*) tai *laatua* (*qualité*), kun taas singulaaripisteet vastaavat kohteen osia (*parties*) tai lukua (*nombre*). Tätä differentiaalisuhteita vastaavaa lajiutumista (*spécification*) ja singulaaripisteitä vastaavaa osittumista (*partition*) Deleuze kutsuu yhteisnimityksellä ”eriytymiseksi” (*différenciation*), joka muodostaa kohteen aktuaalisen puolen (DR, s. 271). Nämä kategoriat eivät nähdäkseni

viittaa mihinkään tiettyyn olioluokkaan, mutta Deleuze jaottelee aktualisoitumisen myös ideoiden differentiaalisen luokan (*ordre*) mukaan tarkemmin fyysiseen, biologiseen ja psykiseen eriytymiseen: fyysinen aktualisoituminen jakautuu ”luonnehtimiseen” (*qualification*) ja osittumiseen; biologinen aktualisoituminen lajiutumiseen ja jäsentymiseen (*organisation*) (DR, s. 316).³⁷ Eriytyminen jakautuu kullakin tasolla laadulliseen ja ulottuaiseen osaan, jotka täydentävät toisiaan. Deleuzella ei kuitenkaan ole mielessä eri idealuokkien suljettu järjestelmä, vaan idea on mikä tahansa ongelma, jonka voi määrittää differentiaalisten rakenneosasten tai elementtien vastavuoroisten suhteiden muodostamana rakenteena (”moneutena” – *multiplicité*), joka ruumiillistuu ongelmana olevassa ilmiössä (ks. DR, s. 237–238, 356).

Deleuze antaa esimerkin aktualisoitumisesta biologian piiristä: ”Esimerkiksi geenit differentiaalisuhteiden järjestelmänä ruumiillistuvat [*s’incarnent*] samanaikaisesti tietyissä lajissa ja lajin muodostavissa elimellisissä osissa [*parties organiques*]” (DR, s. 271). Geenit muodostavat itsessään täysin määrittyneen järjestelmän, jonka differentiaaliset suhteet vastaavat tiettyä lajia. Lajin osia tai elimiä taas vastaavat näiden differentiaalisuhteiden määrittämät singulaaripisteet, jotka ohjaavat eliön osien kehittymistä – eriytymättömänäkin alkio on aina jo differentioitunut, mikä juuri mahdollistaa sen eriytymisen (DR, s. 240, 271, 323).

Deleuze kuitenkin korostaa, että tuma ja geenit muodostavat ainoastaan ”differentioituneen aineksen” (*matière différenciée*), jonka soluliman yksilöitymiskentät (*champs d’individuation*) aktualisoivat (DR, s. 323). Aktualisoitumisen määrittäkin yksilöllinen, intensiivinen kenttä, joka synnyttää eliön sisäisen, paikallisen avaruuden, johon tai *jona se* kehittyy (DR, s. 316, 279–280). Intensiivinen aika taas näyttäytyy aktualisoitumisen tai eriytymisen rytmeinä, hidastumisina ja kiihtymisinä. (DR, s. 240, 272, 277, 280.) Aktualisoituminen siis muodostaa ideaalisesta määrittämisestä erillisen intensiivisyyden piirin, jonka tilallistuminen ja ajallistuminen kuitenkin ruumiillistaa ideaaliset differentiaalisuhteet ja näihin liittyvän ”progressiivisen määrittymisen” (DR, s. 271–272, 280, 356).³⁸

Eriytyminen (*différenciation*) on siis idean aktualisoitumista lajeihin ja osiin, joka tapahtuu intensiivisessä yksilöitymiskentässä – ”intensiteetti on yksilöivää” (DR, s. 317). Yk-

---

³⁷ Psykkinen aktualisoitumisen vuorostaan näyttäytyy Deleuzen mukaan ajattelevana *minänä* (*le Je*) ja määritettävänä *minuutena* (*le Moi*) (DR, s. 330, vrt. 116). Paul Patton kääntää englanninnoksessaan *Je* ja *Moi* sanoilla *I* ja *Self* (D&R, s. 257).

³⁸ Aktualisoitumisen intensiiviseen määrittymiseen liittyvän ”sisäisen tilan” lisäksi Deleuze tuo esiin biologisen yksilön kehityksen yhteyden populaation ekologiaan, joka määrittää eliötä yhtä lailla (DR, s. 280).

silöityminen on perustava prosessi, joka aktualisoi ideat. Deleuze kuitenkin erottaa tästä yksilöitymisen määrittämästä idean aktualisoitumisesta nimenomaan intensiteettiä koskevan ”eksplikoitumisen”. Intensiteetin muodostama yksilöitymiskenttä siis määrittää idean aktualisoitumisen lajeiksi ja osiksi, mutta tässä idean eriyttävässä yksilöitymisprosessissa intensiteetti itse eksplikoituu *laajuudeksi* tai ”ulottuvaiseksi” (*l'étendue*) ja tämän laajuuden täyttämäksi *laaduksi* (*qualité*). Voi huomata, että nämä piirteet vastaavat ideoiden eriytymiseen kuuluvaa (ulottuvaista) ”osittumista” (*partition*) ja jäsentymistä (*organisation*) sekä (kvalitatiivista) ”lajiutumista” (*spécification*) ja luonnehtimista (*qualification*). Deleuze kuitenkin korostaa eksplikoitumisen itsenäisyyttä eriytymisestä. Intensiteetin eksplikoituminen eroaakin ideoiden eriytymisestä siten, että se luo ekstensiivisen tilan, jossa laadut näyttäytyvät; eriytymisessä taas differentiaalisuhteisiin ja singulaaripisteisiin perustuvat lajin ominaisuudet ja osat syntyvät toisiaan täydentävinä. Aktualisoituminen on siis yhtäältä differentioituneiden ideoiden eriytymistä intensiivisessä yksilöitymisen kentässä ja toisaalta implikoituneiden intensiteettien eksplikoitumista ekstensiiviseen avaruuteen. (DR, s. 316–317.)

6.3 Toteutuvatko geneettisyyden ja sisäisyyden vaatimukset Deleuzen ideateoriassa?

Idea on itsessään täysin määrittynyt, mutta siinä ei piile voimaa, joka saisi sen aktualisoitumaan. Tässä valossa Deleuzen väite siitä, että ideoiden virtuaalis-differentiaalinen määrittynisyys muodostaa kokemuksen riittävän perustan itsessään vaikuttaa omituiselta (DR, s. 222). Keskeisenä ajatuksena virtuaalisen käsitteessä erotuksena mahdollisuudesta oli juuri se, että se perustaa kokemuksen sisäisesti ja geneettisesti. Virtuaalinen idea ei kuitenkaan ole pelkkä välttämätön perusta, josta sen mahdollistamat aktuaalisuudet syntyisivät itsestään. Aktualisoituminen alkaa intensiteetin muodostamassa yksilöitymiskentässä, jossa differentiaaliset suhteet muodostavat tämän aktualisoitumisen aineksen. Nämä differentiaalisuhteet ja niitä vastaavat singulaaripisteet määrittävät aktuaalisen kohteen lajin ja osat, mutta niiden aktualisoituminen edellyttää vielä intensiivistä tilaa joka ikään kuin integroi kohteen tästä differentiaalisesta aineksesta. Samalla eriytymisestä erillisenä prosessina intensiteetti eksplikoituu ekstensiiviseksi avaruudeksi ja näkyviksi laaduksi. Idea muodostaa aktuaalisten kohteiden ja osien ominaisuuksien ja riittävän perusteen, johon ei kuitenkaan sisälly niiden aktuaalinen olemassaolo ajassa ja tilassa.

Deleuze korvaa Kantin ”Transsendentaalisen analytiikan” ymmärryksen käsitteiden

esittelyn ja deduktion differentiaalis-ideaalisella dialektiikallaan: kokemuksen perustana eivät ole yleisimmät käsitteet tai kategoriat vaan differentiaalisten väliset todelliset suhteet, joiden synteestistä aktuaaliset kohteet syntyvät (DR, IV luku ”Eron ideaalinen synteessi”). ”Transsendentaalisen estetiikan” ajan ja avaruuden esittelyn hän taas korvaa intensiivisellä estetiikalla, jossa aika ja avaruus eivät ole homogeenisiä, ”ekstensiivisiä” *a priori* muotoja vaan syntyvät ilmiöiden intensiivisen aktualisoitumisen myötä (DR, V luku ”Aistittavan epäsymmetrisen synteessi”). Hän luo sisäisen mallin kokemuksen kohteiden määrittymiselle, jossa kokemuksen perusta ei muodostu pelkistä muodollisista ehdoista, vaan rakenteista jotka tuottavat kokemuksen kohteet. Tämän mallin seurauksena on kuitenkin kokemuksen perustan ”empirisöityminen”: kokemuksen perusta ei ole sille ulkoinen vaan piilee kokemuksessa itsessään. Tämä kokemuksen sisäisyys on kuitenkin Deleuzen mukaan differentiaalista, eli ne ilmenevät tietoisissa, ekstensiivisiä kohteita koskevissa havainnoissa ainoastaan implisiittisinä tai virtuaalisina – problemaattisina. Tästä huolimatta ja juuri tästä johtuen tämä perusta on täysin määritettävissä differentiaalisten elementtien välisinä suhteina, mutta määrittämisen perusteet eivät ole kokemuksessa annettuna vaan muodostavat määritettävän ongelman.

Ideat muodostavat Deleuzen mukaan aktuaalisen ilmiön differentiaalisen rakenteen, joka määrittää ongelmakentän, jonka yksittäisratkaisuna aktuaalinen ilmiö näyttäytyy. Niinpä ideat perustavat aktuaaliset ilmiöt sisäisesti, ei kuten Kantilla, jolle kategoriat perustavat arvostelmien mahdollisuuden, vaan konkreettisina, differentiaalisina ongelmina, jotka perustavat ratkaisun mahdollisuuden. Intensiteetikään ei sikäli vain toista kantilaisen skeeman roolia eriluontoisten diskursiivisen ja aistimellisen tason välittäjänä, että intensiivinen yksilöitymiskenttä on aktualisoitumisen ympäristö, jossa juuri intensiteetti määrää ideoiden aktualisoitumisesta. Ideat kuitenkin muodostavat täysin määrittyneen differentiaalisen aineksen, joka määrittää aktuaalisen kohteen lajin ja osat intensiteetin eksplikoituessa laaduksi ja ulottuvaisuuksiksi. Ideoilla näyttäisi siis olevan sisäisen määrittäytyisyytensä myötä myös sisäinen suhde määrittämäänsä kohteeseen, mutta intensiteetin merkitys jää kyseenalaiseksi. Intensiteetti on Deleuzen mukaan ajan ja avaruuden lähteenä, jotka syntyvät ideoiden aktualisoituessa. Tällöin kuitenkin jää yhä epäselväksi, mikä on intensiteetin ja idean suhde tässä tilallis-ajallistumisessa. Käsillä olevan tutkielman tavoitteena oli kuitenkin arvioida Deleuzen ideateoriaa hänen Kant-kritiikkinsä valossa, ja intensiteetin roolin ja luonteen esittely

edellyttäisi toisenlaista kysymyksenasettelua.³⁹ Ideoiden ja kokemuksen välisen immanenssin tai sisäisyyden suhteen keskeisin huomio oli kuitenkin se, että ideoiden problemaattisuus mahdollisti niiden sisäisyyden kokemukselle sen geneettisenä rakenteena jättäen niiden välille kuitenkin luonne-eron (*différence de nature*), jolloin ideat eivät palaudu kokemuksen aktuaalisiin sisältöihin. Lisäksi differentiaalin käsitteessä Deleuze löysi ideoille määrittämisen mallin, jonka peruselementti dx on itsessään täysin problemaattinen, mutta kuitenkin täysin määrittyvä suhteessa toisiin differentiaaleihin vastavuoroisissa suhteissa, jotka eivät edellytä viittausta mahdolliseen kokemukseen.

---

³⁹ Tämä ei kuitenkaan sulje pois intensiteettiteeman yhteyttä Kantiin; päinvastoin, Kant muotoili Puhtaan järjen kritiikin ”Havainnon ennakoinnit” -osiossa oman teoriansa intensiivisistä suureuksista: intensiivisyys on Kantin mukaan se, mitä kokemuksen reaalisesta osasta tiedetään a priori (A166/B207). Lisäksi uskantilainen Hermann Cohen toi esiin tämän osion keskeisyyden ja myös intensiivisten suureuksien yhteyden differentiaaleihin – intensiiviset suureudet ovat Cohenin mukaan kuin differentiaaleja, joista ekstensiiviset suureudet integroituvat (Cohen 1918, s. 544–545). Käsillä olevan työn lähtökohtiin nähden Cohenin näkökulma on kiinnostavuudestaan huolimatta liian etäinen, sillä kuten olemme nähneet, Deleuze liittyy differentiaalit pikemminkin kantilaisiin ideoihin ja antaa intensiteeteille differentiaalisuhteiden aktualisoimisen ja tähän liittyvän ajan ja avaruuden luomisen roolin (DR, s. 314–315, vrt. 40, 298–299.)

LOPUKSI

Tutkielman tavoitteena oli esitellä ja arvioida kritiikkiä, jonka Gilles Deleuze kohdistaa Immanuel Kantin idean ja kokemuksen ehtojen käsitteisiin, sekä Deleuzen omaa differentiaalista ideakäsitystä teoksessa *Différence et répétition*. Deleuze esittää teoriansa itsenäisenä järjestelmänä, joka ei siis perustu vain Kantin teorian kritiikkiin tai Kantin käsitteistön muokkaamiseen. Kuten olen tuonut esiin, Kantin ajattelu on kuitenkin vahvasti Deleuzen teorian taustalla ja nähdäkseni tämän seikan huomioiminen helpottaa yhtäältä Deleuzen teorian jäsentämistä ja toisaalta avaa vähäiselle huomiolle jäänyttä ideoiden roolia Kantin filosofiassa. Näiden filosofisten järjestelmien tarkastelun tarkoituksena taas on ollut filosofialle keskeisen mutta kenties jo ummehtuneen käsitteen, *idean* luonteen uudelleen määrittäminen. Kantin ajatusta kehitellen Deleuze esittää, että ideat ovat itsessään problemaattisia tai ongelmia. Näin ideat eivät olisi platonilaisen käsityksen mukaisia *olemuksia* eivätkä kantilaisen käsityksen mukaisia tiedon *regulatiivisia periaatteita* vaan itsenäisiä, konkreettisia ongelmia.

Aluksi kyseenalaistin perinteisen tulkinnan platonilaisista ideoista olemuksina ja toin esiin Platonin ideoiden mahdollisen problemaattisen luonteen. Lisäksi esittelin Platonin ideakäsityksen vaikutusta Kantin idean käsitteeseen. Toisessa luvussa esittelin Kantin käsityksen ideoista järjen syllogistiseen toimintaan perustuvina ehdottomina käsitteinä, jotka luovat perustan ymmärryksen suhteen kategorioille. Kantilla ideat ovat transsendentaalisen harhan lähteitä, mutta niillä on myös positiivinen, ymmärrystä sääntelevä käyttö kun ne tulkitaan problemaattisina tietoa yhtenäistävinä periaatteina. Kolmannessa luvussa kävin läpi Kantin oman käsityksen määrittämisen luonteesta, johon Deleuzen Kant-kritiikki olennaimminkin perustuu. Transsendentaalisen ideaalin käsittelyn yhteydessä tuli ilmi Kantin määrittämisen kolmijako määrittymättömän, määrittävän ja läpikotaisen määrityksen välillä.

Neljännessä luvussa aloitin Deleuzen Kant-kritiikin esittelyn ehdollistamisen kritiikistä. Deleuzen mukaan Kant jättää kokemuksen perustan – niin ideat kuin kategoriatkin – todelliselle kokemukselle ulkoisiksi, ja hän paikantaa syyksi Kantin ehdollistamisnäkökulman: Kantin näkökulmasta tieto ja kokemus on annettu ja kriittisen filosofian tehtävänä on näiden *a priori* käsitteellisen koneiston oikeuttaminen. Deleuze taas pitää tätä etenemistapaa kehämäisenä, kun kokemuksen perustaksi otaksutaan kokemusta konstituoiva käsitteellinen muoto (DR, s. 351). Hänen mukaansa kokemuksen perustan etsiminen voi edetä pidemmälle:

Deleuze näkee kokemuksen perustan luonteen *geneettisenä* rakenteena, joka synnyttää kokemuksen. Tämä geneettinen perusta eroaa kantilaisista mahdollisuusehdoista erityisesti siten, että perustan ja kokemuksen välillä on *luonne-ero* (*différence de nature*). Kun Kantin mukaan kategoriat konstituivat kokemusta muodollisesti vaiikkeivät näyttäytyä sen sisällöissä, Deleuzen mukaan perustamiseen liittyvän kehän välttäminen ei edellytä kokemuksen piiristä poistumista vaan luonne-erojen havaitsemista kokemuksen piirissä – tällainen luonne-ero on ilmiön ja sen syntyraakenteen välillä.

Viidennessä luvussa esittelin Deleuzen oman ideakäsityksen. Deleuze pitää ideoita ongelmina, jotka määrittyvät sisäisesti. Differentiaalisen käsitteen avulla Deleuze onnistuu liittämään ideoihin kaksi periaatetta: ideat eivät ilmene suoraan kokemuksessa mutta ovat kuitenkin sisäisessä suhteessa siihen. Differentiaalit ovat kokemuksen ainesosia, jotka eivät näyttäytyä siinä, mutta määrittävät sen kokemuksen geneettisenä perustana. Ne ovat sellaisinaan määrittymättömiä, mutta määrittyvät differentiaalisuhteissa (dy/dx) ja näitä suhteita vastaavissa singulaaripisteissä.

Lopulta kuudennessa luvussa käsittelemme Deleuzen teoriaa ideoiden aktualisoitumisesta, jossa käy ilmi ideoiden merkitys Deleuzen oman järjestelmän kannalta. Kun Kant määrittelee ideat subjektiivisiksi periaatteiksi, jotka korkeintaan sääntelevät kokemustamme empiirisistä kohteista, Deleuze näkee ideat konkreettisina mutta problemaattisina rakenteina, jotka tuottavat kokemuksen kohteet: differentiaalisuhteet eriytyvät tai ”lajiutuvat” lajeiksi ja näiden suhteiden eri asteita vastaavat singulaaripisteet ”osittuvat” kohteiden osiksi. Ideoiden määrittymättömyyden ja niiden aktualisoitumisen sisäisyyden liittyi kuitenkin ongelma: vaikka ideat ovat Deleuzen mukaan läpikotaisin määrittymättömiä ja muodostavat riittävän perustan kokemuksen kohteille, ne eivät Deleuzen mukaan määrittäneet aktualisoitumistaan. Deleuzen riittävästä perusteesta tuntuisi siis puuttuvan juuri Leibnizin riittävän perusteen periaatteessaan edellyttämä *olemassaolon* määrittäminen: idea määrittää kohteen lajin ja osat, mutta ei sitä, *että* kohde muotoutuu tällaiseksi.

Olemassaolon (*existence*) tai aktuaalisuuden määrittäminen perustuikin Deleuzen mukaan intensiiviseen yksilöitymiskenttään, joka synnyttää kohteen täyttämisen ajan ja avaruuden yhdessä kohteen kanssa. Intensiteetin käsite muodostaakin keskeisen perustan Deleuzen aktualisoitumisen teorialle, mutta aiheen kehittäminen on niin etäistä Kantin filosofialle, ettei sitä ollut mahdollista käsitellä tyydyttävästi käsillä olevan tutkielman puitteissa. Päähuomion nimittäin kiinnittyi eroihin Kantin ja Deleuzen ideakäsityksissä sekä kokemuksen määrittä-

neisyyttä ja perustaa koskevissa teorioissa, Selvisikin, että Deleuze tuo nämä teemat yhteen ideoissa kokemuksen määrittynä geneettisenä perustana. Tässä asetelmassa kuitenkin piili se paradoksi, että vaikka ideat ovat Deleuzen mukaan immanentissa suhteessa aktuaaliin kohteisiin, aktualisoituminen näytti jäävän ideoille ulkoiseksi. Niinpä sikäli kuin ideoiden määrittynä ei ollut määrä olla vain ideoille sisäistä vaan määrittää myös kokemuksen kohteet sisäisesti, Deleuzen aktualisoitumisteorian esittely oli tarpeellista sen luonnostelemiseksi, miten Deleuze itse ratkaisee Kantin filosofiassa havaitsemansa kokemuksen perustan immanenssin ongelmat.

Ideoiden aktualisoituminen tapahtuu Deleuzen mukaan intensiivisessä yksilöitymisessä, jota ideat kuitenkin edeltävät sen aineksena. Intensiteetti aktualisoi idean, joka kuitenkin on täysin määrittynyt ja määrittää differentiaalisuhteillaan ja singulaaripisteillään kohteen lajin ja osat. Ideoiden täysi määrittynä ei siis määritä kohdetta *kokonaisuudessaan*, ja tämä tarkoitti erityisesti sitä, ettei idea määritä omaa aktualisoitumistaan. Tämä ei kuitenkaan sulje pois idean sisäistä suhdetta aktuaaliseen kohteeseen sen määrittävänä perustana. Intensiteetti muodostaakin vain ympäristön idean välittömälle aktualisoitumiselle, jos kohta intensiteetti määrittää itse aktualisoitumisen kulun.

Tutkielman keskeisimpänä huomiona oli, että Deleuze näyttää idean käsitteessä olevan problemaattisen potentiaalin, joka on läsnä niin Kantin kuin Platoninkin käsitteessä: idea on konkreettinen ongelma, joka ei näyttäydy havainnoissa suoraan eikä tyhjene ratkaisuihinsa. Kant määritteli ideat jo problemaattisiksi käsitteiksi, joilla on rooli kokemusta sääntelevinä periaatteina, mutta Deleuze tulkitsee tämän määritelmän pidemmälle tulkitsemalla ideat problemaattisuudessaan todellisiksi. Differentiaalisena idea voi muodostaa kokemukselle sisäisen, geneettisen perustan, joka problemaattisuutensa nojalla ei kuitenkaan palaudu tietoisuuden sisältöihin, mutta joka on kuitenkin täysin määrittynyt differentiaalisten vastavuoroisina suhteina.

LÄHTEET

Deleuzen teokset

- CVKI:** Deleuze, Gilles (1978) ”Cours Vincennes : synthèse et temps” ääninauhalta kirjattu, 14.3.1978 pidetty Kant-luentosarjan 1. luento internetissä:
<http://www.webdeleuze.com/php/texte.php?cle=58&groupe=Kant&langue=1>.
- CVKII:** Deleuze, Gilles (1978) ”Cours Vincennes” ääninauhalta kirjattu, 21.3.1978 pidetty Kant-luentosarjan 2. luento internetissä:
<http://www.webdeleuze.com/php/texte.php?cle=59&groupe=Kant&langue=1>
- CVLIII:** Deleuze, Gilles (1980) ”Cours Vincennes” ääninauhalta kirjattu, 29.4.1980 pidetty Leibniz-luentosarjan 3. luento internetissä:
<http://www.webdeleuze.com/php/texte.php?cle=54&groupe=Leibniz&langue=1>
- DR :** Deleuze, Gilles (1968) *Différence et répétition*, Presses universitaires de France: Paris.
- D&R:** Deleuze, Gilles (1994) *Difference and repetition*, käänt. Paul Patton, Columbia University Press: New York.
- ID:** Deleuze, Gilles (2002) *Île déserte et autres textes: textes et entretiens 1953-1974*, toim. David Lapoujade, Les Éditions de Minuit: Paris.
- KKF:** Deleuze, Gilles (2011) *Kantin kriittinen filosofia*, suom. Julius Telivuo, Tutkijaliitto: Helsinki. Alkuperäisteos: PCK.
- LS:** Deleuze Gilles (1969) *Logique du sens*, Les Éditions de Minuit: Paris.
- P:** Deleuze, Gilles (1988) *Le pli: Leibniz et le baroque*, Les Éditions de Minuit: Paris.
- PCK :** Deleuze, Gilles (2004) [1963] *La philosophie critique de Kant*, Quadrige/Presses universitaires de France: Paris.
- QP:** Deleuze, Gilles ja Guattari, Félix (1991) *Qu'est-ce que la philosophie?* Les Éditions de Minuit: Paris.

Kantin teokset

Kantin Puhtaan järjen kritiikistä käytän vakiintuneen käytännön mukaisesti alkupe-
räisten ensimmäisen (A) ja toisen (B) painoksen sivunumeroita. Muuten viitataan Kantin
koottujen teosten (Akademie Ausgabe – AA) sivunumeroihin.

AA: Kant, Immanuel (1902–) ”Akademie Ausgabe” *Kants gesammelte Schriften*, Heraus-
gegeben von der Deutschen (Königlich Preussischen) Akademie des Wissenschaften,
29 vols. Berlin: Walter de Gruyter.

A/B: Kant, Immanuel (1990) [1781 (A);1787 (B)] *Kritik der reinen Vernunft*, Felix Meiner
Verlag: Hamburg.

KpV: Kant, Immanuel [1788] *Kritik der praktischen Vernunft*, AA V.

KU: Kant, Immanuel [1790] *Kritik der Urteilskraft*, AAV.

Prol. Kant, Immanuel [1783] *Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als
Wissenschaft wird auftreten können*, AA IV.

TG: Kant, Immanuel [1766] *Träume eines Geistersehers, erläutert durch Träume der Me-
taphysik*, AA II.

Muut lähteet

Allison, Henry (2004) *Kant’s Transcendental Idealism: An Interpretation and a Defense*,
Yale University Press: New Haven CN.

Beiser, Frederick (1987) *The Fate of Reason: German Philosophy from Kant to Fichte*,
Harvard University Press: Cambridge MA.

Bennett, Jonathan (1974) *Kant’s Dialectic*, Cambridge University Press: London.

Bordas-Demoulin, Jean-Baptiste (1867) *Le Cartésianisme ou la véritable rénovation des
sciences*, 2nde éd., Paris.

Boutroux, Émile (1965) *La philosophie de Kant: cours professé à la Sorbonne en
1896-1897*, Vrin: Paris.

Boyer, Carl B. (1959) [1949] *The History of the Calculus and its Conceptual Development
(The Concepts of the Calculus)*, Dover Publications, Inc.: Mineola, N.Y.

- Cohen, Hermann (1918) *Kants Theorie der Erfahrung*, kolmas painos, Bruno Cassirer: Berlin.
- Daval, Roger (1951) *La métaphysique de Kant. Perspectives sur la métaphysique de Kant d'après la théorie du schématisme*. Presses Universitaires de France: Paris.
- Dedekind, Richard (1912) *Stetigkeit und irrationale Zahlen*, F. Vieweg & Sohn: Braunschweig.
- DeLanda, Manuel (2002) *Intensive Science and Virtual Philosophy*, Continuum: London.
- Duffy, Simon (toim.) (2006) *Virtual Mathematics: The Logic of Difference*, Clinamen Press: Bolton.
- Duffy, Simon (2006a) "Deleuze's Differential Logic", teoksessa Duffy (2006).
- Duffy, Simon (2006b) *Logic of Expression: Quality, Quantity, and Intensity in Spinoza, Hegel and Deleuze*, Ashgate Publishing, Ltd: Farnham, Surrey.
- Grier, Michelle (2001) *Kant's Doctrine of Transcendental Illusion*, Cambridge University Press: Cambridge.
- Guérout, Martial (1929) *La Philosophie transcendentale de Salomon Maïmon*, Librairie Félix Alcan: Paris.
- Hegel, G.W.F. (1981) [1816] *Wissenschaft der Logik 2: Die subjektive Logik*, kokoelmasa Gesammelte Werke, Band 12, Felix Meiner Verlag: Hamburg.
- Hegel, G. W. F. (1985) [1832] *Wissenschaft der Logik 1: Die objektive Logik, Teil 1: Die Lehre vom Sein*, kokoelmasa Gesammelte Werke, Band 21. Felix Meiner Verlag: Hamburg.
- Houël, Jules (1867) *Essai critique sur les principes fondamentaux de la géométrie élémentaire*, Gauthier-Villars, Imprimeur-Libraire: Paris.
- Hume, David (2007) [1740] *A Treatise of Human Nature*, Oxford: Clarendon Press.
- Jones, Graham ja Roffe, Jon (toim.) (2009) *Deleuze's Philosophical Lineage*, Edinburgh University Press: Edinburgh.
- Jones, Graham (2009a) *Salomon Maimon* teoksessa Jones, Graham ja Roffe, Jon (2009).
- Kline, Morris (1972) *Mathematical Thought from Ancient to Modern Times*, Oxford University Press: New York.
- Klossowski, Pierre (1963) *Un si funeste désir*, Gallimard: Paris.
- Langlois, Luc (2002) "L'idéalisme transcendantal et le problème du donné selon Salomon Maïmon" teoksessa Piché, Claude (2002).

- Lautman, Albert (2006) *Les mathématiques, les idées et le réel physique*. toim. Jacques Lautman, Librairie Philosophique J. Vrin: Paris.
- Lautman, Albert (1939) *La structure dialectique de mathématiques* teoksessa Lautman (2006).
- Leibniz, Gottfried Wilhelm (1892) [1714] *La monadologie*, Librairie Delagrave: Paris.
- Leibniz, Gottfried Wilhelm, (1994) [1686] *Discours de métaphysique*, Vrin: Paris.
- Liddell, Henry George ja Scott, Robert (1889) *An Intermediate Greek-English Lexicon: Founded upon the Seventh Edition of Liddell and Scott's Greek-English Lexicon*, Oxford University Press: Oxford.
- Lopez, Robert J. (2001) *Advanced Engineering Mathematics*, Addison-Wesley: Boston.
- Maimon, Salomon (1965) [1790] *Versuch über die Transzendentalphilosophie*, Georg Olms Verlagsbuchhandlung: Hildeheim.
- Mates, Benson (1989) *The Philosophy of Leibniz: Metaphysics and Language*, Oxford University Press.
- Nietzsche, Friedrich (1887) [1882] *Die fröhliche Wissenschaft*, 2. painos, Leipzig: Verlag von E. W. Fritsch.
- Patton, Paul (1996) *Deleuze: A Critical Reader*, Blackwell: Oxford.
- Peursen, C. A. van (1987) "Christian Wolff's Philosophy of Contingent Reality", *Journal of the History of Philosophy*.
- Piché, Claude (2002) *Années 1781-1801: Kant : Critique de la raison pure : vingt ans de réception : actes du 5e congrès international de la Société d'études kantienne de langue française, Montréal, 27-29 septembre 2001*, Société d'études kantienne de langue française, Congrès international 05 Montréal, Vrin: Paris.
- Platon (1999a) *Faidros*, suom. Pentti Saarikoski, kokoelmasa *Teokset*, osa 3, Otava: Helsinki.
- Platon (1999b) *Kratylos*, suom. Marja Itkonen-Kaila, kokoelmasa *Teokset*, osa 2, Otava: Helsinki.
- Platon (1999c) *Parmenides*, suom. A.M. Anttila kokoelmasa *Teokset*, osa 3, Otava: Helsinki.
- Platon (1999d) *Pidot*, suom. Marianna Tyni kokoelmasa *Teokset*, osa 3, Otava: Helsinki.
- Platon, (1999e) *Sofisti*, suom. Marja Itkonen-Kaila, kokoelmasa *Teokset*, osa 5, Otava: Helsinki.

- Platon (1999f) *Valtio*, suom. Marja Itkonen-Kaila, kokoelmassa *Teokset*, osa 4, Otava: Helsinki.
- Robinson, Abraham (1996) [1974] *Non-Standard Analysis*, Princeton University Press: Princeton.
- Smith, Daniel (1996) ”Deleuze’s Theory of Sensation: Overcoming the Kantian Duality”, teoksessa Patton (1996).
- Tiles, Mary (1989) *The Philosophy of Set Theory: an Historical Introduction to Cantor’s Paradise*, Blackwell: Oxford.
- Wolff, Christian (1980) [1728] ”Logica”: *Philosophia rationalis sive Logica, methodo scientifica pertractata et ad usum scientiarum atque vitae aptata. Praemittitur discursus praeliminaris de philosophia in genere*, kokoelmassa *Gesammelte Werke*, III Abt. Band 6, G. Olms: Hildesheim.
- Wolff, Christian (2001) [1730] ”Ontologia”: *Philosophia prima, sive ontologia, methodo scientifica pertractata, qua omnis cognitionis humanae principia continentur*, kokoelmassa *Gesammelte Werke*, II Abt. Band 3, G. Olms: Hildesheim.
- Wronski, Hoëné (1811) *Introduction à la philosophie des mathématiques et Technie de l’algorithmie*, Courcier: Paris.
- Wronski, Hoëné (1925) [1814] *Philosophie de l’infini*, kokoelmassa *Œuvres Mathématiques*, Tome quatrième, Librairie scientifique J. Hermann: Paris.
- Žižek, Slavoj (2004) *Organs without Bodies: Deleuze and Consequences*, Routledge: New York.